

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özgür KUŞÇU

AKDENİZ İÇİN BİRLİK ANLAŞMASI VE TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN YAŞ MEYVE VE
SEBZE TİCARETİ: AKDENİZ KISMİ DENGELİ TARIM TİCARET MODELİ İLE BİR
UYGULAMA

İktisat Ana Bilim Dalı
Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği Programı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özgür KUŞÇU

AKDENİZ İÇİN BİRLİK ANLAŞMASI VE TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN YAŞ MEYVE VE
SEBZE TİCARETİ: AKDENİZ KISMİ DENGELİ TARIM TİCARET MODELİ İLE BİR
UYGULAMA

Danışman

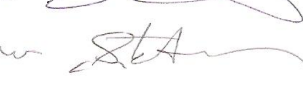
Doç. Dr. Selim ÇAĞATAY

İktisat Ana Bilim Dalı
Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği Programı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özgür KUŞÇU'nun bu çalışması jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Emre İPEKÇİ ÇETİN
Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Selim Çiğdem
Üye : Doç. Dr. Şahin İbrahim

Tez Konusu: Akdeniz İain Birlik Anlaşması ve Türkiye'nin
Değişen Yaş Meyve ve Sebze Ticareti : Akdeniz
Kısmi Denge Ticaret Maddi İle Bir Uygulama

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi 22/07/2011

Mezuniyet Tarihi 29/07/2011

Prof. Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA-AKDENİZ İLİŞKİLERİ: TARIMSAL TİCARET

1.1. Global Akdeniz Politikası.....	3
1.2. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası.....	4
1.3. Barselona Süreci.....	4
1.3.1. Serbest Ticaret Bölgesi	6
1.3.2. Barselona 2005: Beş Yıllık Çalışma Programı	8
1.4. Avrupa Komşuluk Politikası	9
1.5. Akdeniz İçin Birlik	12
1.6. Avrupa-Akdeniz Ticareti: 2010 ve Ötesi İçin Yol Haritası.....	13
1.7. Akdeniz Bölgesi'ndeki Diğer Ticaret Anlaşmaları	13
1.8. Akdeniz Bölgesi'ndeki Tarımsal Ticaretin Durumu	16
1.9. Akdeniz Kısmi Denge Tarım Ticaret Modeli (AMTM) İle İncelenen Ürünlerin Ticareti	20

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

2.1. Merkantilizm	22
2.2. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	22
2.2.1. Adam Smith (Mutlak Üstünlük Teorisi).....	23
2.2.2. David Ricardo (Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi)	25

2.3. Neoklasik Katkılar	27
2.3.1. Alfred Marshall (Teklif Eğrileri)	27
2.3.2. Gottfried Haberler (Fırsat Maliyeti)	28
2.4. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	28
2.4.1. Heckscher – Ohlin Teoremi (Faktör Donatımı).....	29
2.4.2. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi	30
2.4.3. Stolper-Samuelson Teoremi	31
2.4.4. Rybczynski Teoremi	32
2.4.5. Leontief Paradoksu	33
2.5. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	34
2.5.1. Nitelikli İşgücü Teorisi	35
2.5.2. Teknoloji Açığı Teorisi.....	36
2.5.3. Ürün Dönemleri Teorisi.....	38
2.5.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	39
2.5.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi	40
2.5.6. Monopolcü Rekabet Teorisi	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIMSAL TİCARET MODELLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE AKDENİZ BÖLGESİ ODAKLI ÇALIŞMALAR

3.1. Tarımsal Ticaret Modellerinin Özellikleri.....	42
3.1.1. Ekonomilerin Gösterimi: Kısmi Model veya Ekonomi Geneli Modeli.....	42
3.1.2. Coğrafi Kapsam: Ülkesel, Global veya Bölgesel	44
3.1.3. Ülke/Bölgelerin Global Ekonomik Sisteme Bağlanması: Bireysel veya Standart Bağlantı	44
3.1.4. Çalışma Yapısı: Dinamik veya Karşılaştırmalı Statik	45
3.1.5. Ticarete Konu Olan Malların Yapısı: Homojen veya Heterojen Mallar	45
3.1.6. Global Pazarın Yapısı: İkili Ticaret veya Havuz Yaklaşımı	47
3.1.7. Politikaların Gösterilmesi	47
3.1.8. Önemli Parametrelerin Belirlenmesi: Ekonometrik Yöntem veya Kalibrasyon Yöntemi	48
3.2. Tarımsal Ticaret Odaklı Kısmi Denge Modelleri İle Akdeniz Bölgesi Üzerinde Yapılan Çalışmaların Özeti.....	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ

4.1. AMTM'nin Özellikleri	61
4.2. Denklem Yapısı	62
4.3. Politika Senaryoları ve Bulgular.....	64
SONUÇ	69
KAYNAKÇA.....	71
EKLER	
EK-1: Akdeniz Ülkelerinin Model Ürünleri İçin Birbirlerine Uyguladıkları Ad Valorem Tarife Eşdeğerleri (Temel Senaryo)	75
EK-2: Akdeniz Ülkeleri Arasındaki 2008 Yılı Model Ürünleri Ticareti (1.000 Ton) (Temel Senaryo)	76
EK-3: AMTM'deki Ülkelerin Arz Yönlü Kendi Fiyat Esneklikleri ve Çapraz Fiyat Esneklikleri.....	78
EK-4: AMTM'deki Ülkelerin Talep Esneklikleri	79
EK-5: Senaryo Sonuçları	80
ÖZGEÇMİŞ	83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Akdeniz Bölgesi'ndeki Ticaret Anlaşmaları	15
Şekil 1.2: AB'nin 2008 Yılı Tarımsal İthalat ve İhracatını Gerçekleştirdiği İlk 10 Ülke	18
Şekil 1.3: Partner Ülkelerin 2008 Yılı Tarımsal İthalat ve İhracatını Gerçekleştirdiği İlk 10 Ülke	19
Şekil 2.1: Rybczynski Teoremi	32

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları	7
Tablo 1.2: Avrupa Komşuluk Politikası Doğrultusunda İmzalanan Eylem Planları.....	11
Tablo 1.3: Türkiye'nin Partner Ülkeler İle İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları	15
Tablo 1.4: Akdeniz Bölgesi Ülkelerinin GSYH'leri İçindeki tarımın Payı (%)	17
Tablo 1.5: Akdeniz Bölgesi'ndeki Ülke Gruplarının 2008 Yılı Toplam ve Tarımsal Dış Ticaret Miktarları	17
Tablo 1.6: AB'nin Partner Ülkelerden Yaptığı Tarımsal İthalat ve İhracat (2008)	19
Tablo 1.7: AB ve Partner Ülkelerin Ürettiği Model Ürünlerinin Dünya Üretimi İçindeki Payı (2008)	21
Tablo 1.8: Türkiye'nin Akdeniz Ülkelerine 2008 Yılı Model Ürünleri İhracatı (1.000 ton)	21
Tablo 2.1: Türkiye ve İtalya'da Bir Birim İşgücünün Üretebileceği Gıda ve Elbise Miktarları (Mutlak Üstünlük İçin).....	24
Tablo 2.2: Türkiye ve İtalya'da Bir Birim İşgücünün Üretebileceği Gıda ve Elbise Miktarları (Karşılaştırmalı Üstünlük İçin).....	26
Tablo 2.3: Bir Birim Kumaş ve Çelik Üretimi İçin Gerekli Olan Faktör Miktarları (Faktör Donatımı İçin).....	30
Tablo 2.4: Bir Birim Kumaş ve Çelik Üretimi İçin Gerekli Olan Faktör Miktarları (Stolper-Samuelson Teoremi İçin)	32
Tablo 3.1: Kullanılan Modellerin Karakteristik Özellikleri	50
Tablo 3.2: AGRISIM Modelinin Kapsadığı Ürün ve Ülkeler	56
Tablo 3.3: Kavallari ve Schmitz'in 2007 Yılındaki Çalışmasında Kullandıkları Senaryolar	57
Tablo 3.4: Kavallari ve Schmitz'in 2009 Yılındaki Çalışmasında Kullandıkları Senaryolar	58
Tablo 3.5: Coque, Gomez ve Villanueva'nın 2010 Yılındaki Çalışmasında Modelin Kapsadığı Ülke ve Ürünler	59
Tablo 3.6: HORTUS Modelinin Kapsadığı Ülke ve Ürünler	60
Tablo 4.1: AMTM'in Kapsadığı Ülke ve Ürünler.....	62
Tablo 4.2: AMTM İle Uygulanan Politika Senaryoları.....	64
Tablo 4.3: Senaryo 1'in AB'nin Ürün Bazında Toplam İthalatı Üzerine Etkisi (1.000 ton)	65
Tablo 4.4: Senaryo 2'nin Akdeniz Ülkeleri Toplam Domates Ticareti Üzerine	

Etkisi (1.000 ton)	66
Tablo 4.5: Senaryo 3'ün Akdeniz Ülkeleri Toplam Zeytin Ticareti Üzerine Etkisi (1.000 ton)	68

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOA	: Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGRISIM	: Agricultural Simulation Model
AMTM	: Akdeniz Kısmi Denge Tarım Ticaret Modeli
AKP	: Akdeniz Komşuluk Politikası
CARDS	: Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Topluluk Desteği
EIDHR	: Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Dokümanları
GAFTA	: Büyük Arap Serbest Ticaret Alanı
GAP	: Global Akdeniz Politikası
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HORTUS	: Modelling Horticultural Use and Supply
MEDA	: Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı
MDA	: Merkez ve Doğu Avrupa
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TACIS	: Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım
TAIEX	: Teknik Destek ve Bilgi Değişimi
TRQ	: Tarife Oranları Kotası
YAP	: Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası

ÖNSÖZ

Çalışmalarım boyunca bana her türlü desteği veren ve hiçbir yardımı esirgemeyen Doç. Dr. Selim ÇAĞATAY'a, bu süreç içinde bana doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlayan herkese ve değerli jüri üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Barselona Süreci tarafından ilk adımları atılmaya başlanan Akdeniz İçin Birlik Anlaşması, AB ile Akdeniz Bölgesi ülkeleri arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmasını sağlamıştır. Türkiye’de yakın zamanda bu anlaşmayı imzalayarak bu ilişkinin bir parçası olmuştur. Anlaşmanın ana hedeflerinden biri, Akdeniz Bölgesi’nde serbest bir ticaret alanının kurulması olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, oluşturulacak tarımsal serbest ticaret alanının, Türkiye’nin yaş meyve ve sebze ticareti üzerindeki etkilerini incelemektedir. Akdeniz Kısmi Denge Tarım Ticaret Modeli (AMTM); Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve de Akdeniz ülkeleri üzerinde değişen politika etkilerinin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Simülasyon sonuçları AB’nin model ürünlerindeki tam liberalizasyonunun, Türkiye’nin ticaret deseninde önemli bir değişime neden olmadığını göstermekte iken bunun yerini zeytin ve domates pazarındaki karşılıklı liberalizasyon aldığında Fas’ın AB’ye ihracatı, Türkiye’nin aynı istikametli ihracatı ile küçük bir oranda yer değiştirmektedir.

SUMMARY

UNION FOR THE MEDITERRANEAN AGREEMENT AND TURKEY'S CHANGING FRESH FRUITS AND VEGETABLES TRADE: AN EXERCISE WITH MEDITERRANEAN PARTIAL EQUILIBRIUM AGRICULTURAL TRADE MODEL

The Union for the Mediterranean Agreement, for which the first steps were initiated by the Barcelona Process, has opened a new page in relations between the EU and Mediterranean countries. Turkey has also become a part of this relationship by signing it recently. One of the main aims of the Agreement is stated as achievement of free trade in the Mediterranean region. This paper analyses the effects of created agricultural free trade area on Turkey's fresh fruits and vegetables trade. Mediterranean Partial Equilibrium Agricultural Trade Model (AMTM) is used to measure the changing policy impacts both on Turkey, the EU and Mediterranean countries. Simulation results show that there are no significant changes in trade patterns of Turkey due to the EU's full liberalization in the model commodities, however once bilateral liberalization is in place in olives and tomatoes markets Moroccan exports to the EU replaces Turkey's exports to the same destination at small rates.

GİRİŞ

Akdeniz'i çevreleyen ülkelerin arasındaki ticaret ilişkisi çok eski yıllardan beri var olmaktadır. Tarım ise Akdeniz Bölgesi'nde petrol ve enerjiden sonra gelen önemli ticaret kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Ayrıca bölge ekonomisi ve toplumu için stratejik öneme sahip bir sektör olarak da göze çarpmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün yürüttüğü çok taraflı ticaret liberalizasyonlarına paralel olarak ikili ticaret anlaşmaları da son yıllarda giderek yaygınlaşmıştır. Özellikle Doha müzakerelerindeki tıkanmadan sonra, ikili ticaret anlaşmalarına olan uluslararası ilgi daha da artmıştır.

Akdeniz Bölgesi'ndeki en önemli ikili ticaret antlaşması ise 1995 yılında Barselona Süreci ile ortaya çıkan Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması'dır (AAOA). Bu anlaşma Avrupa Birliği (AB) ile Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail arasında imzalanmıştır. Türkiye'nin AB ile ortaklığı ise 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Bundan dolayı AB ile Türkiye arasında AAOA imzalanmamıştır. Barselona Süreci, Akdeniz Bölgesi'nde 2010 yılına kadar bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını hedeflemiştir. Bunun gerçekleştirilme metodu ise taraf ülkelerin birbirleri ile imzalayacağı ikili ticaret anlaşmaları olarak belirlenmiştir. Ancak 2010 yılı olarak konulan bu hedef, tarım sektörünün AAOA tarafları için hassasiyetini sürdürmesinden dolayı, kasıtlı olarak önemsenmemiştir. Süreç içinde sanayi mallarının serbest ticareti için gerekli altyapı hazırlanırken, tarım ürünlerinin liberalizasyonu ertelenmiştir. AB'nin Akdeniz'e sınırlı olan üyeleri, partner ülkeler ile meyve ve sebze ürünlerinde rekabet etmekten, partner ülkeler ise net ithalatçı olduğu tahıl, süt ürünleri ve et ürünleri gibi ürünlere uyguladığı yüksek tarifelerle elde ettiği gelirin azalmasından dolayı süreci yavaşlatmışlardır.

Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen meyve sebze ürünleri için serbest ticaret alanının oluşturulması ile ilgili üç farklı politika senaryosu, Akdeniz Kısmi Denge Tarım Ticaret Modeli (AMTM) yardımıyla simüle edilmiştir. Senaryo sonuçları incelenerek ülkelerin tarımsal ticaretlerinin olası değişim yönleri saptanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde AB ve diğer taraf ülkeler arasındaki tarımsal ticaret ilişkilerinin gelişimi ana başlıklar altında anlatılmaktadır. İkinci bölümde, dış ticaret teorilerinin kısa bir özeti verilerek uluslararası ticaretin teorik altyapısı anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde tarımsal ticaret modellerinin özellikleri kısaca anlatılmakta ve kullanılan modellerin temel özellikleri ile beraber bir listesi verilmektedir. Yine aynı bölümde literatür taraması yapılmakta ve tarımsal ticaret odaklı kısmi denge modelleri ile Akdeniz Bölgesi üzerinde yapılan çalışmaların özetleri verilmektedir. Dördüncü bölümde ise, politika analizinde kullanılan AMTM'in özellikleri anlatılmakta, modelde kullanılan davranışsal eşitlikler verilmekte ve politika senaryoları ile bu senaryoların Akdeniz Bölgesi ticareti üzerindeki etkilerinin bir değerlendirmesi bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA-AKDENİZ İLİŞKİLERİ: TARIMSAL TİCARET

Akdeniz'in kuzeyinde bulunan Avrupa ülkeleri ile güneyinde bulunan ülkeler arasındaki ilişki tarihsel bağlara dayanmaktadır. Güney Akdeniz ülkeleri, Avrupa ülkelerinin eski sömürgeleri arasında yer almıştır. Bu durum 1962 yılında Cezayir'in de bağımsızlığını ilan etmesi ile sona ermiştir. Böylece iki taraf arasındaki diyalog yapıcı ve modern bir hal almaya başlamıştır. Bu yıllardan günümüze kadar Avrupa, Akdeniz üzerine çeşitli politika yaklaşımları oluşturmuştur. Bunlar Global Akdeniz Politikası (GAP), Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (YAP), Barselona Süreci, Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) ve en son Akdeniz İçin Birlik olarak adlandırılan politika inisiyatiflerinden oluşmaktadır.

1.1. Global Akdeniz Politikası

Sömürge döneminin sona ermesinden sonra Avrupa Topluluğu bazı Akdeniz ülkeleri ile onlardan gelen talepler üzerine ikili olarak tercihli olmayan ticaret ve ortaklık anlaşmaları yapmıştır. Ancak bu anlaşmalar Avrupa Topluluğu'nun (AT) henüz dış politikaya ilişkin yetkilerinin sınırlı olması, üye ülkelerin yerli sanayiye dış rekabete karşı korumak ve ücret seviyelerinin düşmesini önlemek gibi ekonomik-sosyal kaygıları, topluluğun korumacı özelliğe sahip Ortak Tarım Politikası ve Genel Tarifeler ve Ticaret Anlaşması (GATT) gibi faktörlerden dolayı etkisiz kalmıştır (Kurtbağ, 2003, s. 74).

1970'lerin ikinci yarısına kadar Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkiler bu şekilde devam etmiştir. Avrupa, GAP ile bu ilişkilerin geliştirilmesi önerisinde bulunmuştur. AB'ye yeni ülkelerin katılımı (İngiltere, İrlanda ve Danimarka), bölgedeki süper güçlerin politikalarına karşı ilişkilerin yeniden tanımlanması ve Arap ülkelerinin başlattıkları petrol ambargosu bunda etkili olmuştur. GAP, sanayi mallarının serbest ticareti, bazı tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin indirilmesi ile teknik ve sanayi alanlarında işbirliğinin sağlanmasını kapsamıştır (Kahraman, 2008, s.1773, Kurtbağ, 2003, s. 76).

Arzulanan sonuçlara ulaşılamamasında topluluğun Yunanistan'ı kapsayan ikinci ve İspanya ile Portekiz'in katılımıyla gerçekleşen üçüncü genişlemesinin olumsuz etkisi olmuştur. Bu olumsuz etki, özellikle yeni üyelerin tarım ürünleri üreticisi ve ihracatçısı olmalarından dolayı, Akdeniz ülkeleriyle yapılan anlaşmalarda bu konularda verilen ticari tavizlerin işletilememesi şeklinde kendini göstermiştir ve bunda topluluğun korumacı nitelik

taşıyan Ortak Tarım Politikası (OTP) büyük rol oynamıştır. Artık topluluğun tarımsal iç talebi yeni üyelerinden karşılanmaya başlanmıştır. Sanayi alanında ise, yeni katılımlar GAP'ı çok fazla olumsuz etkilememiştir (Kurtbağ, 2003, s. 76).

1.2. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası

İkinci ve üçüncü genişlemelerden kaynaklanan tarım ürünleri ile ilgili sorunlar, Akdeniz ülkelerinin kayıplarını telafi edici adımlar atılamaması, Akdeniz ülkelerinin tarımda daha fazla taviz istemesi ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılarak Soğuk Savaş döneminin sona ermesi yeni bir politik çerçeve gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. YAP olarak adlandırılan bu yeni çerçeve ile bölgeye yönelik mali ve sosyal yardımlar/iş birliği arttırılmıştır.

GAP gibi YAP' da Akdeniz ülkelerine ekonomik getirisi düşük bir çerçeve oluşturmuştur. Sağlanan yardımlar arttırılsa da Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsız hale gelen Doğu Avrupa ülkelerine sağlanan yardımlar karşısında düşük kalmıştır. İkinci ve üçüncü genişlemelerle tarım ürünleri ihracatçısı Avrupa ülkeleri birliğe alınmış, bunun Güney Akdeniz ülkeleri için getirdiği olumsuzluk giderilmemiş ve tarım ürünlerinde de yeni bir tercihli muamele önerilmemiştir. 1992 yılında birliğin tek pazar uygulamasına başlaması da bu olumsuz etkiyi büyütüştür. YAP'ın başarısızlığında, üye ülkeler arasında serbest ticaret konusunda yaşanan görüş ayrılıkları da etkili olmuştur. İngiltere, Almanya ve Danimarka gibi kuzeyli üyeler açık piyasalardan yana tavır alıp cömert yardım paketlerine karşı çıkarken, Fransa, İtalya ve İspanya gibi Akdenizli üyeler ise, Güney Akdeniz ülkelerinin tarımsal alanda yarattığı rekabet ortamından çekinerek mali destek ve işbirliğine vurgu yapmıştır. Böylelikle YAP inisiyatifi, Akdeniz ülkelerinin AB'den daha fazla yardım elde etmeleri ve sanayi ürünlerinde birliğe ihracatlarını belli ölçüde arttırmalarını sağlamak dışında pek bir yarar getirmemiştir (Kurtbağ, 2003, s. 79-80).

1.3. Barselona Süreci

Soğuk Savaşın sona ermesi ile AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerine odaklanması, yatırımlarını vasıflı işgücüyle kültürel ve coğrafi olarak daha yakın olduğu MDA ülkelerine yönlendirmesi, Güney Akdeniz ülkelerinden kaynaklanacak güvenlik riskleri, göçmen akışı, kitle imha silahları, uyuşturucu kaçakçılığı vb. riskleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenden dolayı özellikle AB'nin Akdeniz'e kıyısı olan üyeleri, birliğin Akdeniz politikasına yeni bir ivme kazandırılmasını bir zorunluluk olarak görmüştür. 1995

yılında yapılan çalışmalar sonrası Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yönelik öneriler kamuoyuna sunulmuştur ve 1995 yılında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın anayasası olarak kabul edilen Barselona Bildirgesi 11 Akdeniz Ülkesi¹ ve AB arasında imzalanmıştır. Barselona Bildirgesi, Avrupa Birliği'nin bölgeyle ilgili yaklaşımları arasında şimdiye kadarkilerin en kapsamlısını oluşturmuştur. Akdeniz Bölgesi'ni jeopolitik, stratejik ve ekonomik bir bölge olarak tanımlayan Barselona Bildirgesi birbiri ile ilişkili üç ayak üzerine kurulmuştur. Bunlar “siyasi ve güvenlik ortaklığı”, “ekonomik ve finansal ortaklık” ve “sosyal ve kültürel ortaklık” ayaklarıdır (Kurtbağ, 2003, s. 81-82, Parliamentary Assembly, 2007, s.11 ve Dura, 1997, s. 26-29). Bu anlaşma ile taraflar üç ana hedef belirlemişlerdir (Barselona Bildirgesi, 1995, s. 3-4):

1. Siyasi Ortaklık ve Güvenlik Konularında Ortaklık: Ortak Bir Barış ve İstikrar Alanının Kurulması
2. Sosyal, Kültürel ve Beşeri Alanlarda Ortaklık: İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi, Kültürler Arasında Karşılıklı Anlayışın ve Sivil Toplumlar Arasındaki Mübadelelerin Teşviki
3. Ekonomik ve Mali Ortaklık: Ortak Bir Refah Alanının Kurulması
 - a. Serbest Ticaret Bölgesi
 - b. Ekonomik İşbirliği Koordine ve Eylem
 - c. Mali İşbirliği

Barselona bildirgesi doğrultusunda partner ülkelere yapılacak ekonomik ve mali yardımlar, oluşturulan MEDA (Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı) programı aracılığı yapılmıştır. Bu program geçiş süreci, ekonomik ve sosyal kalkınma, bölgesel ve sınır işbirliği olmak üzere üç alanda destekleri içermiştir. Bu kapsamda desteklenen projelere 5,35 milyar avro kaynak ayrılmıştır. Söz konusu bu tutarın 4,7 milyar avroluk kısmının MEDA I (1995) programı, kalan tutarın ise MEDA II (2000) programı çerçevesinde kullanılması öngörülmüştür (Kahraman, 2008, s. 1735-1736)

Barselona Bildirgesi ile belirlenen üç ana hedefe ulaşılmasında en önemli politika aracı, AB ve partner ülkeler ile partner ülkelerin kendi arasında, aşama aşama kurulacak bir serbest ticaret alanı olarak görülmüştür.

¹ Bu ülkeler Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Filistin, Fas, Suriye, Tunus ve Türkiye'dir

1.3.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa'nın güvenlik kaygıları üzerine inşa edilmiş olsa da, ekonomik bir temel üzerine kurulmuştur. Barcelona Süreci'nin çıkış noktası, Akdeniz'in çevresinde barış ve istikrarın oluşturulması ve korunmasıdır. AB, bunun gerçekleşmesinin ancak bölgede bir refah alanının yaratılmasıyla mümkün olacağı inanmaktadır. Bu yaklaşımla birlik, ekonomik ve finansal ortaklık ayağıyla, Akdeniz'in güneyinin sosyo-ekonomik gelişimi için kuzey-güney ile güney-güney arasında ekonomik ve ticari bütünleşmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, Barcelona Deklarasyonu ile Akdeniz Havzası'nda, 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı'nın oluşturulması öngörülmüştür. (Kekeç, 2010, s.86).

Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı'nın oluşturulması için Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları (AAOA) ve partner ülkelerin aralarındaki serbest ticaret anlaşmaları (STA) kullanılmıştır. AAOA'ların taraf ülkeler ile imzalandığı tarihler Tablo 1.1'de verilmektedir. AAOA serbest ticaret alanı oluşturulması hedefine ilave olarak partner ülkelerin modernizasyonu için AB'nin teknik ve finansal açıdan yardımını da içermiştir. Barcelona Bildirgesi'nin imzalanmasını takiben AAOA'da imzalanmaya başlanmıştır. AB, Suriye dışındaki partner ülkelerin hepsi ile AAOA'yı imzalamıştır. Suriye ile 2004 yılında anlaşmaya varılmıştır. Ancak AB komisyonu anlaşmayı imzalamayı ülkedeki problemler politik koşullardan dolayı reddetmiştir. 2008 yılında ise ortaklık anlaşması revize edilmiştir. 2009 yılında da Suriye'nin diplomatik çabaları sonrasında Suriye ve özellikle Fransa arasındaki ilişkiler restore edilerek, Suriye üzerindeki uluslararası izolasyon kaldırılmaya başlanmıştır. Bunu takiben 2009 yılının ekim ayında Suriye, İsveç başkanlığında önceden kabul edilmiş olan ortaklık anlaşmasını imzalamak için davet edilmiştir. Fakat Suriye anlaşmanın ekonomisi üzerindeki potansiyel etkilerini daha detaylı inceleyebilmek için zaman istemiştir (De Ville ve Reynaert, 2010, s.195-196, CASE, 2009, s.22-23)

Türkiye'nin AB ile ortaklığı ise 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Bundan dolayı AB ile Türkiye arasında AAOA imzalanmamıştır.

Tablo 1.1: Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları

Ülke	Müzakerelerin Başlangıcı	Anlaşmaya Varılması	Anlaşmanın İmzalanması	Birliğe Giriş
Tunus	Aralık 1994	Haziran 1995	Temmuz 1995	Aralık 1997
İsrail	Aralık 1993	Eylül 1995	Kasım 1995	Haziran 2000
Fas	Aralık 1993	Kasım 1995	Şubat 1996	Mart 2000
Filistin	Mayıs 1996	Aralık 1996	Şubat 1997	Temmuz 1997*
Ürdün	Temmuz 1995	Nisan 1997	Kasım 1997	Mayıs 2002
Mısır	Mart 1995	Haziran 1999	Haziran 2001	Haziran 2004
Cezayir	Haziran 1997	Aralık 2001	Nisan 2002	Eylül 2005
Lübnan	Kasım 1995	Ocak 2002	Haziran 2002	Nisan 2006
Suriye	Mart 1998	Ekim 2004 / Aralık 2008	-	-

*Filistin ve AB arasında geçici anlaşma imzalanmıştır (Filistin'in yararına)

Kaynak: Mediterranean Yearbook, s. 378-379, 2010

Çoğunlukla 2000'li yıllarda yürürlüğe giren AAOA, 1970'li yıllardaki ilk kuşak ticaret ve işbirliği anlaşmalarının yerini almıştır. AAOA ilk kuşak anlaşmaların tersine iki taraflı bir yapıya sahiptir ve güney-kuzey ile kuzey-kuzey arasında bir entegrasyonu öngörmektedir. 1970'li yıllardaki anlaşmalar tek taraflı bir temele sahiptir ve güney ülkelerinin AB pazarına karşılıklı olmayan tercihli girişini sağlamıştır. AB tarafından Akdeniz ülkelerine, sanayi malları ve belirlenmiş bazı tarım ürünlerinin ihracatı için tek taraflı tavizler verilmiştir. AAOA ile bu durum bir adım daha öteye götürülmüş ve ticaret liberalizasyonu iki taraflı bir temele oturtulmuştur. Bu doğrultuda geçen sürede sanayi ürünlerinde tüm tarife ve tarife dışı engellerin adım adım kaldırılması, tarımsal ürün ticaretinde de liberalizasyonun gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak tarım sektörünün bölge ülkeleri için hassasiyetini sürdürmesinden dolayı, AAOA tarafları kasıtlı olarak bu konuyu önemsememişlerdir. Süreç içinde sanayi mallarının serbest ticareti için gerekli altyapı hazırlanırken, tarım ürünlerinin liberalizasyonu ertelenmiştir. Bunun nedenleri komplekstir. Aşağıda temel olarak bu gecikmeye neden olan etmenlere değinilmiştir.

Güneyde, az sayıda olan yüksek performanslı, teknoloji yoğun, AB ile uyum sağlamış ve global rekabete hazır tarım-gıda endüstrisi, AB pazarına daha kolay bir giriş için baskı oluşturmuştur. Ancak bu grubun sayısı azdır. Tarım-gıda endüstrisinin en yüksek tarifelerle korunan sektörlerden biri olduğu göz önünde bulundurulursa, partner ülkelerin dışa açılması en çok bu sektörü etkileyecektir. Ticaret liberalizasyonunun sonucu olarak partner ülkelerdeki tüketiciler AB'den ithal edilen malların tüketimini arttıracaklardır. Yerli endüstri bu duruma verimliliğini ve kalitesini iyileştirerek karşılık verecektir. Buna ilave olarak ticaret dengesizlikleri, geçiş maliyetleri ve kaynakların yeniden dağılımı ortaya çıkacaktır. Bu geçiş ise büyük ihtimalle sıkıntılı olacaktır.

Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı İthalat tarifelerinin düşürülmesini öngörmektedir. Bu durum AB ürünlerinin ithalatına bağımlılığı yüksek olan partner ülkeleri olumsuz etkileyecektir. Çünkü ithalat tarifeleriyle elde edilen gelirin partner ülkelerin bütçeleri içindeki payı önemlidir.

Diğer bir husus ise çoğunluğu oluşturan küçük, kırsal alana dağılmış ve temelde kendi tüketimleri için üretim yapan aile işletmelerinin varlığıdır. Partner ülkelerdeki fakir nüfusun dörtte üçü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu durum tarımsal üretimin dış rekabete açılması konusunda isteksizlik oluşturmuştur.

Kuzeyde bulunan AB üreticileri ise birlik tercihinin ortadan kalkması ihtimali ile yükselen rekabetten korkmuşlardır. Özellikle Akdeniz'in iki yakasında da üretilen zeytinyağı, meyve ve sebze ürünlerinde artacak rekabet baskısı bu korkunun temelini oluşturmuştur. AB pazarına yakınlık ve düşük işgücü maliyetleri nedeniyle partner ülkelerin bu ürünlerin doğal üretim merkezi olacağı tahmin edilmiştir (Maria ve Coque, 2002, s. 399-404, Parliamentary Assembly, 2007, s.11-12 ve Hervieu, 2007, s.208-209).

1.3.2. Barselona 2005: Beş Yıllık Çalışma Programı

Barselona Bildirgesinin imzalanmasının 10. yıldönümü olan 2005 yılında, anlaşmaya taraf olan ülkeler, Barselona'da tekrar bir araya gelmiştir. Bu zirvenin konusu 2010 yılında hayata geçirilmesi hedeflenen serbest ticaret alanı olmuştur. Zirve sonunda serbest ticaret alanı hedefine ulaşmak için beş yıllık bir yol haritası oluşturulmuştur. Bu yol haritası AAOA içeriğine uygun olarak kapsamlı bir şekilde hazırlanmıştır. Program, güney-kuzey ve kuzey-kuzey ticaret liberalizasyonunun sağlanması için birçok adımı bünyesinde barındırmıştır.

Hazırlanan beş yıllık çalışma programının tarım liberalizasyonu için önemli olan noktaları ise aşağıdaki gibidir (Parliamentary Assembly, 2007, s. 12 ve CASE, 2009, s. 28):

- Liberalizasyonların karşılıklı olarak gerçekleştirilmesi ve aşama aşama ilerleyen bir yaklaşımın benimsenmesi kararlaştırılmıştır.
- Her ülke çok hassas olduğu tarım ürünlerini belirlemiştir ve bu ürünler liberalizasyon sürecinden hariç tutulmuştur.
- Tarımsal liberalizasyonu engelleyen tarife dışı engelleri ortadan kaldırmak için en kısa zamanda partner ülkeler arasında müzakerelerin başlatılması kararı alınmıştır.
- Kırsal kalkınma, ürün kalitelerinin artırılması, Akdeniz Bölgesi'ne özgü ürünlerden sağlanan faydanın artırılması, tarım sektöründeki özel yatırımların güçlendirilmesi ve ihracat pazarlarına girişin geliştirilmesi konularının üzerinde durulmuştur.
- Bölgesel ve ikili ticaret anlaşmalarının sonuçlanması için süreçlerin hızlandırılması gerekliliği savunulmuştur.

1.4. Avrupa Komşuluk Politikası

27 Kasım 2003 tarihinde Venedik'te, İtalya başkanlığında ilk defa Tarım Odaklı Avrupa-Akdeniz Bakanlar Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans sonunda ortaya çıkan temel öneriler; kırsal kalkınmanın hızlandırılması, tarımsal ürün kalitelerinin yükseltilmesi ve spesifik organik tarım ürünlerinin üretilmesine dair girişimlerin başlatılması olmuştur. Bu zamandan itibaren tartışmalar sürecin hızına ve izleyeceği metoda odaklanmıştır. Bunlara ilave olarak karar vericiler, AB pazarını ve her partner ülkenin ihracat rekabetini etkileyebilecek hassas tarımsal ürünlerle yalnızca ürün bazında değerlendirme ile başa çıkılabileceği fikri üzerinde durmaya başlamışlardır. Bu yaklaşım aynı yıl ortaya çıkan Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) ile de uyum göstermiştir (Parliamentary Assembly, 2007, s.12 ve Hervieu, 2007, s.209).

AKP, AB'nin dördüncü genişleme² kararını almasının bir sonucu olarak 2003 yılında ortaya çıkmıştır. 10 aday ülkenin birliğe katılımı ise 2004 yılında gerçekleşmiştir. Daha önceki genişlemeler, birliğe yeni üye katılımlarının, komşular ile olan ticareti olumsuz etkilediğini göstermiştir. Bundan dolayı AKP 2004 yılı genişlemesinin olumsuz etkilerini

² Dördüncü genişleme ile AB'ye üye olan ülkeler Kıbrıs Rum Kesimi, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'dır.

ortadan kaldırma amacını yansıtmaktadır. AB'nin 1980'lerdeki güney ülkelerini kapsayan (İspanya, Portekiz, Yunanistan) genişlemeleri 1990'ların ortalarında (geçiş periyodunun uzunluğundan dolayı) bozucu etkisini tam anlamıyla göstermiştir. AB, meyve-sebze, zeytinyağı, pamuk, şarap ve çiçek gibi tarımsal ürünlerdeki ithalat tercihini partner ülkeler yerine yeni üye olan güney ülkeleri lehine kullanmıştır.

Bu politika oluşturulurken öncelikle AB üyesi olmayan ülkeler hedeflenmiş ve bu ülkelerde istikrar, zenginlik ve güvenliğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. AKP, var olan ilişkilerin ötesine geçmek için daha derin politik işbirliği ve ekonomik entegrasyon önermiştir. Bu kapsamda, Mart 2003'te Komisyon tarafından "Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve" dokümanı hazırlanarak "Daha Geniş Avrupa Görev Gücü" oluşturulmuştur. 12 Mayıs 2004 tarihinde ise komşuluk politikasının temel belgesi niteliğinde olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" yayınlanmıştır. Bu politikanın ayırt edici özellikleri aşağıdaki gibidir (Tovias, 2010, s.16) :

- Komşu ülkelerin AB pazarında daha çok yer almasını sağlayacak şekilde, işbirliğinin ötesinde daha derin bir ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek
- Komşuların AB politikalarına, uygulamalarına, ajanslarına ve programlarına adım adım entegrasyonunu sağlayarak ulaşım, kültür, eğitim, çevre, bilim ve teknik gibi konularda aradaki bağları geliştirmek
- Partnerlerine AB norm ve standartlarını uygulama konusunda teknik yardım sağlayarak düzenleyici yapıların ve kurumların revizyonunu sağlamak.

AKP'nin bir diğer özelliği de AB'nin önceden doğu komşularıyla imzaladığı "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları" ve güney komşularıyla imzaladığı "Ortaklık Anlaşmaları" ile ilişkileri yürütmesidir. Daha sonra bu anlaşmalar çerçevesinde Eylem Planları hazırlanmıştır. Eylem planları ortak değerlere bağlılık, daha etkili siyasi diyalog, ekonomik ve sosyal kalkınma, enerji, ulaşım, ticaret ve iç pazardan oluşan beş temel unsuru içermektedir. İki taraflı olan bu Eylem Planları AB ve her bir partner arasında onaylanmakta ve komşuluk politikasının en temel enstrümanı olarak işlev görmektedir. Komşuluk politikasının uygulanması, alt komiteler yoluyla desteklenmekte ve kontrol edilmektedir. Eğer komşu ülkeler gelişme kaydetmişlerse o zaman Eylem Planları'nın yerini "Komşuluk Anlaşmaları" almaktadır (CASE, 2009, s.28).

Tablo 1.2: Avrupa Komşuluk Politikası Doğrultusunda İmzalanan Eylem Planları

Akdeniz Partner Ülkeleri	Kabul Edildiği Tarih
İsrail	Nisan 2005
Ürdün	Haziran 2005
Tunus	Temmuz 2005
Filistin	Mayıs 2005
Fas	Temmuz 2005
Mısır	Mart 2007
Lübnan	Ocak 2007
Cezayir	-

Kaynak: Mediterranean Yearbook, 2010

AB, Komşuluk Politikası'na dahil olan ülkelerle 'ayrıcalıklı' bir ilişki kurmakta ve bu çerçevede politik ve ekonomik işbirliğini komşu ülkelerin istikrarını, reformlarını, refah ve demokratik seviyelerini yükselterek sağlamayı amaçlamıştır. Bu politika ile Avrupa'nın temeli sayılan demokrasi ve insan hakları, hukukun üstünlüğü, pazar ekonomisi, iyi yönetim ve sürdürülebilir kalkınma (ticaret, rekabet, enerji ve ulaşım, çevre sektörlerindeki reformlar dâhil) gibi ortak değerlerin çevre ülkelere yayılması ile bu ülkelerin de bu değerleri benimsemesi, istikrarlı ve güvenli alanlar haline gelmesi hedeflenmiştir.

Komşuluk Politikası'nda AB tarafından komşu ülkeler için ayrılan fonlar büyük önem taşımaktadır. 2000-2006 bütçe döneminde bölgesel olarak kullanılan TACIS (Doğu Avrupa ve Rusya'ya yönelik), MEDA (Güney Akdeniz kıyıları), CARDS (Batı Balkan ülkeleri), EIDHR (Demokrasi ve İnsan Hakları Konusunda Avrupa Girişimi) gibi çeşitli mali ya da tematik programlar uygulanmıştır³. Tüm bu programlar 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren "Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı" adı altında oluşturulan ve komşuluk politikasının finansmanını sağlayan bir mali enstrümanın çatısı altında toplanmıştır. Ayrıca "Eşleştirme" (Twinning) ve "Teknik İşbirliği ve Bilgi Değişimi" (TAIEX) gibi teknik programlarla da komşu ülkelerin gelişimleri ve reformları desteklenmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası

³ TACIS : Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım

MEDA : Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı

CARDS : Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Topluluk Desteği

EIDHR : Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Dokümanları

TAIEX : Teknik Destek ve Bilgi Değişimi

kapsamında, 2007-2013 dönemi için komşu ülkelere yapılacak yaklaşık 12 milyar Euro mali yardımın AB'nin bütçesinden tahsis edilmesi planlanmıştır.

AB'nin komşuluk politikasına büyük önem vermesi ve bütçe ayırmasının bir diğer nedeni de stratejik enerji ortaklığını geliştirme hedefidir. Enerji yollarının güvenliği, komşu ülkeler ile olan yakın ilişkiler ile korunabilmektedir. AB, enerji ihtiyacının neredeyse tamamını dışarıdan ithal etmektedir ve bu açıdan dünyanın sayılı ithalatçıları arasındadır. ABD'nin "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi"ne alternatif olabilme potansiyelini de taşıyan bu politika, Eylem Planları aracılığı ile komşu ülkeleri enerji konusunda düzenleyici uygulamalara teşvik etmeyi amaçlamıştır (Anonim, 2011).

1.5. Akdeniz İçin Birlik

6 Mayıs 2007'de Fransa Cumhurbaşkanlığı Adayı olan Nicolas Sarkozy tarafından ortaya atılmıştır. İlk başta Akdeniz Birliği olarak sunulan inisiyatif diğer AB üyeleri, özellikle Almanya tarafından, AB ile aynı yapıyı kullanma ve AB'ye alternatif bir birlik oluşturma ihtimali nedeni ile eleştirilmiştir. Eleştiriler ardından Fransa projenin içeriğini daraltmış ve adını da Barselona Süreci: Akdeniz İçin Birlik olarak değiştirmiştir (Balfour ve Schmid, 2008, s. 1).

Akdeniz İçin Birlik Bildirgesi, 13 Temmuz 2008 tarihinde Paris Zirvesi'nde imzalanmıştır. Anlaşmaya imza atan ülkeler 27 AB üyesi ile Türkiye, İsrail, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Arnavutluk, Monako, Karadağ, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Moritanya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus'dur. Türkiye Akdeniz İçin Birlik Bildirgesi'ne AB üyeliğine alternatif oluşturmayacağı garantisini aldıktan sonra imza atmıştır.

Son haliyle bu yaklaşım ilerleyişi yavaşlayan Barselona Süreci'ne (1995) momentum veren yeni bir yapıya dönüşmüştür. 2008 yılında imzalanan Akdeniz İçin Birlik Deklarasyonu'nda, üç önemli başlıkta Barselona sürecine ivme kazandırılmasının hedeflendiği belirtilmiştir (Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean, 2008, s. 13) :

- AB ile diğer Akdeniz ülkeleri arasındaki politik ilişkileri geliştirme
- Ortaklığı daha ileri seviyelere taşımak için çok taraflı ilişkileri sağlamak
- Bu ilişkileri daha somut ve fark edilebilir bölgesel projeler ile gerçekleştirme

1.6. Avrupa-Akdeniz Ticareti: 2010 ve Ötesi İçin Yol Haritası

2009 yılında Brüksel’de düzenlenen 8. Avrupa-Akdeniz Ticaret Bakanları Konferansı’nda, 2007 yılında Lizbon’daki bakanlar toplantısında hazırlanan taslak Akdeniz Bölgesi’ndeki ticaret için bir yol haritası olarak kabul edilmiştir. Bu istek bölgedeki ticaretin seviyesinin, AB’nin partner ülkelerdeki yatırımlarının ve güney-güney arasındaki ticaret seviyesinin beklentilerin altında seyir sürdürmesinden dolayı ortaya çıkmıştır.

Bu yol hartiasının içerdiği temel kararlar aşağıdaki gibidir:

- Devam eden müzakerelerin öncelikli olarak tamamlanması
- Ticaret ortaklığının güçlendirilmesi (tüm mal ve hizmetlerin düzenleyici kurallar altında serbest ticarete konu olması)
- Güney-güney bölgesel entegrasyonunun güçlendirilmesi için gerekli olan destek, katkı ve yardım yapılması

Bakanlar alınan bu kararların belirlenen bir çalışma grubu tarafından iki yılda bir gözlemlenmesini ve gerekli olursa değişiklik yapılması konusunda anlaşmıştır (CASE, 2009, s.30).

1.7. Akdeniz Bölgesi’ndeki Diğer Ticaret Anlaşmaları

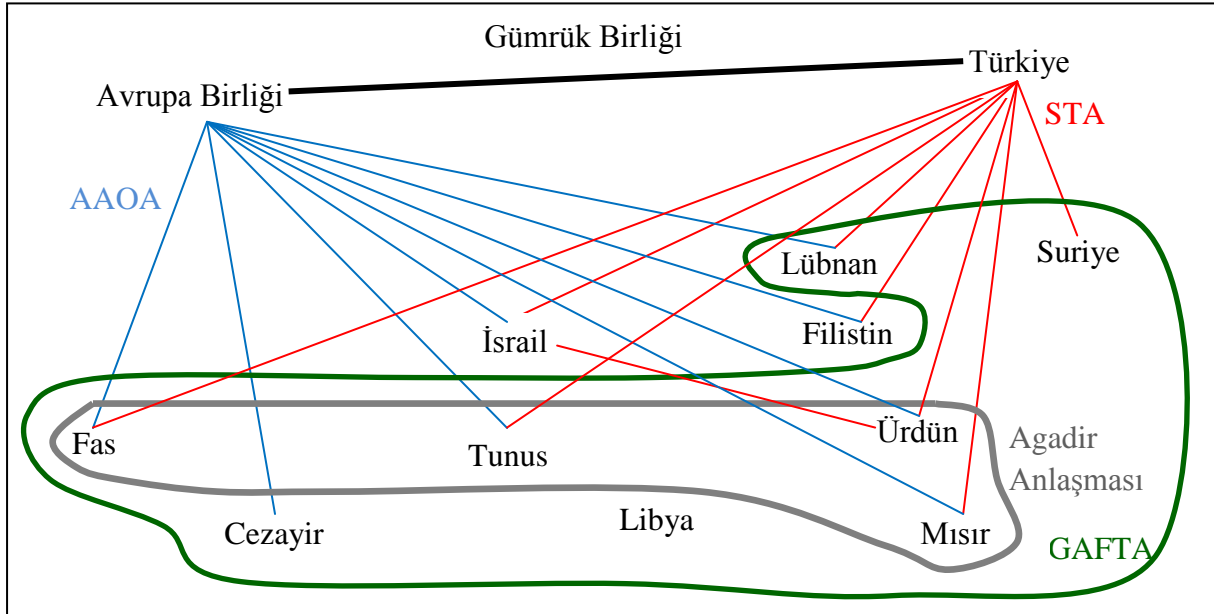
Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı’nın oluşturulması için partner ülkeler kendi aralarında serbest ticaret anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalar güney-güney bütünleşmesini sağlamıştır.

İlk olarak 1998 yılında Arap ülkeleri kendi aralarında anlaşarak Büyük Arap Serbest Ticaret Alanı’nı (GAFTA) kurmuşlardır. Buna dahil olan ülkeler Bahreyn, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Yemen ve Birleşik Arap Emirlikleri’dir. Anlaşma, taraf ülkeler arasındaki bütün ticaret vergilerini on yıllık bir geçiş süresi içinde kaldırmayı öngörmüştür. Ancak bu amacı gerçekleştirmek için gerekli olan bütünleşmenin yetersizliği ve tarafların ilgili kurumlarının gerekli düzenlemeleri yapmada isteksiz oluşundan dolayı istenen sonuçlar elde edilememiştir.

Bir sonraki anlaşma 2004 yılında Mısır, Ürdün, Fas, ve Tunus'un kendi aralarında imzaladığı Agadir Anlaşması'dır. Müzakereler 2001 yılında AB ve partner ülkelerin Dışişleri Bakanları'nın dördüncü toplantısından sonra Fas tarafından başlatılmıştır. Radwan ve Reiffers (2005) hali hazırda Büyük Arap Serbest Ticaret Alanı dururken bu anlaşmanın gereksizliğinin altını çizmişlerdir. Ancak AB, bu anlaşmaya güney-güney bütünleşmesi için bir dönüm noktası olarak yaklaşmıştır. Anlaşma taraf ülkeler arasında serbest bir ticaret alanının oluşturulmasını, gümrük prosedürleri ve standartların taraf ülkeler arasında uyumlu hale getirilmesini amaçlamıştır. Ayrıca diğer partner ülkelerin ülkelerinin bu anlaşmaya dahil olabileceği belirtilmiştir. Radwan ve Reiffers'a (2005) göre AB'nin desteğinden dolayı Agadir Anlaşması bu dört ülkenin bütünleşmesine GAFTA'dan daha fazla katkıda bulunmuştur. Buna ilave olarak GAFTA'ya dahil olmuş çoğu ülkenin ekonomisi petrole dayanmakta iken bu dört ülkenin ilgi alanları daha farklıdır. Diğer taraftan da bu iki anlaşmalı durum ticari ilişkileri güçleştirici ve bürokrasiyi arttırıcı bir etki yapmıştır (Kavallari, 2008, s. 15-16).

GAFTA ve Agadir Anlaşması, Akdeniz Bölgesi'nde imzalanan çok taraflı ticaret anlaşmalarıdır. Bunların dışında partner ülkeler arasında iki taraflı olarak imzalanan 9 adet serbest ticaret anlaşması (STA) vardır. Bu STA'ların 8 tanesinde taraflardan biri Türkiye'dir. Geriye kalan tek STA'da ise taraflar Ürdün ile İsrail'dir. Bu durum göz önüne alındığında Türkiye, bölgesel bir ticaret gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Cezayir hariç bölgedeki bütün ülkelerle ticaret anlaşmaları ağını kurmuştur (Martin, 2010, s. 75-77). Şekil 1.1'de anlaşmaların şekilsel gösterimi yapılmıştır.

Barselona sürecinin uygulama enstrümanlarından biri olan AAOA, AB tarafından partner ülkelerle çoğunlukla 2000'li yılların başlarında imzalanmıştır. Türkiye de zaman kaybetmeden partner ülkeler ile gerekli STA'ları imzalamıştır. Bu sürecin hızlı gelişmesinde hem bölgedeki pazar payını kaybetme korkusu hem de komşularla sıfır sorun söylemi ile izlenen dış politikanın etkisi olmuştur.

Şekil 1.1: Akdeniz Bölgesi'ndeki Ticaret Anlaşmaları (Martin, 2010, s.73-78)

Türkiye'nin taraf ülkelerle imzaladığı STA anlaşmalarının tarihleri Tablo 1.3'de verilmektedir. Türkiye imzaladığı STA'lar ile taraflardan tarım ürünleri ile ilgili bazı imtiyazlar almıştır. Alınan bu imtiyazlar Türkiye'nin tarımsal ihracatını olumlu yönde etkilemiştir. Toplu olarak bakıldığında 2005 yılında Filistin, Tunus, Fas, Suriye ve Mısır'a yapılan toplam ihracat 150 milyon dolar iken 2009 yılında bu rakam 411 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin bu ülkelerden yaptığı ithalat ise 2005 yılında toplam 71,8 milyon dolar iken. 2009 yılında bu rakam 128 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 1.3: Türkiye'nin Partner Ülkeler İle İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları

Ülkeler	İmza Tarihi	Yürürlüğe Giriş Tarihi
İsrail	14.03.1996	01.05.1997
Filistin	20.07.2004	01.06.2005
Tunus	25.11.2004	01.07.2005
Fas	07.04.2004	01.01.2006
Suriye	22.12.2004	01.01.2007
Mısır	27.12.2005	01.03.2007
Ürdün	01.12.2009	01.03.2011
Lübnan	24.11.2010	İç onay süreci devam ediyor.

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr>

ABD ise bölge ülkelerinden İsrail (1995), Ürdün (2000) ve Fas (2004) ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar ABD'nin bu ülkelere ihracatını arttırmıştır

ancak bu artış, ABD'nin toplam ihracatı göz önüne alındığında ihmal edilebilecek bir seviyededir. Bu STA'lar özellikle ABD'li üreticilerin AB'ye karşı bölgedeki rekabet gücünü yükseltmek için yapılmıştır (Kavallari, 2008, s.18).

1.8. Akdeniz Bölgesi'ndeki Tarımsal Ticaretin Durumu

Akdeniz'i çevreleyen ülkelerin arasındaki ticaret ilişkisi çok eski yıllardan beri var olmaktadır. Tarım ise Akdeniz Bölgesi'nde petrol ve enerjiden sonra gelen önemli ticaret kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Ayrıca bölge ekonomisi ve toplumu için stratejik öneme sahip bir sektör olarak da göze çarpmaktadır.

Akdeniz Bölgesi'ndeki ülkeler çok açık bir şekilde iki gruba ayrılabilir. Bu gruplar; Akdeniz'in kuzeyinde bulunan ve Avrupa Birliği (AB) üyesi olan ülkeler ile Akdeniz'in güney ve doğu sahillerinde bulunan Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail ve Türkiye'den oluşmaktadır. İkinci grubu oluşturan ülkeler ilerleyen bölümlerde partner ülkeler olarak adlandırılmaktadır.

Bölgenin demografik yapısı incelendiğinde de tarım ile ilgili bulgular elde edilebilmektedir. 1970 yılında 285 milyon olan bölge nüfusunun 2020 yılında yaklaşık iki katına çıkarak 525 milyona ulaşacağı öngörülmektedir. Ancak bu artış bölge içinde göreceli olarak değişmektedir. Akdeniz'in kuzeyindeki nüfus birkaç on yıldır değişmezken, bu durumun tam tersi bir şekilde güney kıyılarındaki nüfus artışında patlama yaşanmaktadır. 2005 yılında Akdeniz Havzası'ndaki nüfusun üçte biri kırsal alanlarda yaşamakta iken, yine aynı yılda Akdeniz'in güneyindeki ülkelerin aktif nüfusunun üçte biri tarım sektöründe çalışmaktadır. Güney Akdeniz ülkelerindeki nüfus patlaması ile orantılı olarak bu bölgedeki kırsal alan nüfusu artarken, Kuzey Akdeniz ülkelerinde kırsal alandaki nüfus hızla azalmakta, dolayısı ile tarım ile uğraşan nüfus azalmaktadır. Buradan Akdeniz Bölgesi nüfusunun yalnızca kent ve sahil şeridinde yaşamakta ve sadece hizmet merkezli sektörlerde çalışmakta olmayacağı açıkça görülmektedir (Parliamentary Assembly, 2007, s.8 ve Hervieu, 2007, s.206).

Tablo 1.4'de bölgedeki ülkelerin 2008 yılı itibariyle gayri safi yurtiçi hasılları (GSYH) içindeki tarımın payı verilmektedir. Bu tablo incelendiğinde, partner ülkelerde bu payın Suriye (%20) ve Ürdün (%3) hariç, ortalama %7 ile %15 arasında değiştiği görülmektedir. AB'de ise bu oran sadece %2 civarındadır. Buradan tarım sektörünün partner

ülkelerin ekonomileri için önemi görülmektedir. Ayrıca bütün ülkelerin GSYH'leri içindeki tarım payı yıllar boyunca azalma göstermektedir.

Tablo 1.4: Akdeniz Bölgesi Ülkelerinin GSYH'leri İçindeki Tarımın Payı (%)

Ülkeler	Ortalama (1995-1999)	Ortalama (1999-2004)	Ortalama (2005-2008)	2008
Cezayir	11%	10%	8%	7%
Fas	18%	16%	15%	15%
İsrail	-	-	-	-
Lübnan	7%	7%	7%	7%
Mısır	17%	16%	14%	13%
Suriye	29%	25%	19%	20%
Tunus	13%	12%	11%	10%
Türkiye	15%	11%	10%	9%
Ürdün	3%	3%	3%	3%
Filistin	-	-	-	-
AB	3%	2%	2%	2%

Kaynak: www.worldbank.org

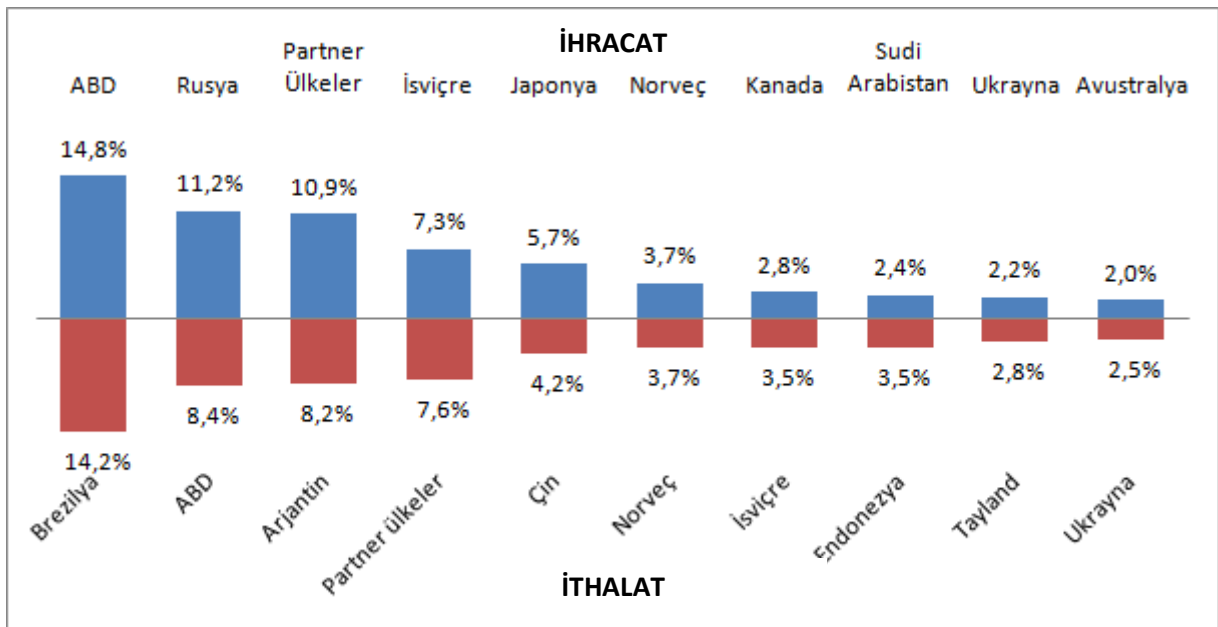
Akdeniz Havzası'ndaki ülkelerin toplam dış ticaretleri içindeki tarım paylarına bakıldığında (Tablo 1.5), 2008 yılında AB'nin toplam ihracatı ve ithalatı sırasıyla 1.928 ve 2.188 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunların içindeki tarımın payı ise sırasıyla 105,7 (%5,5) ve 125,9 (%5,8) milyar dolar olmuştur. Partner ülkelerin ise toplam ihracatı ve ithalatı sırasıyla 364 ve 421 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunların içindeki tarımın payı ise sırasıyla 25,3 (%6,7) ve 41,6 (%9,9) milyar dolar olmuştur. AB ve partner ülkeler, tarımsal ticarete net ithalatçı konumunda iken, Türkiye bu durumun tersine net tarımsal ihracatçı olarak görülmektedir. Türkiye'nin partner ülkeler grubunun ihracatının yarısına yakın bir kısmını tek başına yaptığı göz önüne alınırsa, Türkiye dışındaki partner ülkelerin tarımda dışa bağımlılığının daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1.5: Akdeniz Bölgesi'ndeki Ülke Gruplarının 2008 Yılı Toplam ve Tarımsal Dış Ticaret Miktarları

Gruplar	İhracat			İthalat		
	Toplam (milyar \$)	Tarımsal (milyar \$)	Tarımsal (%)	Toplam (milyar \$)	Tarımsal (milyar \$)	Tarımsal (%)
AB	1.928	105,7	5,5%	2.188	125,9	5,8%
Partner Ülkeler	364	25,3	6,7%	421	41,6	9,9%
Türkiye	132	10,7	8,1%	164,3	6,9	4,2%

Kaynak: <http://comtrade.un.org/>

Bölge ülkelerinin tarımsal dış ticaretleri incelendiğine AB'nin tarımsal dış ticarete spesifik bir ülkeye yoğunlaşmadığı, tersine çok ortaklı bir tarımsal dış ticaret gerçekleştirdiği görülmektedir. Şekil 1.2'de AB'nin 2008 yılında en çok tarımsal ticaret yaptığı ilk 10 ülke verilmektedir. AB'nin tarımsal ticaret ortaklarından birini de partner ülkeler oluşturmaktadır. 2008 yılında AB, Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) ve Rusya'dan sonra en büyük tarımsal ihracatını partner ülkelere 11,5 milyar dolarlık rakamla gerçekleştirmiştir. Bu rakam AB'nin 2008 yılı tarımsal ihracatının %10,9'lık kısmına tekabül etmektedir. AB'nin ithalat yaptığı ülkelerin ilk sıralarında da yine partner ülkeler yer almaktadır. 2008 yılında AB, en büyük tarımsal ithalatını 17,9 milyar dolar (%14,2) ile Brezilya'dan yapmıştır. Partner ülkelere ise 9,6 milyar dolarlık (%7,6) ithalat yapmıştır. Bu rakam ile partner ülkeler AB'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında dördüncü sırayı almıştır.

Şekil 1.2: AB'nin 2008 Yılı Tarımsal İthalat ve İhracatını Gerçekleştirdiği İlk 10 Ülke

Kaynak: <http://comtrade.un.org>

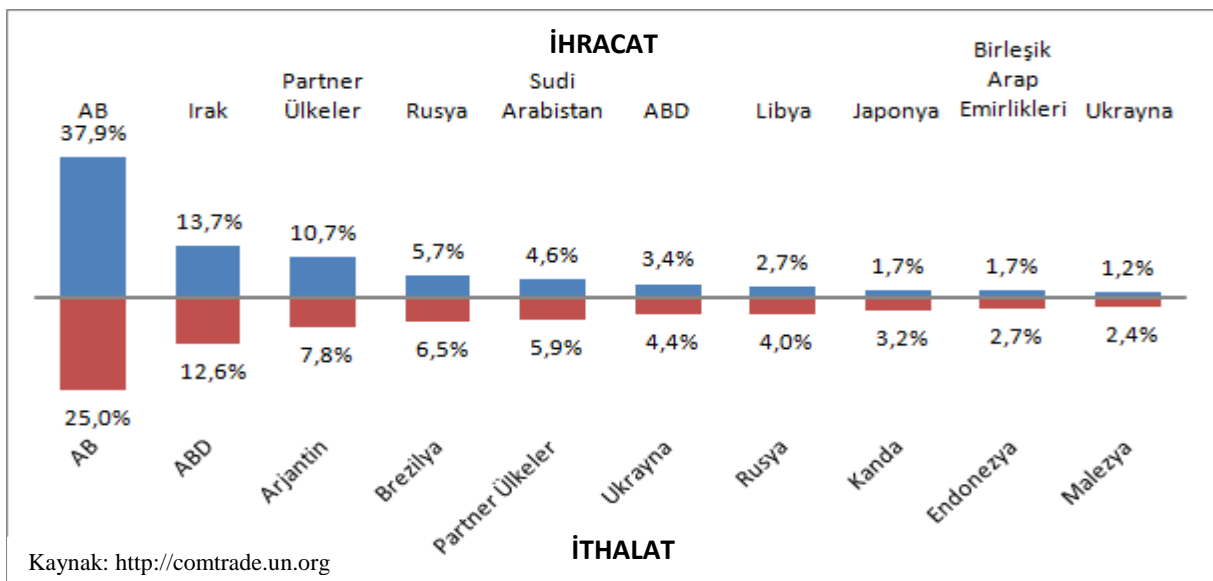
Ancak AB, partner ülkelere yaptığı 9,6 milyar dolarlık toplam tarımsal ithalatın 4,4 milyar dolarlık kısmını Türkiye ile, 2,4 milyar dolarlık kısmını ise Fas ile gerçekleştirmiştir. Tablo 1.6'de görüldüğü gibi geri kalan partner ülkelerin AB'nin tarımsal ithalatındaki payı çok azdır. AB, partner ülkelere yaptığı 11,5 milyar dolarlık tarımsal ihracatın yarısından fazlasını sırası ile Cezayir, Türkiye ve Fas'a yapmaktadır. İthalat ile karşılaştırıldığında, ihracatın partner ülkelere daha homojen bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 1.6: AB'nin Partner Ülkelerden Yaptığı Tarımsal İthalat ve İhracat (2008)

Ülke	Tarımsal İthalat (Milyar \$)	Tarımsal İthalat (%)	Tarımsal İhracat (Milyar \$)	Tarımsal İhracat (%)
Türkiye	4,4	3,5%	2,1	2,0%
Fas	2,4	1,9%	1,8	1,7%
İsrail	1,0	0,8%	1,2	1,1%
Tunus	0,9	0,7%	0,7	0,7%
Mısır	0,7	0,5%	1,1	1,0%
Lübnan	0,07	0,06%	0,6	0,5%
Cezayir	0,06	0,05%	3,3	3,2%
Suriye	0,06	0,05%	0,4	0,4%
Ürdün	0,03	0,03%	0,4	0,3%
Filistin	0,002	0,002%	0,01	0,01%
TOPLAM	9,6	7,6%	11,5	10,9%

Kaynak: <http://comtrade.un.org/>

Partner ülkelerin tarımsal dış ticareti ise AB'den farklı olarak yoğunlaşma göstermektedir. Partner ülkelerin 2008 yılında en çok tarımsal ticaret yaptığı ilk 10 ülke Şekil 1.3'de verilmektedir. 2008 yılında partner ülkelerin gerçekleştirdiği toplam tarımsal ihracatın yaklaşık %50'si AB (%37,9) ve Irak (%13,7) iledir. Toplam tarımsal ithalatlarının da yaklaşık %50'si AB (%25), ABD (%12,6) ve Arjantin (%7,8) ile gerçekleşmiştir. Partner ülkeler, toplam tarımsal ithalatının %74,5'lik kısmını ve toplam tarımsal ihracatının ise %83,3'lük kısmını sadece 10 ülke ile gerçekleştirmektedir. Bu veriler partner ülkelerdeki yoğunlaşmanın derecesini de göstermektedir.

Şekil 1.3: Partner Ülkelerin 2008 Yılı Tarımsal İthalat ve İhracatını Gerçekleştirdiği İlk 10 Ülke

AB ile partner ülkeler arasındaki tarımsal ticaret asimetrik bir durum göstermektedir. 2008 yılı için partner ülkelerin AB'nin tarımsal ihracatı ve ithalatı içindeki payları sırasıyla %10,9 ve %7,6 iken, AB'nin partner ülkelerin tarımsal ihracatı ve ithalatı içindeki payları sırasıyla %37,9 ve %25'dir. Buradan, tarım ticareti yoğunluğu konusunda güney ile kuzey bölgeleri arasında net bir farklılık olduğu görülmektedir. Buradan çıkarılabilecek diğer bir sonuç ise partner ülkelerin AB'ye bağımlı bir tarımsal dış ticarete sahip olduğudur.

Bölge ülkelerinin tarımsal ticaret dengelerine bakıldığında, hem AB'nin hem de partner ülkelerin negatif bir tarımsal ticaret dengesine sahip olduğu görülmektedir. Ancak tarımın GSYH içindeki payının küçüklüğü nedeniyle AB, negatif bir tarımsal ticaret dengesinden etkilenmemektedir. Partner ülkeler için ise bu durumun tam tersi geçerlidir. Bundan dolayı tarımsal ticaretin durumu partner ülkeler için önem arz etmektedir. Özellikle bölgedeki Arap ülkelerinin durumu daha dikkat çekicidir. Son otuz yıldır bu ülkeler gıda bakımından dışa bağımlıdırlar (Parliamentary Assembly, 2007, s.8 ve Hervieu, 2007, s.206).

Başka bir husus ise AB ile partner ülkeler arasındaki tarımsal ticaretin büyük ölçüde tarımsal uzmanlaşma göstermesidir. AB'nin bölgeye ihraç ettiği temel ürünler tahıl, süt ürünleri ve şekerden oluşmaktadır. Bu üç grubun dışındaki ürünlerde, özellikle de işlenmiş gıda grubunda büyük bir çeşitlilik görülmektedir. Partner ülkelerin AB'ye ihracatı ise daha fazla uzmanlaşma göstermektedir. Bu ihracatın yarısından fazlasını işlenmiş ya da taze meyve-sebzeler oluşturmaktadır. Bunu deniz ürünleri ve zeytinyağı takip etmektedir (Parliamentary Assembly, 2007, s. 9).

1.9. Akdeniz Kısmi Denge Tarım Ticaret Modeli (AMTM) İle İncelenen Ürünlerin Ticareti

Akdeniz Kısmi Denge Tarım Ticaret Modeli (AMTM) ile yedi adet ürün incelenmektedir. Bu ürünler elma, kayısı, üzüm, zeytin, portakal, domates ve patatesten oluşmaktadır. Tablo 1.7'de partner ülkelerin ve AB'nin 2008 yılında ürettiği model ürünlerinin dünya üretimi içindeki payı verilmektedir. Partner ülkeler ve AB, 2008 yılında bu ürünlerin dünyadaki toplam üretiminin %29'unu gerçekleştirmiştir. Zeytin üretiminin neredeyse tamamı (%95), kayısı (%51) ve üzüm (%48) üretiminin ise yarısı partner ülkeler ve AB tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunları sırası ile domates (%31), elma (%24), patates (%23) ve portakal (%20) takip etmiştir.

Tablo 1.7: AB ve Partner Ülkelerin Ürettiği Model Ürünlerinin Dünya Üretimi İçindeki Payı (2008)

Ürünler	Toplam Dünya Üretimi (1.000 Ton)	AB ve Partner Ülkelerin Toplam Üretimi (1.000 Ton)	Toplam Dünya Üretimi İçindeki Payı (%)
Zeytin	20.788	19.831	95%
Kayısı	3.807	1.949	51%
Üzüm	68.145	32.657	48%
Domates	137.836	42.984	31%
Elma	71.923	17.665	24%
Patates	328.003	76.964	23%
Portakal	70.716	14.356	20%
Toplam	701.218	206.406	29%

Kaynak: <http://comtrade.un.org/>

Türkiye, bu yedi üründe de net ihracatçı konumundadır. Tablo 1.8’de Türkiye’nin Akdeniz ülkelerine 2008 yılında yaptığı model ürünleri ihracatları verilmektedir. Bu ürün grubu için, Türkiye’nin partner ülkeler ve AB ile olan ticareti incelendiğinde ihracatın neredeyse hepsinin AB’ye yapıldığı görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında Türkiye’nin partner ülkeler ile benzer tarımsal üretim desenine sahip olmasının yanı sıra, partner ülkelerin Türkiye’ye uyguladığı yüksek tarifelerde⁴ etkili olmuştur. AB’nin Türkiye’ye uyguladığı tarifeler ise düşük seviyelerdedir. Aynı durum partner ülkelerin her biri içinde geçerlidir. Partner ülkelerin ihracatlarının da çok büyük bir kısmı AB ile ve AB’nin uyguladığı tarifeler düşük seviyelerdedir. AB ise partner ülkelere elma ve patateste, diğer ürünlere kıyasla, dikkate değer bir ihracat gerçekleştirmiştir. Barselona süreci ile kurulması hedeflenen serbest ticaret alanının amaçlarından biri de partner ülkeler arasında kısıtlı olan bu ticareti geliştirmektir.

Tablo 1.8: Türkiye’nin Akdeniz Ülkelerine 2008 Yılı Model Ürünleri İhracatı (1.000 ton)

Ürünler	AB	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünya’nın Geri Kalanı
Elma	1	0	0	9	10
Kayısı	9	0,2	0	0	12,8
Üzüm	200	0,5	1	0,5	199
Zeytin	7	0	0	1	78
Portakal	24	0	0	0,2	137,8
Domates	98	0	0	0	342
Patates	2	0	0	0,3	87,7

Kaynak: <http://comtrade.un.org/>

⁴ Partner ülkeler ve AB’nin modelde incelenen yedi ürün için birbirine uyguladığı ad valorem tarife eşdeğerleri EK-1’de verilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Bu bölümde geçmişten günümüze kadar ortaya konulan dış ticaret teorilerinin kısa bir özeti verilerek uluslararası ticaretin teorik altyapısı anlatılmaktadır. Konu sırası ile merkantilizm, klasik dış ticaret teorileri, neoklasik katkılar, modern dış ticaret teorileri ve yeni dış ticaret teorileri başlıkları altında toplanmıştır.

2.1. Merkantilizm

17. yüzyılın sonlarına kadar dünyada etkinliğini sürdüren Merkantilizm, servetin kaynağını değerli madenler olarak tanımlamış dolayısı ile dünya servet stokunun sabit olduğunu kabul etmiştir. Merkantilistler ülkenin değerli maden stokunu arttırmanın tek yolunun dış ticaret olduğunu, tarım ve sanayinin ise ticaret yollarının onlara pazar sağlayabildiği sürece karlı olacağını savunmuşlardır. Yani servetin kaynağını ticarete aramışlardır. O dönemde ödemeler çoğunlukla altın ve gümüş gibi değerli madenler ile yapıldığından Merkantilistler ihracat fazlası veren bir dış ticaretin ülkenin değerli maden stokunu dolayısı ile servetini arttıracığını görmüşlerdir. Dünya servetini sabit kabul etmelerinin bir sonucu olarak da iki ülke arasında yapılan ticaretin yalnızca ihracat yapan ülkenin lehine sonuçlanacağını ve ithalatçı ülkenin servet stokunun azalırken, ihracatçı ülkenin servet stokunun artacağını söylemişlerdir. Merkantilistler ülkenin değerli maden stokunu arttırabilmek için her türlü devlet müdahalesini de zaruri görmüşlerdir. Ayrıca Merkantilizm, bir ülkenin başka bir ülkeden hammadde ithal etmesini ve bu ithal hammaddeleri işleyip mamul mal olarak ihraç etmesini de savunmuştur (Yılmaz, 2010, s. 1-10 ve Chacholiades, 1990, s. 12).

2.2. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Sanayi devriminden sonra gerçekleşen kitlesel üretim ile sorun, bu ürünlerin satılacağı pazarların bulunmasına kaymıştır. Merkantilizm'in korumacı yaklaşımı bu soruna bir çözüm getirememiştir. Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı kitabı ile soruna farklı bir yaklaşım getirmiş ve uluslararası ticareti ilk kez bilimsel bir şekilde açıklamayı başarmıştır. Klasik Dış Ticaret Teorisi olarak adlandırılan bu yaklaşım başka klasik iktisatçılar tarafından da benimsenmiş ve geliştirilmiştir (Bayraktutan, 2003, s. 176).

Klasik Dış Ticaret Teorileri'nin kolay açıklanabilmesi için bazı varsayımlar kabul edilmektedir. Bu varsayımlar aşağıdaki gibidir;

- Ticaret ilişkileri iki ülke ve iki ürün ile sınırlandırılmaktadır.
- Emek-değer teorisi kabul edilmektedir⁵.
- İki ülkedeki tüm piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Emek faktörü ülke içinde tam hareketli iken ülkeler arasında tam hareketsizdir.
- Teknoloji sabittir.
- Ekonomi tam çalışma durumundadır, yani kaynaklar işsiz değildir.
- Uluslararası ticarete para kullanılmaz, ticaret malların değiş tokuşu ile gerçekleştirilmektedir.
- Her ürün için ölçüğe sabit getiri söz konusudur.
- Taşıma giderleri sıfır kabul edilmektedir.

2.2.1. Adam Smith (Mutlak Üstünlük Teorisi)

Adam Smith, merkantilizmin aksine dünya servetinin sabit olmadığını, uzmanlaşma ve iş bölümü ile dünya kaynaklarının verimliliğinin arttırılarak dış ticaretin sadece bir tarafın değil, her iki tarafın ve dünyanın refahını arttıracağını savunmuştur (Bayraktutan, 2003, s. 177).

Smith, ticarete korumacılığa da karşı çıkmış, serbest ticaretin ticaret yapan bütün ülkelerin refah düzeyini yükselteceğini savunmuştur. Dış ticarete konan kısıtlamaların tekelliliğe yol açacağını, sermaye faktörünün de doğal olarak dış rekabetten korunan bu alanlara kayacağını ancak bu alanların kaynakların çalışacağı en verimli alanlar olmayabileceğini söylemiştir. Bu durumun toplumda refah artışı yaratmayacağını, tüketicilerin başka yerde kaliteli ve ucuz mal dururken pahalı ve kalitesiz malı tüketmek zorunda kalacaklarını söylemiştir. Bunun dışında dış ticaretin dengede olması gerektiğini, dış ticaretin ülkeler için başlı başına bir kazanç olduğunu savunmuştur. Bundan dolayı dış ticaret açığının endişe verici bir durum olmadığını, olsa olsa karşı ülkeye kıyasla daha az kazanç sağlanan bir durumu gösterdiğini söylemiştir.

⁵ Bir malın değeri, o malın üretiminde kullanılan emek faktörü ile ölçülmektedir. Emek bütün malların üretiminde belirli bir oranda kullanılmaktadır ve bu oran sabittir. Aynı zamanda da emek faktörü homojendir.

Smith, dış ticaretin uluslararası iş bölümüne yol açarak ticarete katılan ülkelere ve toplam dünya refahına katkı sağlayacağını söylemiştir. Serbest dış ticaret ortamında ülkelerin ancak rekabet üstünlüğüne sahip oldukları ürünlerde uzmanlaşacaklarını, bunun da ülkelerin mevcut kaynaklarının en verimli oldukları alana kayması ile sonuçlanacağını ve refah artışına yol açacağını belirtmiştir. Bunun için ülkeler arasında mutlak maliyet üstünlüğü olmasının yeterli olacağını savunmuştur (Yılmaz, 2010, s. 19-20).

Smith serbest ticaret ve uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklamıştır. Bir ülkenin başka bir ülkeye göre, göreceli olarak bazı mallarda daha verimli bir üretim yaparken, bazı mallarda ise daha az verimli üretim yaptığını ileri sürmüştür. Buradan yola çıkarak da bir ülkenin verimli üretim yaptığı mallarda uzmanlaşmasını ve uzmanlaştığı malları ihraç ederek karşılığında verimsiz ürettiği malları yurt dışından ithal etmesi gerektiğini söylemiştir.

Mutlak Üstünlükler Teorisi gıda ve elbise üreten Türkiye ve İtalya ülkeleri üzerinden açıklanmaktadır.

Tablo 2.1: Türkiye ve İtalya’da Bir Birim İşgücünün Üretebileceği Gıda ve Elbise Miktarları (Mutlak Üstünlük İçin)

	Türkiye	İtalya
Gıda	2	1
Elbise	4	6

Kaynak: Miltiades Chacholiades, International Economics (1990) kitabından türetilmiştir

Tablo 2.1’de de görüldüğü gibi Türkiye, bir birim işgücü ile 2 birim gıda veya 4 birim elbise üretebilmekte iken, İtalya 1 birim gıda veya 6 birim elbise üretebilmektedir. Görüldüğü gibi aynı miktarda işgücü ile Türkiye İtalya’dan daha verimli bir şekilde gıda ($2 > 1$) üretebilmektedir. Benzer şekilde elbise üretiminde ise İtalya Türkiye’den daha verimli ($6 > 4$) üretim yapabilmektedir. Başka bir deyişle Türkiye gıda üretiminde mutlak üstünlüğe sahipken İtalya elbise üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir.

İki ülkenin de uluslararası ticarete katılmadığı durumda Türkiye’de 1 birim gıda, 2 birim elbise ile takas edilirken İtalya’da 6 birim elbise ile takas edilecektir. İki ülke arasında serbest ticaretin başladığı durumda ise Türkiye 2 birim gıdayı iç piyasaya verip 4 birim elbise almak yerine, İtalya’ya ihraç edip karşılığında 6 birim elbise alacaktır. Böylece Türkiye 2

birim daha fazla elbise elde edecektir. İtalya açısından bakıldığında ise, iç piyasasında 6 birim elbiseyi 1 birim gıda ile takas etmek yerine, Türkiye'ye ihraç edip karşılığında 2 birim gıda alacaktır ve 1 birim daha fazla gıda elde edecektir. Sonuçta dış ticaret ile Türkiye 2 birim elbise, İtalya ise 1 birim gıda kazanacaktır.

Ticaretin olduğu durumda Türkiye gıda üretiminde, İtalya ise elbise üretiminde uzmanlaşmaya gidecektir. İki ülkenin de toplamda 2'şer birim işgücüne sahip olduğunu ve bunlarla iki ürünü de ürettiği varsayılırsa, ticaretten önce toplamda 3 birim gıda ve 10 birim elbise üretilmekte iken ticaretin başlaması ve uzmanlaşmanın gerçekleşmesi ile toplamda 4 birim gıda ve 12 birim elbise üretilen olacaktır. Görüldüğü gibi dünya refahında da artış gerçekleşecektir.

A. Smith dış ticaret sonucunda hangi ülkenin daha çok veya az kazançlı olduğu ile ilgilenmemiştir. Smith'e göre önemli olan artık her iki ülkenin de kaynaklarını daha verimli kullanması ve iki ülke tüketicilerinin daha ucuza daha kaliteli ürün tüketme şansına kavuşması olmuştur.

Özetle A.Smith'in mutlak üstünlükler kuramı, ülkeler arasında mutlak anlamda maliyet üstünlükleri olması durumunda her ülkenin verimli ürettiği üründe uzmanlaşır, verimsiz olduğu ürünü diğer ülkelerden karşılaması gerektiğini söylemektedir (Chacholiades, 1990, s. 14-15 ve Yılmaz, 2010, s. 21).

2.2.2. David Ricardo (Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi)

David Ricardo, A. Smith'ten yaklaşık kırk yıl sonra Mutlak Üstünlükler Teorisi'ni geliştirerek Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni ortaya çıkarmıştır. Smith, bir ülkenin üretilen bütün mallarda diğer ülkeye göre mutlak üstünlüğe sahip olduğu durumda, iki ülke arasında ticaret olmayacağını savunmuştur. Ricardo ise bahsedilen yaklaşımı çürüterek, bu şartlar altında da ticaretin sürdürülebileceği ve taraflara fayda sağlayabileceğini kanıtlamıştır. Ricardo bu durumu Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile açıklamıştır. Ricardo bir ülkenin dış ticarete girmesi için bir ürünü diğer ülkeden daha verimli üretmesi gerektiğini söylemiştir. Bir ülkenin karşı ülkeye göre iki malı da daha verimsiz üretiyor olabileceğini, ama hangi malı göreceli olarak daha verimli üretiyorsa o dalda uzmanlaşarak ticarete girmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı mantıkla iki malı da verimli üreten ülkenin göreceli olarak daha verimli ürettiği malın üretiminde uzmanlaşarak, diğer malı karşı ülkenin uzmanlık

alanına bırakması gerektiğini, böylece iki ülke arasında başlayan ticaretin iki tarafında yararına olacağını söylemiştir (Chacholiades, 1990, s. 16 ve Yılmaz, 2010, s. 25-27).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, yine gıda ve elbise üreten Türkiye ve İtalya ülkeleri üzerinden açıklanmaktadır.

Tablo 2.2: Türkiye ve İtalya’da Bir Birim İşgücünün Üretebileceği Gıda ve Elbise Miktarları (Karşılaştırmalı Üstünlük İçin)

	Türkiye	İtalya
Gıda	4	1
Elbise	8	6

Kaynak: Miltiades Chacholiades, International Economics (1990) kitabından türetilmiştir.

Tablo 2.2’de de görüldüğü gibi Türkiye, bir birim işgücü ile 4 birim gıda veya 8 birim elbise üretebilmekte iken, İtalya 1 birim gıda veya 6 birim elbise üretebilmektedir. Bu veriler incelendiğinde Türkiye’nin her iki ürünün üretiminde de mutlak üstünlüğe ($4 > 1$ ve $8 > 6$) sahip olduğu görülmektedir. Veriler Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi’nde bahsedildiği gibi incelenir ise, Türkiye’nin gıda üretiminde elbise üretimine göre İtalya’ya karşı göreceli olarak daha üstün ($4:1 > 8:6$) olduğu gözükmemektedir. Benzer şekilde İtalya’nın ise elbise üretiminde gıda üretimine karşı göreceli olarak daha ($6:8 > 1:4$) üstün olduğu gözükmemektedir.

İki ülkenin de uluslararası ticarete katılmadığı durumda Türkiye’de 1 birim gıda, 2 birim elbise ile takas edilirken İtalya’da ise 6 birim elbise ile takas edilmektedir. Yani değişim oranları Türkiye’de 1 gıda=2 elbise ve İtalya’da 1 gıda=6 elbise olmaktadır. Bu iki ülke arasında ticaretin olabilmesi için değişim oranının iki ülkenin ülke içi değişim oranları arasında olması gerekmektedir. Burada iki ülke arasındaki değişim oranı 1 gıda=3 elbise olarak kabul edilmektedir.

İki ülke arasında serbest ticaret başladığında Türkiye görece üstün olduğu gıda üretiminde, İtalya ise görece üstün olduğu elbise üretiminde uzmanlaşma gösterecek ve görece üstün olmadıkları malları da birbirlerinden, uzmanlaştıkları mallar ile takas ederek karşılayacaklardır. Türkiye, 4 birim gıdayı iç piyasaya verip 8 birim elbise almak yerine, İtalya’ya ihraç edip karşılığında 12 birim elbise alacaktır. Böylece Türkiye 4 birim daha fazla elbise elde edecektir. İtalya açısından bakıldığında ise, iç piyasasında 12 birim elbiseyi 2 birim gıda ile takas etmek yerine, Türkiye’ye ihraç edip karşılığında 4 birim gıda alacaktır ve

2 birim daha fazla gıda elde edecektir. Sonuçta dış ticaret ile Türkiye 4 birim elbise, İtalya ise 2 birim gıda kazanacaktır. Böylece her iki ülkede de refah artışı sağlanacaktır.

Ricardo'da, Smith gibi dış ticaret sonucunda hangi ülkenin daha çok veya az kazançlı olduğu ile ilgilenmemiştir (Chacholiades, 1990, s. 16-19).

2.3. Neoklasik Katkılar

Klasik dış ticaret teorilerine yönelik temel bir eleştiri, emek-değer teorisine dayanması, emek dışındaki faktörlerin maliyet ve dış ticarete etkisini ihmal etmesi olmuştur. Neoklasik iktisatçılar, emek faktörü ile birlikte, diğer faktörleri de kapsayan yaklaşımlar öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşımlar Ricardo modelini, özüne dokunmadan revize etmişlerdir.

2.3.1. Alfred Marshall (Teklif Eğrileri)

Marshall, temsili balyalar kavramı ile Ricardo modelini iki mallı olmaktan çıkarmış ve John S. Mill tarafından ileri sürülen karşılıklı talep kanununu geliştirmiş ve teklif eğrileri adını verdiği grafikleri oluşturarak dış ticaret hadlerinin oluşumunda arz ve talep etkilerini daha net bir biçimde açıklamıştır.

Marshall, temsili balyalar kavramı ile tek bir ürün yerine aynı emek/sermaye oranına sahip mallardan oluşan bir grubu değerlendirmiştir. Marshall'a göre temsili balyaların içine giren ürünler ticaret boyunca değişebilmektedir. Böylece emek/sermaye oranının ticaret boyunca hep aynı kalması sağlanmaktadır. İşin arz yanını gösteren temsili balyalar aynı zamanda karşı ülke mallarına olan talebinde belirleyicisi olmaktadır.

Bir ülkenin teklif eğrisi, çeşitli değişim oranları üzerinden ithal edeceği mal balyaları karşılığında, ihraç etmeyi teklif edeceği mal balyaları miktarını gösteren noktaların geometrik yeri olarak tanımlanabilmektedir. Teklif eğrileri üzerinde yer alan her nokta potansiyel bir değişim oranıdır. Ancak denge değişim oranı her iki ülkenin teklif ettiği mal miktarlarının birbirlerini karşıladığı noktada oluşur. Bu değişim oranına varıldığında ise iki ülkenin de elinde satmak isteyip de satamadığı, almak isteyip de alamadığı mal bulunmaz. Başka bir deyişle denge değişim oranı, piyasayı mal fazlasından temizleyecek bir orandır. Marshall, denge değişim oranının deneme ve yanılma ile bulunacağını söylemiştir.

Bir ülke ticarete başladığında genellikle teklif eğrisinin değişim oranlarındaki artışlara karşı duyarlı olacağı, sonraları ise giderek bu duyarlılığın azalacağı öngörülmektedir. Bunun nedeni başlangıçta ithal mallara olan talebin fazlalığıdır. Ülkede ithal mallar göreceli olarak bollaşmaya başladıkça, ülkedeki ihracat malları da göreceli olarak azalacaktır. Buda ihracat malının fiyatını yükseltecektir. Yani bir malın değerini belirleyen, o malın kıtlığı veya bolluğudur. Kıt mal, marjinal faydası ve buna bağlı olarak değeri yüksek olan maldır. Bollaşan mal ise marjinal faydası, dolayısı ile değeri giderek düşme gösteren maldır. Dış ticaretteki değişim oranını yönlendiren de bu fayda-değer yasasıdır. İhracat edilecek bir malın kaç birim ithal mal ile değiştirileceğini ve bu ticarettten hangi ülkenin daha karlı çıkacağını belirleyen ülkelerin bu ticari ilişkiden sağladıkları faydadır (Yılmaz, 2010, s.78-82).

2.3.2. Gottfried Haberler (Fırsat Maliyeti)

Marshall malların değerini karşılaştırırken fayda-değer kuramını kullanmış, emeğin yanı sıra sermayeyi de dikkate almış ancak emek-değer kuramının etkisinden tam olarak çıkamamıştır. G. Haberler ise fırsat maliyeti kavramını bularak malların değerini ölçmede emek-değer kuramını tamamen devre dışı bırakmıştır.

Haberler, malların fiyatlarını onların üretim maliyetlerine göre belirlemiştir. Ancak maliyeti, malların üretilmesi için gerekli üretim faktörleri tarafından belirlememiştir. Maliyeti bir malı üretmek için diğer maldan vazgeçilen miktar olarak belirlemiştir. Yani bir birim daha A malı üretmenin fırsat maliyeti, aynı değerinde faktör topluluğu gerektiren B malı miktarının üretiminden vazgeçmek olacaktır.

Haberler'e göre, bir ülke ticaret yapmak için düşük fırsat maliyetine sahip olduğu ürüne faktörleri yığacak ve bu ürünü ihracat edecek, yüksek fırsat maliyetine sahip olduğu ürünleri de ithal edecektir. Böylece ülke ihracat malını iyi bir fiyattan sattığı gibi ithal malını da ucuza ve daha fazla elde etme imkanına kavuşacaktır. Sonuç olarak ticarete giren ülkelerde iki malında tüketimi artacak dolayısıyla toplam refah artacaktır (Yılmaz, 2010, s.98-101).

2.4. Modern Dış Ticaret Teorileri

Ricardo, karşılaştırmalı üstünlüğün işgücü verimliliğindeki farklılıklara bağlı olduğunu söylemiştir ancak bu farklılıkları oluşturan nedenlere değinmemiştir. Başka bir deyişle Ricardo işgücü verimliliğinden dolayı ülkeler arasındaki yurt içi fiyatların birbirinden farklı

olacağını söylemiş ancak bu farklılığı oluşturan etmenlere değinmemiştir. Ricardo'dan yaklaşık yüzyıl sonra İsveçli iki ekonomist, Eli Heckscher ve Bertil Ohlin uluslararası ticaretin açıklanmasına yeni bir yorum getirmiş ve Ricardo'nun değinmediği etmenlere dair görüşler ortaya koymuştur. Heckscher ve Ohlin'in bu yeni yorumu "Faktör Donatımı Teorisi" olarak adlandırılmıştır (Bayraktutan, 2003, s. 178).

İlerleyen zamanlarda Faktör Donatımı Teorisi temel alınarak üç teorem daha ortaya çıkmıştır. Bunlar Faktör Eşitliği Teoremi, Stolper-Samuelson Teoremi ve Rybczynski Teoremi'dir. Faktör Donatımı Teorisi ve ondan türeyen diğer teorilerin örneklendirilerek daha kolay açıklanabilmesi için bazı varsayımlar kabul edilmektedir. Bu varsayımlar aşağıdaki gibidir (Chacholiades, 1990, s. 64-66);

- Dünya iki ülke, iki ürün ve iki üretim faktörü ile sınırlandırılmaktadır.
- Teknoloji sabit kabul edilmektedir.
- Her ürün için ölçüğe sabit getiri söz konusudur.
- Her ürünün üretim tekniği bütün ülkelerde aynıdır.
- İki ülkedeki tüm piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Faktörler ülke içinde tam hareketli iken ülkeler arasında tam hareketsizdir.
- Her ülkenin tüketim alışkanlıkları benzerdir.
- Taşıma giderleri sıfır kabul edilmektedir.

2.4.1. Heckscher – Ohlin Teoremi (Faktör Donatımı)

Faktör Donatımı Teorisi, iki temel fikre dayanmaktadır. Bunlar ürünlerin üretilmeleri için gerek duyulan faktörlere göre farklılaştığı ve ülkelerin de sahip oldukları faktör donatımlarına göre farklılaştığı fikirleridir (Chacholiades, 1990, s. 63).

Bu teoriye göre, bir malın ülkeler arasında karşılaştırmalı maliyetinin farklı olabilmesi ve bu farktan dolayı ticaretin başlayabilmesi için, taraf ülkelerdeki üretim faktörlerinin oranının dolayısıyla göreceli fiyatlarının ve her ürünün üretimine giren faktörlerin kullanım oranlarının farklı olması gerekmektedir (Yılmaz, 2010, s. 25-27).

Oluşturulan örnekte Türkiye ve İtalya'nın, üretiminde sadece emek ve sermaye kullanılan kumaş ve çeliği ürettiği, aynı zamanda bu ülkelere Türkiye'nin İtalya'ya göre

emek bakımından daha zengin, İtalya'nın ise sermaye bakımından daha zengin olduğu varsayılmaktadır.

**Tablo 2.3: Bir Birim Kumaş ve Çelik Üretimi İçin Gerekli Olan Faktör Miktarları
(Faktör Donatımı İçin)**

	Emek	Sermaye
Kumaş	6	2
Çelik	8	4

Kaynak: Miltiades Chacholiades, International Economics (1990) kitabından türetilmiştir.

Üretilen bu ürünlerin hangisinin emek bakımından yoğun, hangisinin sermaye bakımından yoğun olduğunun belirlenmesinde ürünlerin üretiminde kullanılan faktörlerin oranlarına bakılmaktadır. Emek-sermaye oranına bakıldığında kumaşın çeliğe göre daha emek yoğun bir ürün ($6:2 > 8:4$) olduğu görülmektedir. Sermaye-emek oranına bakıldığında ise çeliğin kumaşa göre daha sermaye yoğun bir ürün ($4:8 > 2:6$) olduğu görülmektedir.

Faktör Donatımı Teorisi, emek bakımından görece olarak zengin olan Türkiye'nin emek yoğun olan kumaşı, sermaye bakımından görece zengin olan İtalya'nın ise sermaye yoğun olan çeliği üretmesi gerektiğini söylemektedir. Görece olarak daha az sahip oldukları faktör bakımından yoğun olan ürünleri ise ticaret yolu ile sağlamaları gerektiğini savunmaktadır (Chacholiades, 1990, s. 66-70).

2.4.2. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

Heckscher, serbest ticaretin faktör fiyatlarını eşitleyeceğini söylemiştir. Ohlin ise tam bir faktör-fiyat eşitliğinin olamayacağını, serbest ticaretin sadece bu yönde bir eğilim oluşturacağını savunmuştur. Burada bahsedilen faktör fiyatları ile kullanılan faktör hizmetlerine karşılık gelen bedeller kastedilmektedir. Bir işçinin birim zamanda verdiği hizmetin karşılığı olan maaş ve bir birim sermayenin sağladığı hizmetin karşılığı olan kira buna örnektir.

Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi, faktörlerin ülkeler arasında hareketsiz olduğu varsayımı altında bile, serbest ticaretin faktör kazançlarının eşitlenmesine neden olacağını söylemektedir. Bunun da emek yoğun mallar ile sermaye yoğun malların ticaret yoluyla değiştirilmesi ile dolaylı olarak meydana geleceğini savunmaktadır. Çünkü emek faktörü

bakımından zengin ülke ürettiği emek-yoğun ürünü ihraç ederek bir bakıma emek faktörünü ihraç etmiş olacak, bunun karşılığında ise sermaye-yoğun bir ürün ithal ederek dolaylı olarak sermaye faktörünü ithal etmiş olacaktır. Böylece ihraç malının üretiminde kullandığı ve ülkede bol olan emek faktörünün fiyatı yükselme gösterirken, kıt ve pahalı olduğu için ithal ikameci ürünün üretiminde kullanılan sermaye faktörünün fiyatı, o ürüne yönelik üretimde azalma olduğundan düşme gösterecektir. Bu sürecin tersi ise karşı ülkede görülecektir. Sonunda da iki ülkedeki göreceli faktör fiyatları birbirine eşit duruma gelecektir (Chacholiades, 1990, s. 79-84 ve Yılmaz, 2010, s. 119-123).

2.4.3. Stolper-Samuelson Teoremi

Klasik dış ticaret teorilerinden beri serbest ticaretin ülkelerin üretim olanakları eğrisinin ötesinde tüketim yapmasını sağladığı ve bununda ülkenin yaşam standartlarının yükselmesini sağladığı söylenmiştir. Başka bir deyişle şimdiye kadar serbest ticaretin ülkede yaşayanların tümünün lehine, korumacılığın ise tümünün aleyhine olduğu savunulmuştur. Stolper ve Samuelson (1941) ise serbest ticaretin ihraç edilen ürünün üretiminde yoğun olarak kullanılan faktörün lehine, korumacılığın ise ithal ikameci ürünün üretiminde yoğun olarak kullanılan faktörün lehine olacağını söylemiştir.

Teoremin daha iyi açıklanabilmesi için sermaye bakımından daha zengin bir ülkenin hali hazırda serbest ticaret içerisinde olduğu, Faktör Donatımı Teorisi'ne göre sermaye yoğun olan çelik üretimine ağırlık verdiği, emek yoğun olan kumaşın üretimini azalttığı ve kumaş ihtiyacını üretimini arttırdığı çeliği ihraç edip karşılığında kumaş ithal ederek sağladığı varsayılmaktadır. Bu ülke, ithal malı olan kumaş üzerine gümrük tarifesi uygulamaya başlayınca, ülke içindeki kumaş fiyatları artacaktır. Fiyat oranlarındaki bu değişim iki endüstrideki karlılık oranlarını değiştirecektir. Kumaş üreticilerinin karlılık oranı artarken çelik üreticileri için tam tersi olacaktır. Artan kar payı nedeni ile kumaş üreticileri çıktılarını arttırmak isteyecek iken çelik üreticileri azalan karlılıktan dolayı çıktılarını azaltmak isteyecektir. Tablo 3.4'deki verilerden hareketle çeliğin üretiminin bir birim azaldığı, kumaşın üretiminin ise bir birim arttığı varsayılırsa 2 birim emek ve 3 birim sermaye çelik üretiminin azalmasından dolayı serbest kalacak fakat kumaş endüstrisi de 4 birim emek ve 1 birim sermayeyi çalıştırmak isteyecektir. Buradan 2 birim işgücü talebi fazlası ve 2 birim sermaye arzı fazlası doğacaktır. Bu işgücü talebi fazlası ücretlerin artmasına sebep olurken sermaye fazlası kira gelirlerinin düşmesine sebep olacaktır (Chacholiades, 1990, s. 77-79).

**Tablo 2.4: Bir Birim Kumaş ve Çelik Üretimi İçin Gerekli Olan Faktör Miktarları
(Stolper-Samuelson Teoremi İçin)**

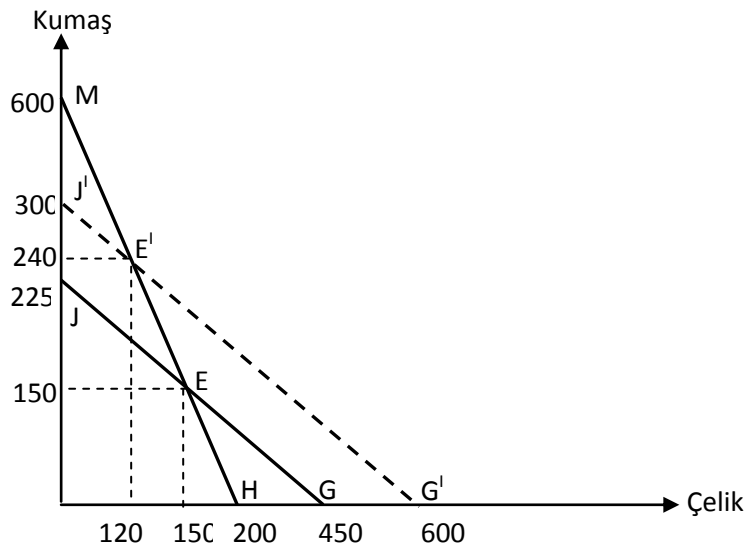
	Emek	Sermaye
Kumaş	4	1
Çelik	2	3

Kaynak: Miltiades Chacholiades, International Economics (1990) kitabından türetilmiştir.

2.4.4. Rybczynski Teoremi

Rybczynski, bir ülkenin faktör donatımındaki bir değişimin sonuçlarını araştırmıştır. Rybczynski, iki malı ve iki faktörlü bir modelde, tam çalışma koşulları altında tek bir faktörün arzının arttırılmasıyla, onu yoğun olarak kullanan ürünün üretiminin genişleyeceğini, diğer ürünün üretiminin ise daralacağını söylemiştir.

Tablo 2.4'de de verilen emek yoğun kumaş ve sermaye yoğun çelik üretiliyor varsayılmakta ve ülkenin toplam 900 birim emek ve 600 birim sermayeye sahip olduğu farz edilmektedir. Bu veriler ile ülkenin üretim olanakları eğrisi Şekil 2.1'deki gibi çizilebilmektedir.

Şekil 2.1: Rybczynski Teoremi (Chacholiades, 1990, s.73)

Ekonomide sermaye arzının sınırsız olduğunu varsayarsak emek kısıtı altında (900 birim) ülke, en fazla 225 birim kumaş (900:4) veya 450 birim (900:2) çelik üretilebilmektedir. İşgücünün iki malın üretimi arasında bölüştürülmesi ile de çıktı kombinasyonu JG doğrusu üzerinde bir yerde olacaktır. Emek arzının sınırsız olduğu varsayılan durumda ise sermaye kısıtı altında (600 birim) ülke, en fazla 600 birim kumaş (600:1) veya en fazla 200 birim çelik

(600:3) üretebilmektedir. Sermayenin iki malın üretimi arasında bölüştürülmesi ile de çıktı kombinasyonu MH doğrusu üzerinde bir yerde olacaktır.

Ekonomide hem sermaye hem de emek kısıtı olduğunda üretim olanakları eğrisi dirsekli JEH doğrusu olacaktır. Ekonomi, emek kısıtından dolayı JE'nin üzerinde üretim yapamayacaktır. Benzer şekilde sermaye kısıtından dolayı da EH'nin üzerinde üretim yapamayacaktır. JEH üzerinde iki faktörün tam işlendirme ile bulunacağı tek nokta E noktasıdır. E noktasından J'ye doğru gittikçe bir kısım sermaye boşa kalacak, H'ye doğru gittikçe ise bir kısım emek boşa kalacaktır.

Ekonominin, tüm faktörlerin tam olarak kullanıldığı E noktasında olduğunu ve emeğin 900 birimden 1200 birime çıktığı varsayılırsa, emek kısıtı JG'den J¹G¹'ye kayacaktır. Böylece üretim olanakları eğrisi J¹E¹H olacaktır. Tam işlendirme noktası ise E'den E¹'ye kayacaktır. Bu yeni noktada kumaş üretimi 150 birimden 240 birime yükselecek, çelik üretimi ise 150 birimden 120 birime düşecektir. Buradan da Rybczynski Teoremi'nin doğruluğu kanıtlanmaktadır (Chacholiades,1990, s.71-73).

2.4.5. Leontief Paradoksu

Faktör Donatımı Teorisi ve bundan türeyen diğer teoriler genel olarak ekonomistler arasında kabul görmüştür. Ancak bu teoriler, ürünleri faktör bileşimlerine ayıracak bir teknik geliştirilemediği için test edilememişlerdir.

Amerikalı bir profesör olan Wassily Leontief 1930'lu yıllarda “girdi-çıkıtı” (input-output) tablosu denilen tekniği geliştirmiş ve malları emek-sermaye bileşimlerine ayırmayı başarmıştır. Leontief, ABD'nin ihracatının sermaye yoğun, ithalatının ise emek yoğun olduğu yolundaki yaygın kanıyı sınamak amacıyla işe koyulmuştur. Leontief'in kullandığı girdi-çıkıtı tablosu 1947 yılına ait verilerden oluşturmuştur ve ABD'nin tüm dış dünya ile olan ticaretini ele almıştır. Endüstrileri 50 sektör (bunların 38'i ürünlerini doğrudan uluslararası pazara sunmaktaydı) altında toplulaştırmıştır. Ayrıca bütün faktörleri emek ve sermaye olarak gruplamıştır. Ardından ihracatı yapılan ve ithal ikameci olan ürünlerden temsili birer ürün grubu oluşturarak, bunların üretilmesi için gerekli olan emek ve sermaye miktarını tahmin etmiştir. Leontief'in hesaplamalarının sonuçlarına göre ihracatı yapılan ürünlerin üretimindeki sermaye-emek oranı işçi başına 14.000 \$ iken ithal ikameci olan ürünlerin üretiminde bu oran 18 100 \$ olmuştur. Bu sonuçlardan da görülebileceği gibi Amerika emek-yoğun mallar ihraç

eden, sermaye-yoğun malları ise ithal eden bir ülke olarak çıkmıştır. Leontief bu durumu Amerikan toplumunun üstün girişimcilik, yöneticilik, eğitim gibi özelliklerine bağlamış ve Amerikan işçilerinin dünyanın diğer ülkelerindeki işçilere göre üstün niteliklere sahip olduğunu söylemiştir. Amerikalı işçilerin daha verimli olduğunu hatta bu verim farkının 3 kat olduğunu söylemiştir.

Leontief paradoksu olarak nitelendirilen bu durumu yorulmama çabaları ve paradoksu aşma gayretleri geniş bir literatür yanında, emek ve sermaye dışındaki unsurların üretim ve dış ticaretteki rolün vurgulayan yeni teorilerin gelişim sürecini de başlatmıştır (Bayraktutan, 2003, s. 180 ve Yılmaz, 2010, s. 152-155).

2.5. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Faktör Donatımı Teorisi, uluslararası ticareti farklı faktör donatımlarına ilişkin karşılaştırmalı üstünlüklere dayandırdığından gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki endüstriler-arası ticareti açıklayabilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ticaretin giderek serbestleşmesi ile benzer faktör donatımlarına sahip endüstri ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticaretin artması ve Leontief paradoksu olarak nitelendirilen durumun ortaya çıkması gibi etmenler Faktör Donatımı Teorisi'nin gelişen mevcut koşulları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu durum da ekonomistleri yeni arayışlar içine sürüklemiştir. Bunun sonucunda da birçok yeni teori ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni dış ticaret teorileri, uluslararası ticaretin tümünü açıklayamasa da şimdiye kadarki teorileri tamamlayıcı bir özellik göstermiştir.

Bahsedildiği gibi Faktör Donatımı Teorisi, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşen endüstriler-arası ticareti açıklarken, Yeni Dış Ticaret Teorileri ise gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelmiştir. Yeni Dış Ticaret Teorileri, sermaye ve teknoloji içerikli sanayi mallarına ilişkin endüstri içi ticareti açıklamasına karşın Faktör Donatımı Teorisi ise tarım ürünleri, hammaddeler ve emek yoğun sanayi malları üzerindeki endüstriler-arası ticareti açıklama konusu yapmaktadır (Deviren, 2004, s.1-3).

2.5.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Donald B. Keesing, endüstri ülkeleri arasındaki dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan sermaye ve teknoloji içerikli sanayi mallarının endüstri içi ticareti ve Leontief Paradoksu'nu Nitelikli İşgücü Teorisi ile açıklamıştır.

Keesing, ülkelerin faktör donatılarının ticareti belirlemediğini, tersine ticaretin varlığının ülkelerin sahip oldukları faktör donatılarını, bu ticaretin gereklerine göre biçimlendirdiğini savunmuştur. Dünya ticaretinin her gün biraz daha işlenmiş malların alışverişi haline gelmesini ve ülkelerin endüstri içi ticaret yapıyor olmalarının nedenini ise işgücünün niteliklerindeki farklılıklara bağlamıştır.

Bu yaklaşım nitelikli işgücünü ayrı bir üretim faktörü olarak ele almıştır. Bu durumun iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, nitelikli işgücünün, ülkenin faktör donatımının bir parçası olarak ticareti ve kuruluş yerini etkileyebilmesidir. İkinci nedeni ise ekonomik büyümeyi açıklamada önemli bir rol oynamasıdır. Ekonomik büyümeyi etkileyen bir faktör aynı zamanda ticareti de etkileyebilecektir.

Keesing, bu noktalardan hareketle Faktör Donatımı Teorisi'nde bazı değişiklikler yapmıştır. Teorinin varsayımlarını aynen almış sadece faktör hareketliliği varsayımını değiştirmiştir. Faktör Donatımı Teorisi'nde ülkeler arası faktör hareketliliği sıfır iken Nitelikli İşgücü Teorisi'nde doğal kaynaklar dışında kalan sermaye, nitelikli ve niteliksiz işgücünün hareketliliği serbesttir. Ancak hareketlilik düzeyleri sermaye ve emek arasında farklılık göstermektedir. Sermayenin hareketlilik maliyeti düşük iken işgücünün yüksektir.

Keesing, ekonomik faaliyetleri de ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki girdi olarak doğal kaynakları yoğun kullanan birincil faaliyetlerdir. Doğal kaynaklar hareketsiz olduğundan, birincil üretim faaliyetleri kaynağın bulunduğu çevrede yapılır. Diğeri ise girdi olarak doğal kaynakları daha az kullanan ikincil üretim faaliyetleridir. İkincil faaliyetlerin doğal kaynaklara bağımlılığı göreceli olarak daha az olduğundan kaynaklardan daha uzakta üretim faaliyeti yapabilmektedirler. Ülkeler arasındaki sermaye hareketliliği emeğine göre daha ucuz olduğu için, ikincil faaliyetler yönünden kuruluş yerinin belirlenmesinde nitelikli ve niteliksiz işgücünün göreceli kıtlığı etkili olmaktadır.

Keesing, mesleki niteliklerin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini incelemek için her bir endüstrideki işgücünü sekiz meslek grubuna ayırmıştır. Daha sonra on endüstri ülkesinin mamul sanayi mallarına ilişkin gerekli nitelikli işgücü sayısını sekiz meslek grubu çerçevesinde hesaplamış ve sonunda ihracatta kullanılan nitelikli işgücü ile ithalatta kullanılan nitelikli işgücü gereksinimlerinden yola çıkarak net nitelikli işgücü miktarını hesaplamıştır.

Keesing'in çalışmasında vardığı sonuçlar, ilginç özellikleri ortaya çıkarmıştır. Birinci özellik; ABD, Almanya, İngiltere, Japonya ve Fransa'yı kapsayan ilk beş endüstri ülkesinin sekiz meslek grubunun tamamında net ihracatçı konumunda olmasıdır. Geriye kalan İtalya, Belçika, İsviçre, İsveç ve Hollanda gibi ülkeler ise bazı meslek grupları dışında net ihracatçı durumundadır. İkinci özellik; ABD, Almanya ve İngiltere gibi ilk üç ülkenin Keesing'in birinci meslek grubu olarak tanımladığı bilim adamı ve mühendislerin istihdamını gerektiren endüstri dallarında yapılan ihracatın yaklaşık % 95,4'ü gibi önemli bir paya sahip olmasıdır. Aynı meslek grubu için ABD'nin payı ise % 48,5 olarak hesaplanmıştır. Keesing, yaptığı bu çalışma sonucunda birçok endüstri ülkesinin ihracatının nitelikli işgücü yoğun olduğunu bulmuş ve bu nedenle nitelikli işgücünün uluslararası ticareti açıklamada modellere ayrı bir üretim faktörü olarak girmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu teoriye göre niteliği yüksek işgücüyle donatılan ülkeler nitelikli işgücü yoğun mallarda uzmanlaşır ve bu malları ihraç ederken niteliksiz işgücünün bol bulunduğu ülkeler ise, niteliksiz işgücünü içeren malların üretiminde uzmanlaşacak ve söz konusu malların ihracatını yapacaktır (Yılmaz, 2010, s. 197-199).

2.5.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi'nin statik yapısı ekonomistler arasında tartışmalara yol açmıştır. Birçok ekonomist ticaretin dinamik faktöre bağlılığının fazla olması gerektiğini savunmuştur. Posner'de 1961 yılında ticaretin belirleyicisi olarak, teknolojik değişme gibi dinamik bir faktörü ele alarak Teknoloji Açığı Teorisi'ni ortaya atmıştır (Chacholiades, 1990, s.71-73).

Posner, Faktör Donatımı Teorisi'nin, üretim tekniklerinin bütün ülkelerde aynı olduğu varsayımına karşı çıkmış ve teknolojinin varsayıldığı gibi bütün ülkelerin kolayca edinebileceği ve kullanabileceği bir meta olmadığını savunmuştur. Posner'a göre, ülkeler

arasında faktör donatımları bakımından hiçbir farklılık bulunmasa bile dış ticaret yapılabilir çünkü bir ülkede olan teknik bilgi, yani teknoloji, bir diğerinde yoktur.

Posner, teknolojik değişmeyi taklit gecikmesi ve talep gecikmesi arasında devam eden bir süreç şeklinde ele almaktadır. Yeni bir ürün veya üretim fonksiyonunda iyileştirme yapılmış bir ürün, geliştirilip dış pazara sunulduğunda, bunu gerçekleştiren ülkedeki üreticiler bir süre için monopolcü konuma geçer. Böylece başlangıç için dış pazarlara girişi de kolaylaşır ve ihracatı giderek artar. Buradaki yüksek karlılık diğer ülkelerdeki üreticilerin bu alana girmesini teşvik eder. Böylece diğer ülkelerin ürün teknolojisini öğrenme süreçleri başlar. Posner bu süreci “taklit gecikmesi” olarak adlandırmıştır. Yeni bir ürüne veya üretim fonksiyonunda iyileştirme yapılmış bir ürüne diğer ülkelerin üreticilerinin tepki vermesi biraz da tüketicilerin tutumuna bağlıdır. Tüketicilerin bu ürünlere yönelik talebinin oluşması zaman alır. Bu geçen sürede “talep gecikmesi” olarak adlandırılmıştır (Yılmaz, 2010, s. 205-207).

Posner’e göre, Teknoloji Açığı Teorisi’nin esası devam eden icat ve yenilik sürecinin temelde benzer faktör donatımlarına ve tercihlere sahip ülkeler arasındaki ticareti arttırmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, teknolojik yeniliğin iki benzer ülke arasında ticaret yaratıp yaratmayacağı talep ve taklit gecikmelerinin net etkisine bağlı olmaktadır. Talep gecikmesinin taklit gecikmesinden daha uzun olması durumunda, iç piyasadaki tüketiciler yeni malı talep etmeye başlamadan önce taklit yapan ülkedeki üreticiler yeni teknolojiyi benimseyecek ve bu nedenle teknolojik yenilik ticarete yol açmayacaktır. Bu durum, yeniliğin oldukça basit olması ve her iki ülkedeki üreticilerin düzenli olarak yeni ürün geliştirmesi hallerinde ortaya çıkabilmektedir. Tercihlerin benzerliği dikkate alındığında, ülkelerin benzer mal çeşitlerini üretmeleri ve icat etmeleri veya bilgi akışının düşük olmasından dolayı tüketicilerin mal özelliklerindeki değişmeler ile fiyatlardaki değişmelere tepki göstermelerinin yavaş olduğu yerlerde bu durumun ortaya çıkma olasılığı artmaktadır. Bununla beraber, genellikle taklit gecikmesinin talep gecikmesinden daha uzun olması gibi bir durumla daha sık karşılaşılmaktadır. Çünkü, yabancı ülkedeki üreticilerin yeni teknolojiyi benimsemeye karar vermeleri ve karar verdikten sonra yeni süreci öğrenme, fabrika ve ekipmanı değiştirme ve patent koruması gibi durumlar, taklit gecikmesinin talep gecikmesinden daha uzun olmasına yol açmaktadır. Bu gelişmenin sonucu olarak ticaret, teknolojik yenilik yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Teknoloji Açığı Teorisi’ne göre; endüstrileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü, yeni ürün ve üretim süreçlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Endüstrileşmiş ülkelerdeki

yenilik yapan firmalar, söz konusu ürün ve üretim süreçleri nedeniyle dünya piyasalarında geçici monopol gücü elde ederler. Bu geçici monopol olma durumu, telif hakları ve patent sürelerinin dolmasına kadar sürmektedir. Dolayısıyla, Teknoloji Açığı Teorisi bağlamında endüstrileşmiş ülkeler başlangıçta söz konusu ürünlerin ihracatçısı konumundadır. Daha sonra monopol güçlerinin ortadan kalkması ve teknolojinin taklit edilmesine bağlı olarak bu ürünler, emek ve doğal kaynak yönünden üstünlüklere sahip gelişmekte olan ülkeler tarafından üretilmeye başlanır. Böylece rekabet üstünlüğü, gelişmekte olan ülkelere geçerken söz konusu ülkeler yeni ürün ve üretim süreçlerini ihraç etmeye endüstrileşmiş ülkeler de ithal etmeye başlamaktadırlar.

Teknoloji Açığı Teorisi, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişmeyi analize katmakla dış ticaret teorisine dinamik bir nitelik kazandırmasına karşın teknoloji açığının ortaya çıkma nedenleri ve büyüklüğünü açıklamada yeterince başarılı olamamıştır. Daha sonra R. Vernon, Ürün Dönemleri Teorisi'ni geliştirerek Teknoloji Açığı Teorisi'nin eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır (Deviren, 2004, s.5-7).

2.5.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Vernon'un 1966 yılında ortaya çıkardığı Ürün Dönemleri Teorisi, yeni ürünlerin gelişimi sırasında birçok aşamadan geçtiğini, sürecin sonuna doğru da bu ürünlerin üretimlerinin daha basit hale geldiğini ve karşılaştırmalı üstünlüğün de süreç boyunca değiştiğini söylemektedir. Teori ürünlerin üretim süreçlerini üç aşamaya bölmüştür.

Bunlardan ilki yeni ürün aşamasıdır. Bu aşamada ürün sürekli gözden geçirilerek geliştirilmektedir. Bu aşamadaki ürün nitelikli emek yoğun bir özellik gösterir. Ürün dış piyasalarda satılsa da, sürekli gözden geçirildiğinden dolayı icat edildiği ülkede üretilecektir. Bu aşamada üretim maliyetleri göz önünde bulundurulmaz.

İkinci aşama olan olgunlaşma sürecinde üretim maliyetleri önem kazanır. Bu aşamada ortaya çıkabilecek rakip üreticiler üretim maliyetlerindeki farklardan faydalanabilirler. Üretim maliyetlerindeki farklar ölçek ekonomilerinden veya emek maliyetlerinden kaynaklanabilir. Uluslararası yatırım yapan bir firma için ölçek ekonomisi sorun yaratmaz çünkü gerekli ölçek büyüklüğüne zaten ulaşmışlardır. Burada emek maliyetlerindeki fark önemli bir rekabet unsuru haline gelebilir. Bu fark edildiğinde emeğin ucuz olduğu ülkeye sermaye akışı başlar

ve üretimin bir kısmı bu ülkede gerçekleştirilir. Böylece yabancı firmaların emek maliyeti farklılıklarından dolayı elde edebilecekleri rekabet şansı ortadan kalkar.

Son aşama olan standart ürün aşamasında, yenileme ve gözden geçirme süreci biter. Genellikle ucuz emek ülkeleri karşılaştırmalı üstünlüğü ele geçirirler. Ürün tamamen yurt dışında üretilir ve icat eden ülkeye ihraç edilir.

Ürün dönemleri teorisi çokuluslu şirketlerin ortaya çıkışını hesaba katmak bakımından önemlidir. Ürün, teknoloji ve teknik bilgi bakımından gelişmiş bir ülkede üretilip geliştirilmekte; ürün olgunlaşınca, en düşük maliyetli yerde kitlesel üretim gerçekleşmektedir (Yılmaz, 2010, s. 208-211 ve Bayraktutan, 2003, s.181).

2.5.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Linder 1961 yılında ortaya sürdüğü Tercihlerde Benzerlik Teorisi ile Faktör Donatımı Teorisi'nin açıklayamadığı endüstri içi ticareti açıklamaya çalışmıştır. Linder, sanayi ürünleri ticaretinin büyük ölçüde benzer gelir düzeyleri ve tercihlere sahip ülkeler arasında gerçekleştiğini söylemiştir.

Linder, bir malın ihraç edilebilmesi için, öncelikli olarak yurtiçi pazarda talebinin olmasının gerektiğini ileri sürmüştür. Bu talebede “temsili talep” adını vermiştir. Linder'e göre üreticiler iç pazarda karlı gördükleri ürünleri üretirler. Hiçbir üretici başlangıçta dış pazarı hedefleyerek ürün üretmez. Ancak zamanla iç pazar doyuma ulaşır ve dış pazar arayışı bu noktadan sonra başlar. Üreticiler, iç pazardaki temsili talebe benzer ülkelerdeki pazarlara yönelik ihracata başlarlar. Yani bir ülkenin potansiyel ihraç malları iç talebe göre belirlenir. Buradan hareketle potansiyel ithal mallarının da iç talep tarafından belirlendiği söylenebilir.

Linder, ülkelerin temsili taleplerinin benzerliği arttıkça, ülkeler arasındaki sanayi malları ticaretinin artacağını söylemiştir. Temsili talebi belirleyen en önemli değişkenin de gelir düzeyi olduğunu ileri sürmüştür. Ortalama gelir düzeylerindeki benzerliğin talep yapılarının benzerlik endeksi olarak kullanılabilceğini savunmuştur. Başka bir deyişle benzer gelir düzeylerine sahip ülkelerin benzer malları tükettikleri ve benzer malların ticaretini yaptıkları için aralarındaki sanayi malları ticaretinin fazla olacağını ileri sürmüştür.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi, talep yönlü bir analiz yapması ve ürün farklılaştırması konusuna değinmesine karşın kendisine yönelik sınırlamaları açıklayamamakta ve daha çok küçük bir iç piyasaya sahip ülkeler için geçerli bir teori niteliğini taşımaktadır. Bu bağlamda, Tercihlerde Benzerlik Teorisi uluslararası ticarete ilişkin tam bir açıklama sağlayamamaktadır (Yılmaz, 2010, s. 223-226 ve Deviren, 2004, s. 7-8).

2.5.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi tüm ürünlerde ölçeğe sabit getirinin geçerli olduğunu farz etmiştir. Pratikte ise bu durumun tersine, birçok endüstri ölçek ekonomisi özelliğini taşımaktadır. Ölçek Ekonomileri Teorisi, ülkelerin iç piyasada tüketicilerin satın alacakları çok sayıdaki üründen az miktarda üretmek yerine, ölçek ekonomilerine sahip birkaç endüstri üzerinde uzmanlaşmaya gidilmesini ve ihtiyaç duyulan diğer ürünlerin dışarıdan ithal edilmesini savunmaktadır. Böylece, ülkeler ölçek ekonomileri yoluyla ürünleri daha etkin bir şekilde üretip hem üretim miktarlarını arttırmakta hem de üretim maliyetlerini düşürmektedir. Bu durum da üretim ve zevkler yönünden birbirine benzer ülkeler arasında gerçekleşen endüstri içi ticareti açıklamaktadır.

Üretim maliyetlerinin düşmesi iki şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki üretimdeki artışların, girdilerdeki artış oranından büyük olduğu durumu gösteren ve “ölçeğe göre artan getiri” olarak adlandırılan durumdur. İkincisi ise bir firma ya da endüstrideki üretim ölçeğinin genişletilmesi halinde maliyetlerdeki artış oranının üretimdeki artış oranından daha düşük olmasına ve dolayısıyla ortalama üretim maliyetlerinin azalmasına neden olan ve “ölçek ekonomisi” olarak adlandırılan durumdur.

Ölçek ekonomileri ise içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir firmanın bulunduğu endüstrideki diğer firmalardan bağımsız olarak sadece kendi üretim ölçeğini büyütmesi ile ortalama maliyetlerin düşmesine “içsel ölçek ekonomisi” denmektedir. Firmaların bulunduğu endüstrideki üretim ölçeğinin bir bütün olarak büyümesiyle her firmanın ortalama maliyetlerinin azalmasına ise “dışsal ölçek ekonomisi” denmektedir.

İçsel ve dışsal ölçek ekonomisinin endüstriler üzerine etkileri farklıdır. Bir endüstrinin dışsal ölçek ekonomisine sahip olması birçok küçük firmanın bu alanda üretim yaptığının ve tam bir rekabetin bu endüstride hakim olduğunu gösterir. İçsel ölçek ekonomisinin geçerli

olduğu bir endüstri de ise büyük firmalar maliyet avantajı ile küçük firmaların önündedir ve pazar yapısı eksik rekabet şartlarını taşır (Chacholiades, 1990, s. 103-105).

2.5.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü Rekabet Teorisi, ülkelerin gerçekleştirdiği endüstri içi ticaretin büyük bir bölümünün farklılaştırılmış ürünlere ilişkin olduğunu ve bu ürünleri üreten ölçek ekonomisine sahip monopol nitelikli üreticiler tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir.

Her firmanın, ürününü rakiplerin ürünlerinden farklılaştırdığı varsayılmaktadır. Böylece her firma ürettiği ürünün bulunduğu endüstri içinde kendine özgü bir monopol oluşturmaktadır ve rekabetten kendini izole etmektedir. Farklılaştırılmış ürünlere olan talebin karşılanabilmesi için bir ürünün her çeşidinin üretilmesi maliyet dezavantajı nedeni ile mümkün olamayacağından firmalar belirli malların üretiminde uzmanlaşma gösterecektir. Dolayısıyla bir ülkede üretilen ürün çeşitlerinin sayısı ölçek ekonomisi olmasından dolayı sınırlanacaktır. Her bir ürün çeşidine talep olmasından dolayı da endüstri içi ticaret yapılacaktır. Böylece firmalar diğer ülkenin pazarına da ürün sunacaklar ve pazar büyüyecektir. Böylece pazardaki firma sayısı artacaktır ve fiyatlarda bir düşüş beklenecektir. Buna ilave olarak pazarın büyümesi ile de üretim ölçeği genişleyeceğinden ortalama maliyetler azalacaktır (Akkoyunlu, 1996, s. 78-81).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIMSAL TİCARET MODELLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE AKDENİZ ODAKLI ÇALIŞMALAR

Bu bölüm iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık altında literatürde bulunan tarımsal ticaret modellerinin özellikleri kısaca anlatılmaktadır. İkinci başlık altında ise bu modeller arasından kısmi denge özelliğine sahip ve Akdeniz odaklı olanlar ile yapılan çalışmaların bir özeti verilmektedir.

3.1. Tarımsal Ticaret Modellerinin Özellikleri

Her amaca uygun olan ve her durumda ideal sonuç veren bir model yoktur. Birbirinden farklı özelliklere sahip modeller, farklı problemlerin çözümü için uygundur. Teorik altyapının seçimi, coğrafi kapsam, sektör toplulaştırma derecesi, veri ve tahmin metodu seçimi modelin uygulanabilirlik alanını belirlemektedir. Bu bölümde modellerin taşıyabileceği temel özellikler özetlenmiştir. Ek 3'de ise hali hazırda bulunan modellerin hangi özellikleri taşıdığına dair bir tablo verilmektedir.

3.1.1. Ekonomilerin Gösterimi: Kısmi Model veya Ekonomi Geneli Modeli

Kısmi modeller, tarım sektörü veya tarım ürünleri gibi, ekonominin bir kısmı ile veya bir/birkaç pazar ya da ürünle ilgilenmekte, diğer pazarlar ile etkileşimleri önemsemektedirler. Tarım sektörü kapalı bir sistem olarak algılamakta ve ekonominin geri kalanı ile bağlantısı yok sayılmaktadır. Başka bir deyişle bu pazara etki edebilen diğer bütün faktörler sabit (ceteris paribus varsayımı) kabul edilmektedir (Piermartini ve Teh, 2005, s. 4). Bazı durumlarda ise dünyanın geri kalanının ve yerel pazarların tarım sektörüne etkisi egzogen değişkenlerle modele dahil edilebilmektedir.

Kısmi denge, ekonominin kısıtlı kaynaklarını göz önünde bulundurmamaktadır. Üretimin artırılması için ihtiyaç duyulan kaynaklar, diğer sektörlerin kullandığı kaynaklardan alınarak karşılanmaktadır. Kısmi denge, faktör gelirleri ve harcamalar arasındaki bağlantıyı göz önünde bulundurmamaktadır (Piermartini ve Teh, 2005, s. 4-6).

Kısmi modellerin çoğu lineer veya log-lineer davranışsal eşitlikleri içermektedir. Bu eşitlikler, üzerinde çalışılan pazarda geçerli olan arz ve talep ilişkilerinin gösterilmesine izin

vermektedir. Bu modeller teknolojik değişimler, dünya nüfusu ve hane halkı geliri gibi arz ve talep ilişkileri ile ilgili egzojen değişkenleri de kapsayabilmektedirler (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 13).

Uluslararası tarım ticaretine odaklı kısmi modeller genellikle işlenmemiş veya yarı işlenmiş/basit bir prosesten geçmiş ürünlerin arz, talep ve ticaretine odaklanmıştır. Günümüzde ise ileri derecede işlenmiş tarım ürünlerinin dünya ticaretindeki payı giderek artmaktadır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 13).

Uluslararası tarım ticaretine odaklı kısmi denge modelleri, spesifik ürünler ile ilgili ticaret politikalarıyla ilgilenmektedir. Çalışılan pazarın toplam gelirin yalnızca küçük bir kısmını temsil ettiği veya politika değişimlerinin yalnızca bir pazardaki fiyatları değiştirdiği durumlarda kısmi denge modelleri en uygun araç olmaktadır (Piermartini ve Teh, 2005, s. 4-6). Başka bir deyiş ile spesifik ticaret politikaları düzenlemeleri ve müdahaleleri için keskin sonuçlar sağlayarak politika araçları arasındaki farkları açık bir şekilde ortaya çıkarabilmektedir (Houck, 1986, s. 29).

Ekonomi geneli modelleri ise ulusal ekonomilerin tam bir gösterimini sağlamaktadır. Bunun yanında ekonomiler arası ticaret ilişkilerini de tanımlamaktadır. Ekonomi geneli modelleri bütün sektörleri incelerken, sektörleri toplulaştırmış biçimde ele almakta, sektörler hakkında detaylı veri içermemektedir. Ekonomi geneli modelleri ekonomiler için uluslararası ticareti bir bütün olarak ele almakta, gelirin dairesel akışını, harcamaları ve endüstriler arası ilişkileri kapsamaktadır (Piermartini ve Teh, 2005, s. 4, Tongeren ve Meijl, 1999, s. 13).

Makro-ekonometrik modeller, girdi-çıktı modelleri ve genel denge modelleri olmak üzere üç ana ekonomi geneli modeli bulunmaktadır. Makro-ekonometrik modeller tarım odaklı olarak pek kullanılmamaktadırlar. Girdi-çıktı modelleri endüstriler arası bağlantıların karşılaştırmalı olarak tanımlanmasını sağlamakta ve üretim faaliyeti ile kazanılan birincil geliri tam olarak hesaplamaktadır. Genel denge modelleri de genellikle girdi-çıktı tabloları ile oluşturulmaktadır ancak bundan önce ekonomideki ithalatçı, ihracatçı, üretici, tüketici ve mümkün olan diğer bütün bileşenlerin davranışlarını tanımlayan eşitlikleri içermektedir. Genel denge modelleri genellikle uygulanan politikaların kaynakların yeniden tahsis edilmesi ile ilgili konular için kullanılmaktadır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 14).

3.1.2. Coğrafi Kapsam: Ülkesel, Global veya Bölgesel

Modellerin coğrafi kapsamı ülkesel, bölgesel (AB, NAFTA vb. gibi birden fazla ülkenin bir araya getirilmesi ile) veya global ölçekte olabilmektedir. Global ticaret modelleri tüm dünya için, seçilen mal veya malların ticari akışının kapalı hesaplamasını yapabilmektedirler. Eğer model ekonomi geneli modeli ise aynı zamanda kapalı bir gelir hesaplama sistemini de içerir. Diğer taraftan bir model, global olarak kapalı bir hesaplama yapmadan, seçilen bir grup ticaret partnerinin arasındaki ticarete odaklanabilmektedir. Yada Avrupa Birliği gibi bir grup ülkenin seçilmesiyle bir bölge oluşturulabilmekte ve dünya pazarına ticaretleri tanımlanabilmektedir.

Global olarak kapalı hesaplanan veri bütün bölgelerin veya modelde tek başına bulunan ülkelerin aynı detay miktarına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Yalnızca odaklanılan bölge veya ülkeler çok miktarda detay içermektedir. Odaklanılmayan diğer bölgelerin tanımı sınırlandırılarak değişkenlerin çeşitliliği azaltılmaktadır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 14).

3.1.3. Ülke/Bölgelerin Global Ekonomik Sisteme Bağlanması: Bireysel veya Standart Bağlantı

Bireysel ekonomilerin global ekonomik sistemle bağlantı kurması için kullanılan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Yaklaşımlardan biri bireysel ekonomilerin kurumsal ve ekonomik detaylarını göz önünde bulundurarak tanımlamakta, sonrada ülkeler arasındaki sermaye akışı, ticaret akışı ve faktör hareketliliği yolu ile bu ülkelerin arasında bağlantı kurmaktadır. Diğer yaklaşım ise bütün bireysel ekonomiler için aynı model yapısı varsayımı ile başlamakta ve ekonomiler arasındaki farklılıkları yalnızca veri ve parametrelere göre tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda yalnızca bir ekonomik model olduğundan nispeten daha saydam bir model yapısı sağlamaktadır. Buda verinin kullanım biçimini ve sonuçların yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bireysel ülke modeli yaklaşımında ise bireysel ülkelerin modelleri farklı teorik varsayımlara dayanabilmekte ve egzojen etkilerin çözümünü zor hale getirebilmektedir. Bütün ülkeler için sabit bir modelin kullanıldığı yaklaşımın dezavantajı ise ülkeler arasındaki yapısal farklılıkların yansıtılmasının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 15, 16).

3.1.4. Çalışma Yapısı: Dinamik veya Karşılaştırmalı Statik

Dinamik modeller zaman üzerinde ilerlemenin ayarlanmasına ve gecikmeli aktarımın analizine izin vermektedir. Karşılaştırmalı statik yaklaşım ise farklı egzojen verilerin veya politika değişkenlerinin varsayımı ile elde edilen eşitlikler arasındaki farklılıklar üzerinde çalışmaktadır. Başka bir deyişle karşılaştırmalı statik yaklaşımla ekonominin ilk ve son dengesi arasındaki farklılıklar ile ilgilenilmekte, ilk denge halinden son hale geçiş sırasındaki değişimler gerekli olmamaktadır. Dinamik yaklaşımda ise yalnızca final dengesinin özellikleri değil aynı zamanda ilk durumdan son duruma ekonominin gelişimi de incelenebilmektedir. Dinamik yaklaşımda, her zaman periyodu kendi içinde verilen egzojen değişkenlere göre dengeye gelecek şekilde çözülmektedir. Her zaman periyodu kendinden bir önceki zaman periyodunun denge sonuçlarını alarak kendine ait dengeyi verilen egzojen değişkenlere göre kurmaktadır. Böylece zaman periyotları arasında bağlantı oluşmaktadır.

Dinamik modeller stok değişkenlerinin birikimini izlemede kullanılabilir iken karşılaştırmalı statik modellerde politika değişikliklerinin stok birikimi üzerine bir etkisi olamamaktadır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 14, 15).

3.1.5. Ticarete Konu Olan Malların Yapısı: Homojen veya Heterojen Mallar

Bir pazardaki herhangi bir üreticinin malları, pazardaki diğer üreticilerin mallarını tam ikame ediyorsa, bu malların hepsine “homojen mallar” denilmektedir. Eğer üreticilerin sayısı yeterince fazla ise, pazar tam rekabet koşullarına göre hareket edecek ve fiyat karşısında üreticileri eşitleyecektir. Homojenlik ve tam rekabet varsayımı, aynı zamanda uluslararası pazarlardaki ülkelerin belirli bir mal için yalnızca ithalatçı veya ihracatçı olduğu anlamına gelmektedir. Bundan dolayı homojenlik ve tam rekabet ticaret modellemesindeki işlemleri iki yönden kolaylaştırmaktadır. İlk olarak, ürünler homojen ve uluslararası pazarda yalnızca bir fiyatta oldukça, model ülkeler arasındaki ikili taraflı ticaret ilişkilerini açık bir şekilde izlemeye gerek duymamaktadır. İkinci olarak da, bütün ülkeler ya ithalatçı ya da ihracatçı olduğundan, model yalnızca her ülkenin tek taraflı ticaret akışını izlemektedir. Mal ve ülke seviyelerinin izlenmesindeki saydamlık ve yorumlama kolaylığından dolayı bu yaklaşım, özellikle bazı tarımsal spesifik politik analizleri yapabilen kısmi denge modellerinde geniş ölçüde kullanılmaktadır (Çağatay ve Saunders, 2003, s. 4).

Ancak, homojenlik yaklaşımı yürütülen ticaret araştırmalarında büyük kısıtlamalara neden olmakta ve yalnızca endüstriler arası ticareti açıklayabilmekte, endüstri içi ticareti açıklayamamaktadır. Homojen mal yaklaşımındaki, ülkelerin yalnızca ithalatçı veya ihracatçı olduğunu varsayan yaklaşım günümüzde ülkelerin yayınladıkları raporlarla çelişmektedir. Artık ülkeler birçok pazarda aynı anda hem ithalatçı hem de ihracatçı olabilmektedirler. Bunun nedeni ise pazardaki malların birbirinden fiyat dışındaki diğer faktörler tarafından ayrılmasıdır, yani heterojen malların pazarda bulunmasıdır. Ürün farklılaştırması (heterojen ürünler) işlemlerinin modele tanıtılması zordur. Ürün farklılaştırılması, malların tek başına fiyattan başka faktörler tarafından ayırt edilmesi anlamına gelmektedir ve bunun sonucu olarak da uluslararası pazardaki tam ikame olmayan durum görülmektedir. Bu nedenle bu tip modellerde fiyatları satıcılar karşısında dengelemeye gerek duyulmamaktadır. Farklı tüketiciler, farklı fiyatlar ödemeye razı olmaktadır. Ürün farklılaştırılması her ülkenin aynı anda hem alıcı hem de satıcı olmasına da izin vermektedir. Buda modelin birçok aktiviteyi iki kez izlemesine yol açmaktadır. Ticaret modellerinde ürün farklılaştırılması iki yolla yapılabilmektedir.

İlk yöntemde ürünler ülke orijinine göre egzojen olarak farklılaştırılmaktadırlar. Bu yöntem, Armington (1969) tarafından talebi karşılayan yerli mallar ile ithal ürünlerin tam ikame olmadığı varsayımına dayanarak uygulanmıştır. Ticaret modellerine sıklıkla kullanılan Armington formülasyonu yerli mallar ve yabancı malların bileşimini ayırabilen bir tercihler fonksiyonudur. Bu yöntem ürün farklılaştırmasını talep üzerinden egzojen bir şekilde tanıttığı için eleştirilmektedir. Diğer bir dezavantajı ise ticaret hadlerinin etkisini ampirik olarak arttırmasıdır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 17, 18). Bu yaklaşım genelde genel denge modellerinde kullanılmaktadır fakat bazen kısmi denge modellerinde ihracat arzı ve ithalat talebi fonksiyonları ile birlikte yerel arz ve talep fonksiyonlarının çalıştırılmasında da kullanılmaktadır (Çağatay ve Saunders, 2003, s. 4, 5).

Diğer yöntem ise ürün farklılaştırmasını arz üzerinden endojen bir şekilde firma seviyesinde yapmaktadır. Bu yaklaşımda pazarlama, araştırma ve geliştirme maliyetleri gibi sabit maliyetler farklılaştırılmış ürünlerin üretilmesi için gerekli görülmektedir. Bu yaklaşımın avantajı ürün farklılaştırmasını arz tarafından yaparak ticaret hadlerinin etkisini minimize etmesidir. Dezavantajı ise firma seviyesinde verinin yokluğunda esnekliklerin ekonometrik tahminlerle bulunması gerekliliğidir (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 17, 18).

3.1.6. Global Pazarın Yapısı: İkili Ticaret veya Havuz Yaklaşımı

Global pazar alıcı ve satıcıların iletişimde olduğu bir ağ gibi düşünülebilmektedir. Bu ağın açıklanmasının bir yolu, her mal için her alıcı ve her satıcı arasındaki etkileşimlerin eksiksiz tanımlandığı, ikili ilişkilerdir. Bunun alternatifi ise global pazarda bulunan her ülkenin ürünü bu pazara vermesi ve talebini bu pazardan alması temeline dayanan havuz yaklaşımıdır. Havuz yaklaşımı belli bir mal için arz ve talebi bir yapı içinde toplulaştırmaktadır. Aynı zamanda pazardaki arz ve talebin denge mekanizmasının, her üreticinin ve alıcının ticaret payının belirlenmesinde yapılan hesaplama işlemlerini azaltmaktadır. Havuz yaklaşımı ticaretin kimler arasında yapıldığı konusunda bilgi sağlayamamaktadır. Yalnızca bireysel aktörlerin toplulaştırılmış pazarla bağlantısı görülebilmektedir. İkili ilişkiler yaklaşımı pazar ile ilgili daha fazla ve detaylı bilgi sağlamaktadır fakat daha fazla veriye, parametreye ve hesaplama işlemine gereksinim duymaktadır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 18).

3.1.7. Politikaların Gösterilmesi

Ticaret modellerinde, uygun politika enstrümanlarının tanıtılması önemlidir. Tarifeler ve kotalar gibi diğer kısıtlamalar, iki önemli ticaret politikası enstrümanını oluşturmaktadır.

Tarifeler modele doğrudan tanıtılabilmektedir. Bu işlem çoğunlukla ad valorem tarife oranları kullanılarak yapılmaktadır. Ayrıca spesifik (birim başı) tarifelerde ad valorem oranlara dönüştürüldükten sonra modele dahil edilebilmektedir.

Kota kısıtlamalarının modellere tanıtılması ise daha zordur. İlk olarak kotanın bağlayıcı olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. İkincisi kotanın kaldırıldığı durumdaki ithalat seviyesinin belirlenmesinin zorluğudur. Üçüncüsü ise kotanın arttırılması ile kiralarda yaşanılacak değişimin yerli ithalatçıya mı yoksa yabancı ihracatçıya mı yansıtılacağı sorunudur. Kota ve tarife dışı engellerin modellere tanıtılmasında iki temel alternatif kullanılmaktadır.

Bunlardan ilki tarife dışı engelleri, tarife eşdeğerine dönüştüren yaklaşımdır. Tarife eşdeğerlerini tahmin etmede kullanılan popüler yöntemlerden biri üretici sübvasyon eşdeğeridir. Bu devlet tarafından üreticilere yapılan transferleri kapsamaktadır. Devlet tarafından yapılan transfer harcamaları, hem doğrudan devlet ödemeleri ile hem de dolaylı

ödemeleri (girdi sübvasyonu, vergi indirimi vb.) kapsamaktadır. Diğer bir yöntem ise Tüketici sübvasyon eşdeğeridir. Bunun ile tüketiciler üzerinden uygulanan vergi veya sübvasyonlar ölçülmektedir. Sübvasyon eşdeğeri yöntemlerinin dezavantajı ise yerel üretimin değerindeki değişimler, dünya fiyatı değişimleri ve politika değişiklikleri gibi birçok etmeden dolayı neredeyse her yıl değişmesidir. Bu yaklaşım her zaman uygun olmayabilmektedir. Eğer tarife dışı bir engel olan kota bağlayıcı bir kriter değilse tarife eşdeğerliliği sıfır olacaktır. Ancak kota, politika değişikliği ile bağlayıcı hale gelebilmektedir. Tarife eşdeğerliliği yaklaşımı bu etkiyi kapsayamayacaktır ve hala tarife eşdeğerliliği sıfır olarak kalacaktır. Buna ilave diğer bir zorluk ise çoklu bağlantı içeren tarife oranları kotası tablosunda ortaya çıkmaktadır. Bu tablo farklı kota seviyeleri için farklı tarife oranlarını belirlemektedir. İkincisi ise kota gerilerinin ve bunların dağılımının endojen olarak tanımlanmasıdır (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 18, 19).

3.1.8. Önemli Parametrelerin Belirlenmesi: Ekonometrik Yöntem, Kalibrasyon Yöntemi veya Sentetik Yöntem

Parametreler, politika değişikliklerine cevap veren davranışsal eşitliklerde kullanılmaktadır bundan dolayı her model içinde kritik bir önem taşımaktadırlar. Gelir esneklikleri ve talep sistemindeki bütçe oranı, ikame esneklikleri ve arz sistemindeki girdi maliyetleri, ithalat talebindeki Armington esneklikleri modellerde sıklıkla kullanılan parametrelerdendir.

Bu parametrelerin belirlenmesinde iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan ilki ve ideal olanı ekonometrik yöntemler ile bu değişkenlerin belirlenmesidir. Ancak modellerin büyüklüğü, tanımlama problemi ve data eksikliği bu yöntemi uygulanabilir olmaktan çıkarmaktadır. Daha sık kullanılan yöntem ise bu parametreleri başlangıçtaki denge verisini kullanarak tahmin etmektedir (Tongeren ve Meijl, 1999, s. 22).

Sentetik yöntem ise literatürde bulunan çalışmalarda kullanılmış olan parametrelerin, kullanılacak modele adapte edilmesine denmektedir. Sıklıkla başvuru metotlardan biri de budur. Bazı modellerde ise birkaç yöntem bir arada kullanılmıştır. Parametrelerin bir kısmı bir yaklaşımla bulunur iken diğer bir kısmı başka bir yaklaşımla bulunabilmektedir.

Çalışmalarda kullanılan modellerin özellikleri ve amaçları özetlenerek Tablo 3.1'de verilmiştir. Tongeren ve Meijl (1999) ile Milli ve Merino'nun (2011) çalışmaları, tablonun

hazırlanmasında kullanılan ana kaynaklardır. Bunların dışında, bu çalışmanın beşinci bölümünde bahsedilen modeller de tabloya eklenmiştir.

Tablo 3.1: Kullanılan Modellerin Karakteristik Özellikleri

MODEL ADI	HAZIRLAYAN KURULUŞ	EKONOMİLERİN GÖSTERİMİ	COĞRAFİ KAPSAM	FAALİYET ALANI	ÜRÜN/SEKTÖR SAYISI	ÇALIŞMA YAPISI	TİCARET MALLARININ YAPISI	GLOBAL PAZARIN YAPISI	ÖNEMLİ PARAMETRELERİN BELİRLENMESİ	AMAÇ
AGLINK	OECD	Kısmi Denge	Global	12 ülke, 1 bölge	19 ürün	Dinamik	Homojen	Havuz	Kalibrasyon	OECD üyesi ülkelerin tarımsal politikalarının; temel tarımsal ürünlerin fiyat, arz, talep ve ticareti üzerindeki etkilerini orta vadede ölçmede kullanılmaktadır.
AGRISIM	Giessen Üniversitesi A. Kavallari, R. Borresch ve P. Michael Schmitz	Kısmi Denge	Global	17 bölge/ülke	15 ürün	Karşılaştırmalı Statik	Homojen	Havuz		Akdeniz Bölgesi'ndeki tarımsal ticaret politikalarını ölçmede kullanılmaktadır.
ATPSM	UNCTAD/ FAO	Kısmi Denge	Global	AB dahil 161 ülke, ülkeler gruplandırıl- labilmektedir.	26 ürün, ürünler gruplandırıl- labilmektedir.	Karşılaştırmalı Statik	Homojen			Ticaret müzakerecilerine ve politika analistlerine müzakere rauntlarında önerilen antlaşmaların etkilerini ölçmek
APEC	Coyle ve Wang	Genel Denge	Global	12 bölge	12 ürün ve hizmet sektörü	Dinamik				Asya ve pasifik ülkelerindeki politika değişikliklerinin analizi için kullanılmaktadır.
CAPMAT	Dünya Gıda Araştırmaları Merkezi (SOW/VU), Merkez Planlama Bürosu (CPB) ve Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (LEI-DLO)	Genel Denge	Bölgesel	13 ülke, 1 bölge	Tarım sektörü (27 ürün)	Dinamik	Homojen	Havuz		AB tarım politikalarının analizi için hazırlanmıştır. (Ortak tarım Politikası Reformları ve Ajanda 200) (GTAP modelinden türetilmiştir.)

MODEL ADI	HAZIRLAYAN KURULUŞ	EKONOMİLERİN GÖSTERİMİ	COĞRAFI KAPSAM	FAALİYET ALANI	ÜRÜN/SEKTÖR SAYISI	ÇALIŞMA YAPISI	TİCARET MALLARININ YAPISI	GLOBAL PAZARIN YAPISI	ÖNEMLİ PARAMETRELERİN BELİRLENMESİ	AMAÇ
CAPRI		Kısmi Denge		60 ülke	47 ürün	Karşılaştırmalı Statik	Heterojen	Armington		OTP ve ticaret politikalarının AB üzerindeki etkisini ölçmede kullanılmaktadır.
EC-CEEC	Liapis, Tsigas	Genel Denge		8 bölge (GTAP datasının toplulaştırılmış hali)	16 ürün (GTAP datasının toplulaştırılmış hali)					Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üyeliğinin etkisini analiz etmek (GTAP modelinin yapısı genişletilerek kullanılmıştır.)
ESIM	USDA Stanford ve Göttingen Üniversiteleri	Kısmi Denge	Global	4 bölge, 7 ülke	27 ürün	Karşılaştırmalı Statik	Homojen	Havuz	Kalibrasyon	Avrupa Birliği'nin tarım politikalarının orta dönemli etkisini ölçmek (Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin AB'ye girişi dahil)
FAO World Model	FAO	Kısmi Denge	Global	147 ülke, AB	13 ürün	Dinamik	Homojen	Havuz		Önemi fazla olan tarım ürünlerinin üretim, tüketim, fiyat ve ticaret üzerindeki politika değişikliklerinin orta ve uzun dönemli etkilerini ölçmektedir.
FAPRI	Iowa Üniversitesi	Kısmi Denge	Global	29 ülke	24 ürün	Dinamik	Homojen	Havuz	Ekonometrik	ABD ve dünya tarımını etkileyen ulusal ve uluslar arası politikaların incelenmesi
FAPRI-GOLD	Iowa Üniversitesi									AB tarım politikalarının analizi için FAPRI'nin modifiye edilmiş halidir

MODEL ADI	HAZIRLAYAN KURULUŞ	EKONOMİLERİN GÖSTERİMİ	COĞRAFİ KAPSAM	FAALİYET ALANI	ÜRÜN/SEKTÖR SAYISI	ÇALIŞMA YAPISI	TİCARET MALLARININ YAPISI	GLOBAL PAZARIN YAPISI	ÖNEMLİ PARAMETRELERİN BELİRLENMESİ	AMAÇ
FTAA Model	Minnesota Üniversitesi	Genel Denge	Global	11 ülke/bölge	3 sektör (tarım, sanayi ve hizmet) Tarım sektörü 7 ürün içermektedir.	Dinamik		İkili Ticaret		Amerika kıtasında oluşturulan serbest ticaret alanının tarımsal ürünlere etkilerini ölçmektedir. (GTAP versiyon 3 veritabanını kullanmaktadır)
GAPsi	Market Analizi ve Tarımsal Ticaret Politikaları Enstitüsü (MA)ve Federal Tarımsal Araştırmalar Merkezi (FAL), Almanya	Kısmi Denge	Global	AB ve aday ülkeler	13 ürün	Dinamik	Homojen	Havuz		AB tarım politikaları analizi (OTP, ajanda 2000, birliğin genişlemesi, Uruguay Raund) için oluşturulmuştur.
G-cubed	Mc Kibbin ve Wilcoxon, ABD Çevre Koruma Ajansı	Genel Denge	Global	8 bölge	12 sektör			Armington	Ekonometrik	Küresel ısınma politikaları odaklı, çevre politikaları ve uluslararası ticaret üzerindeki politik tartışmaları analiz etmektedir
Global CGE Model	Gehlhar; ERS/USDA	Genel Denge	Global	10 bölge	6 sektör					Bölgesel ticaret antlaşmalarının çoklu etkilerini ölçmede kullanılmaktadır.
Green	OECD	Genel Denge	Global	12 bölge	8 sektör	Dinamik	Sadece ham petrol, homojen	Armington	Sentetik/ Kalibrasyon	Politikaların karbon emisyonu üzerine etkisini ölçmektedir.
GTAP	Purdue Üniversitesi	Genel Denge	Global	45 bölge	50 sektör/ürün	Dinamik ve Karşılaştırmalı Statik versiyonları mevcut		Armington	Sentetik	Ticaret politikası değişikliklerinin etkisinin global analizini sağlamaktadır.

MODEL ADI	HAZIRLAYAN KURULUŞ	EKONOMİLERİN GÖSTERİMİ	COĞRAFİ KAPSAM	FAALİYET ALANI	ÜRÜN/SEKTÖR SAYISI	ÇALIŞMA YAPISI	TİCARET MALLARININ YAPISI	GLOBAL PAZARIN YAPISI	ÖNEMLİ PARAMETRELERİN BELİRLENMESİ	AMAÇ
HORTUS	Frank Bunte	Kısmi Denge	Global	27 ülke/bölge	13 ürün			İkili ticaret		Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerindeki politika değişikliklerinin meyve ve sebze pazarları üzerindeki etkilerini ölçmektedir.
INFORUM	Maryland Üniversitesi	Genel Denge	Ülkesel	13 ülke	Ülkeden ülkeye değişmekte (min 30, max 100)	Dinamik			Ekonometrik	1979'dan beri ulusal politikaların yıllık analizini yapmak için kullanılmaktadır
MEGABARE /GTEM	ABARE, Avustralya	Genel Denge	Global	45 bölge	50 sektör/ürün	Dinamik		Armington	Kalibrasyon	Temel olarak iklim değişikliklerini etkileyen politikaları analiz etmektedir ancak stratejik tarımsal ürünleri vektörel ticaret reformlarını da analiz edebilmektedir.
Michigan BDS	Michigan Üniversitesi	Genel Denge	Global	34 ülke	29 sektör	Karşılaştırmalı Statik	Heterojen	Firma seviyesinde ürün farklılaştırma	Sentetik	Liberizasyon politikalarının mikroekonomik etkilerini analiz etmektedir.
MISS	INRA, Rennes, Fransa	Kısmi Denge	Global	4 bölge	20 ürün	3 yıllık zaman dilimi üzerinden değişkenleri hesaplamaktadır	Homojen	Havuz	Kalibrasyon	Tarımsal politikaların kısa ve orta vadeli (3-5 yıl) analizlerini yapmaktadır.
NAFTA	Burfisher, Robinson ve Thierfelder	Genel Denge			25 sektör					Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı Antlaşması'nın etkilerini ölçmekte kullanılmaktadır.

MODEL ADI	HAZIRLAYAN KURULUŞ	EKONOMİLERİN GÖSTERİMİ	COĞRAFİ KAPSAM	FAALİYET ALANI	ÜRÜN/SEKTÖR SAYISI	ÇALIŞMA YAPISI	TİCARET MALLARININ YAPISI	GLOBAL PAZARIN YAPISI	ÖNEMLİ PARAMETRELERİN BELİRLENMESİ	AMAÇ
PEM	OECD	Kısmi Denge			Temel tahıllar(buğday, mısır,prınçve yağlı tohumlar) Canlı hayvan(et ve süt) ve bunlarla ilgili girdi pazarlarını içermektedir	Dinamik				OECD ülkelerindeki politikaların refah ve verimlilik transferi üzerine etkilerini ölçmektedir.
RUNS	OECD	Genel Denge	Global	22 bölge/ülke	20 sektör	Dinamik	Sadece tarım sektörü homojen	Armington	Sentetik	Tarım politikalarını analiz etmektedir (Özellikle ortak tarım politikalarının gelişmekte olan ekonomiler ve çok taraflı ticaret liberizasyonları için)
SPEL/EU-MFSS	EuroSTAT ve Bonn Üniversitesi	Kısmi Denge	Bölgesel	15 AB ülkesi	114 ürün	Dinamik	Homojen	Havuz	Ekonometrik/ Kalibrasyon /Sentetik	AB ülkelerindeki tarımsal sektörün durumunun izlenmesi, orta ve kısa vadeli tarım politikalarının etkilerinin izlenmesi ve Eurostat tarım verilerinin tutarlılığının kontrol edilmesi amaçlanmaktadır.
SWOPSIM	USDA/ERS	Kısmi Denge	Global	36 bölge/ülke	22 ürün	Karşılaştırmalı Statik	Homojen	Havuz	Ekonometrik	Üretim, tüketim ve ticaret üzerindeki tarımsal destek politikalarının değişiminin etkisini ölçmektedir.
WATSIM	Bonn Üniversitesi	Kısmi Denge	Global	15 bölge	29 ürün		Homojen	Havuz	Kalibrasyon	Kısa dönemli şok analizleri, orta dönemli plitika değişiklikleri ve uzun dönemli faktör kaymalarını ölçmektedir.

MODEL ADI	HAZIRLAYAN KURULUŞ	EKONOMİLERİN GÖSTERİMİ	COĞRAFİ KAPSAM	FAALİYET ALANI	ÜRÜN/SEKTÖR SAYISI	ÇALIŞMA YAPISI	TİCARET MALLARININ YAPISI	GLOBAL PAZARIN YAPISI	ÖNEMLİ PARAMETRELERİN BELİRLENMESİ	AMAÇ
WFM	FAO			126 ülke	13 ürün	Dinamik				Uruguay Raundu müzakerelerinde ortaya çıkan konuların analizinde kullanılmaktadır.
WTO House Model	Dünya Ticaret Örgütü	Genel Denge	Global	13 bölge	19 sektör	Karşılaştırmalı Statik		Firma seviyesinde ürün farklılaştırma ve Arminton olan versiyonları mevcuttur.	Sentetik/ Kalibrasyon	DTÖ rauntlarında ortaya çıkan konuların küresel ticarete etkisini ölçmektedir.

3.2. Tarımsal Ticaret Odaklı Kısmi Denge Modelleri İle Akdeniz Bölgesi Üzerinde Yapılan Çalışmaların Özeti

Kavallari ve Schmitz (2007) çok ülkeli ve çok bölgeli bir kısmi denge modeli olan AGRISIM ile Akdeniz Bölgesi'ndeki tarımsal ticaret politikalarındaki değişimlerin AB üzerindeki bölgesel etkilerini ölçmüşlerdir. Özellikle birlik üyesi olan Akdeniz ülkeleri (Yunanistan, İspanya ve İtalya) üzerindeki değişikliklere önem verilmiştir. Model parametreleri sentetik olarak belirlenmiştir. Ticaret, havuz yaklaşımı ile modellenmiştir ve mallar homojendir. Tablo 3.2'de AGRISIM modelinin kapsadığı ürün ve ülkeler verilmektedir. Modelin baz yılı ise 2001 yılıdır. Model 15 ürün ve 17 bölge/ülke içermektedir.

Tablo 3.2: AGRISIM Modelinin Kapsadığı Ürün ve Ülkeler

Ülke/Bölge	Ürün
Yunanistan	-Elma
İspanya	-Portakal
-İtalya	-Domates
-AB-15'in geri kalanı	-Zeytinyağı
-Fas	-Pamuk tiftiği
-Türkiye	-Tütün
-Akdeniz partner ülkelerinin geri kalanı	-Buğday
-AB'nin yeni üyeleri (Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya)	-Tahıllar (arpa, mısır, tritikale, yulaf, çavdar, sorgum, diğer tahıllar)
-Bulgaristan ve Romanya	-Pirinç
-Rusya ve Ukrayna	-Şeker
-Avustralya ve Yeni Zelanda	-Yağlı tohumlar
-Meksika	- Sığır ve Dana Eti
-ABD	-Domuz Eti
-Çin	-Kümes Hayvanları Eti
-Kanada, İzlanda, Japonya, Norveç, Güney Kore, İsviçre	
-Dünya'nın geri kalanı	

Kaynak: Kavallari ve Schmitz, 2007

Temel senaryo Ajanda 2000, AB'nin doğu genişlemesi ve Lüksemburg Antlaşması'nı içermektedir. Değerlendirmeler uygulanan beş farklı senaryo simülasyonu üzerinden

yapılmıştır. Bu senaryolar Tablo 3.3’de verilmektedir. Senaryo 1, yalnızca AB üyesi olan Akdeniz ülkelerinde az bir etki göstermiş iken Bulgaristan ve Romanya’nın birliğe katılmasının neredeyse hiçbir etkisi olmamıştır. Senaryo 3 ve 4 arasında ise küçük bir farklılık gözlemlenmiştir. Ürün dengesi, ticaret ve refah üzerinde meydana gelen en belirgin değişim ise senaryo 5’de gözlemlenmiştir.

Tablo 3.3: Kavallari ve Schmitz’in 2007 Yılındaki Çalışmasında Kullandıkları Senaryolar

Senaryo 1	Temel senaryo + Akdeniz Ürünleri (pamuk, zeytinyağı ve tütün) için OTP reformu
Senaryo 2	Senaryo 1 + AB genişlemesi (Bulgaristan ve Romanya)
Senaryo 3	Senaryo 2 + AB-25 tarafından AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri için tek taraflı % 50 liberalizasyon
Senaryo 4	Senaryo 2 + Bütün dünyaya % 50 liberalizasyon
Senaryo 5	Senaryo 2 + Bütün dünyaya % 100 liberalizasyon

Kaynak: Kavallari ve Schmitz, 2007

Kavallari ve Schmitz (2008), AGRISIM ile yaptıkları diğer bir çalışmada ise çok taraflı liberalizasyonların ve tercih erozyonunun Akdeniz Partner Ülkeleri üzerindeki etkisini ölçmüşlerdir. Çalışmada iki farklı senaryo kullanmışlardır. Birinci senaryoda Akdeniz Bölgesi için öngörülen serbest ticaret alanının tamamen uygulamaya girdiği varsayılmaktadır. İkinci senaryoda ise tam bir, çok taraflı liberalizasyonun olduğu varsayılmaktadır. Temel senaryo ile diğer senaryolar kıyaslandığında partner ülkelerin ithalatçı olduğu ürünlerde ithalat miktarlarının bir miktar daha arttığı, ihracatçı olduğu Akdeniz ürünlerinde ise ihracatının bir miktar arttığı görülmüştür. Diğer partner ülkeler grubunda ise genel durumdan farklı olarak domateste net ihracatçı iken net ithalatçı olduğu görülmüştür.

2009 yılında Kavallari yine AGRISIM modelini kullanarak Akdeniz Bölgesi’ndeki tarımsal politika reformlarını ve ticaret liberalizasyonlarını ölçmüştür. Bu çalışmada hem AB hem de partner ülkelerin üzerinde durulmuştur. Ölçümlerin yapılması için 5 senaryo simüle edilmiştir. Bu senaryolar Tablo 3.4’de verilmektedir.

Tablo 3.4: Kavallari ve Schmitz'in 2009 Yılındaki Çalışmasında Kullandıkları Senaryolar

Senaryo 1	Temel senaryo + Akd. Ürünleri (pamuk, zeytinyağı ve tütün) için OTP reformu
Senaryo 2	Senaryo 1 + AB genişlemesi (Bulgaristan ve Romanya)
Senaryo 3	Senaryo 2 + Avrupa-Akdeniz Antlaşması
Senaryo 4	Senaryo 2 + Bütün dünyaya % 50 liberalizasyon
Senaryo 5	Senaryo 2 + Bütün dünyaya % 100 liberalizasyon

Kaynak: Kavallari ve Schmitz, 2009

Senaryo 1 yalnızca AB'ye üye olan Akdeniz ülkeleri üzerinde çok küçük bir etki göstermiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın birliğe katılması ise yalnızca bu iki ülkeyi etkilemiştir. Senaryo 3'ün AB üzerindeki etkisi çok kısıtlı olmuştur. Partner ülkeler üzerindeki etkisi ise her pazardaki korumacılığın değişimine bağlı olarak farklılık göstermiştir. Senaryo 4, AB üzerindeki etkisi daha fazla olmuş iken partner ülkeler üzerindeki etkisi senaryo 3'e göre daha kısıtlı olmuştur. Sonuç olarak hem çok uluslu hem de ikili ticaret liberalizasyonları refah artışına sebep olmuş, ancak pazarlar üzerine etkisi küçük olmuştur.

Coque, Gomez ve Villanueva (2009) kısmi ticaret denge modeli ile AB'nin taze domates pazarı üzerine uyguladığı ticaret liberizasyonunun etkilerini ölçmüşlerdir. Modelde AB-25, Fas ve diğer ülkeler olmak üzere 3 bölge/ülke bulunmaktadır. Fas'ın tek başına incelenmesinin nedeni AB'nin ana domates ithalatçılarından olması ve imzalanan ortaklık anlaşmalarından dolayı elde ettiği imtiyaz olmuştur. Modeldeki politika değişiklikleri pazara giriş fiyatı, tarife oranı kotaları (TRQ) ve imtiyazlar üzerinden yapılabilmektedir. Uygulanan politika değişiklikleri modelde sezon bazında hesaplanmaktadır. Kullanılan kısmi model, ürünleri armington yöntemi ile heterojen hale getirmektedir. Model, karşılaştırmalı statik olarak çözümleri aylar üzerinden vermektedir. Baz yılı olarak 2005 ve 2006 yılı ortalamaları kullanılmıştır. Önemli parametrelerin belirlenmesinde ise kalibrasyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada üç senaryo simüle edilmiştir. Senaryolar Doha Kalkınma Ajandası ve Avrupa-Akdeniz Anlaşması temel alınarak hazırlanmıştır. Bunlardan ilki uygulanan tarifelerin azaltıldığı, ikincisi domatesin birlik için hassas bir ürün olduğunun varsayılması ile tarife indiriminin daha düşük seviyede yapıldığı ve TRQ'nun arttırıldığı ve son olarak da pazara giriş fiyatının kademeli olarak azaltıldığı senaryolardır. Senaryolardan elde edilen çıktılar incelendiğinde genel olarak çıkarılan sonuç, liberizasyonların AB'li üreticileri etkilediği ama bu etkinin çok sert olmadığıdır. Liberizasyonlar ile AB'nin domates talebinde ortaya çıkan artışın büyük kısmını, diğer üreticiler ile kıyaslandığında Fas karşılamıştır. Liberizasyonun en

etkili olduğu sezon ise ekim ile mayıs arasındaki sezon olmuştur. İkinci senaryonun AB'li üreticiler üzerindeki olumsuz etkisi diğer senaryolara göre daha az olmuştur.

Yine Coque, Gomez ve Villanueva (2010) aynı modeli baz alarak bir çalışma daha yapmışlardır. Bu sefer AB'nin domates, salatalık, sofralık üzüm ve klementin (bir mandalina türü) ürünlerine uyguladığı pazara giriş fiyatı kısıtlamalarının kaldırılmasının etkisini ölçmüşlerdir. Modelde uygulanan politika değişiklikleri AB'nin imzaladığı çok taraflı ve ikili anlaşmalar göz önüne alarak yapılmıştır. Her ürün için AB'nin ana ithalatçı ülkeleri modele ayrı ayrı tanıtılmıştır. Baz yılı olarak AB içi ithalat ve ana ithalatçı ülkelerin aylık ithalat verilerinin 2004-2006 yılı ortalamaları alınmıştır.

Tablo 3.5: Coque, Gomez ve Villanueva'nın 2010 Yılındaki Çalışmasında Modelin Kapsadığı Ülke ve Ürünler

Domates	Salatalık	Klementin	Sofralık Üzüm
AB:25	AB:25	AB:25	AB:25
Fas	Fas	Fas	Brezilya
İsrail	Türkiye	İsrail	Şili
Türkiye	Dünyanın geri kalanı	Dünyanın geri kalanı	Güney Afrika
Dünyanın geri kalanı			Dünyanın geri kalanı

Kaynak: Coque, Gomez ve Villanueva, 2010

Uygulanan politika değişikliklerinin sonuçları özetlenirse, birçok referans zaman aralığında AB'nin salatalık, klementin ve sofralık üzümde ithalatı çok az değişmiştir. Bunun tersine domateste önemli değişimler olmuştur. Spesifik zaman ve orijine göre de AB'nin ithalatında değişmeler olmuştur. Fas'ın salatalık ve domates ithalatı ile İsrail'in domates ithalatı buna örnektir. Bu iki durumunda pazar fiyatları üzerine etkisi ihmal edilebilir düzeyde olmuştur.

Britz, Junker ve Weissleder (2006), CAPRI adı verilen kısmi denge modeli ile AB-Akdeniz liberalizasyonunun etkilerini ölçmüşlerdir. Model karşılaştırmalı statiktir ve ikili ticareti inceleyebilen bir yapıya sahiptir. Çalışmada geniş bir ürün grubu incelenmiştir ve Akdeniz bölgesini Türkiye, Fas ve Akdeniz'in geri kalanı olarak üçe ayırmışlardır. Değerlendirmelerini dört farklı senaryo üzerinden yapmışlardır. Temel senaryoda 2003 yılı Ortak Tarım Politikaları reformlarını ve AB'nin tercihli ticaret uygulamalarını ölçmüşlerdir. Birinci senaryoda kısmi ikili liberalizasyonlar uygulanmıştır. İkinci senaryoda ise birinci

senaryoya Dünya Ticaret Örgütü'nün G20 önerisi olarak adlandırılan uygulaması dahil edilmiştir. Üçüncü senaryoda ise tam bir liberalizasyon uygulanmıştır.

Bunte (2005) yılında AB'nin meyve ve sebze ürünlerine uyguladığı ithalat kısıtlamalarının kaldırılmasının etkisini HORTUS adlı kısmi denge modeli ile ölçmüştür. Modelin kapsadığı ürün ve ülkeler Tablo 3.6'da verilmektedir. Modelde AB-25, Türkiye, Fas ve dünyanın geri kalanı olmak üzere 4 ülke/bölge bulunmaktadır. Modelin, altı sebze, beş meyve ve dört üretim girdisi içermektedir.

Tablo 3.6: HORTUS Modelinin Kapsadığı Ülke ve Ürünler

Sebze	Meyve	Ülke/Bölge	Girdi
Salatalık	Elma	AB-25	Arazi
Soğan	Muz	Türkiye	Ara Girdiler
Tatlı Biber	Turunçgiller	Fas	İşgücü
Domates	Üzüm	Dünyanın Geri Kalanı	Sermaye
Diğer Sebzeler	Armut		
	Diğer Meyveler		

Kaynak: Bunte, 2005

Üç farklı senaryo ile durum incelenmiştir. Birinci senaryoda mevcut durumun AB genişlemesi ile birliğe katılan ülkeler arasındaki durum incelenmiştir. İkinci senaryoda AB genişlemesine ilave olarak Türkiye ve Fas ile imzalanan ikili anlaşmalarda senaryoya dahil edilmiştir. Üçüncü senaryoda ise ticaret liberalizasyonu ülkeler arasında bir ayırım yapılmadan uygulanmaktadır. Sonuçlara bakıldığında AB'nin ithalat liberalizasyonu, AB meyve üretimini sebze üretiminden daha çok etkilemiştir. Bunun bir sonucu olarak AB'de üretilen meyvelerin üretici fiyatlarında büyük düşüşler olurken, sebzedeki üretici fiyatı düşük bir seviyede olmuştur. En belirgin etki turunçgilde görülmüştür. AB'de arazi kullanımı turunçgilden üzüm ve diğer sebzelere kaymıştır. Fas'ta ise bu durumun tersine kayma turunçgiledir. Türkiye'deki arazi kullanımındaki kayma ise üzüm ve turunçgile olmuştur. Dünyanın geri kalanında ise elma ve muza bir kayma olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da bahçe bitkileri üretimi daha arazi yoğun ve daha az işgücü ve sermaye yoğun hale gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ

Bu başlık altında politika değişikliği analizinde kullanılan AMTM'in özellikleri ve modelin denklem yapısı anlatılmaktadır. Bunları takiben simülasyonu yapılan politika değişiklikleri ve bunlardan çıkarılan bulgular yorumlanmaktadır.

4.1. AMTM'nin Özellikleri

AMTM, çok mallı, çok ülkeli, tarımsal odaklı bir kısmi denge modelidir. Kısmi denge yaklaşımı, ekonominin bir kısmı ile veya bir/birkaç pazar ya da ürünle ilgilenmekte, diğer pazarlar ile etkileşimleri önemsemektedir. Tarım odaklı kısmi denge yaklaşımına sahip olan AMTM, sadece belirlenmiş tarım ürünleri dahilindeki etkileşimleri, ekonominin geri kalanı ile bağlantısını göz önüne almaksızın, değerlendirmektedir. Bu ürünlere etki edebilen diğer bütün faktörler sabit (ceteris paribus varsayımı) kabul edilmektedir. Kısmi denge ekonominin kısıtlı kaynaklarını göz önünde bulundurmamaktadır. Üretimin artırılması için ihtiyaç duyulan kaynaklar, diğer sektörlerin kullandığı kaynaklardan alınarak karşılanmaktadır. Kısmi denge, faktör gelirleri ve harcamalar arasındaki bağlantıyı göz önünde bulundurmamaktadır (Piermartini ve Teh, 2005, s. 4-6).

Modelin analiz yapabildiği zaman aralığı 2008 yılından başlamakta ve 2020 yılında sonlanmaktadır. 2008 yılı aynı zamanda modelin baz yılıdır. Modelin çalışma yapısı ise dinamiktir. Dinamik yaklaşım ile ilk durumdan son duruma ekonominin gelişimi yıl yıl incelenebilmektedir. Dinamik yaklaşımda, her zaman periyodu kendi içinde verilen egzogen değişkenlere göre dengeye gelecek şekilde çözülmektedir. Her zaman periyodu kendinden bir önceki zaman periyodunun denge sonuçlarını alarak kendine ait dengeyi verilen egzogen değişkenlere göre kurmaktadır. Böylece zaman periyotları arasında bağlantı oluşmaktadır.

AMTM, 7 adet tarımsal ürün içermektedir. Bunlar elma, kayısı, üzüm, zeytin, portakal, domates ve patatestir. Ülke kapsamı ise 6 ülke/bölgeden oluşmaktadır. Bunlar ise AB, Türkiye, Cezayir, Fas, diğer partner ülkeler ve dünyanın geri kalanıdır.

Tablo 4.1: AMTM'in Kapsadığı Ülke ve Ürünler

Ülke	Ürün
-AB	-Elma
-Türkiye	-Kayısı
-Cezayir	-Üzüm
-Fas	-Zeytin
-Diğer Partner Ülkeler	-Portakal
-Dünyanın Geri Kalanı	-Domates
	-Patates

AMTM'de bireysel ekonomilerin global ekonomik sistemle bağlantısı her bölge/ülke için standart olarak yapılmıştır. Her ülke/bölgenin birbirleri ve dünya ile bağlantısında kullanılan denklemler aynıdır. Ülke/bölgelerin farklılıkları yalnızca veri ve parametrelere göre tanımlanmaktadır. Standart bağlantı, saydam bir model yapısı sağlamaktadır. Buda verinin kullanım biçimini ve sonuçların yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır. Denklemlerde kullanılan parametreler ise sentetik olarak belirlenmiştir.

Modelin kapsadığı ürünler Armington yöntemi ile farklılaştırılmıştır. Bu yöntem, talebi karşılayan yerli mallar ile ithal ürünlerin tam ikame olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ürünler, ülke orijinine göre egzojen olarak farklılaştırılmıştır. Böylece ülke/bölgelerin ikili ticaretleri AMTM'de incelenebilmektedir.

4.2. Denklem Yapısı

Modeldeki her bir ülke/bölge için beş adet davranışsal eşitlik ve bir adet ticaret özdeşliği bulunmaktadır. İhracat, bu özdeşlik yolu ile bulunmaktadır. Davranışsal eşitlik denklemleri ise fiyat, ikili fiyat, arz, ikili talep ve ithalat denklemleridir.

Fiyat denklemi (1) ile her ülkeye ait her bir ürünün yurt içi fiyatı bulunmaktadır. Bağlı olduğu tek değişken dünya fiyatıdır.

$$pr_{in_1} = f(pr_{wn_1}) \quad (1)$$

Arz denklemi (2), ürünün kendi fiyatı, diğer ürünlerin fiyatları ile kendi ve çapraz arz esnekliklerinin bir fonksiyonudur.

$$qp_{in_1} = f(pr_{in_1}, pr_{in_2}, \dots, pr_{in_n}) \quad (2)$$

İkili fiyat denklemi (3), ülkelerin her malın ithal edilecek ülke için geçerli olan fiyatını vermektedir. Denklemim değişkenleri ihracatçı ülkenin yurtiçi fiyatı, ihracatçı ülkede uygulanan sübvansiyon ile ithalatçı ülkenin ihracatçı ülkeye uyguladığı tarifedir.

$$pr_{ijn_1} = f(pr_{jn_1}, tm_{ijn_1}, sb_{jn_1}) \quad (3)$$

İkili talep denklemi (4), ithalatçı ülkenin, ihracatçı ülkeden talep edeceği mal miktarını veren denklemdir. Denklemim değişkenleri ihracatçı ülke ile ithalatçı ülke arasındaki ikili fiyat, ihracatçı ülkenin yurtiçi fiyatı, ithalatçı ülkenin nüfusu ve geliridir.

$$qd_{ijn_1} = f(pr_{ijn_1}, pr_{jn_1}, inc_i, pop_i) \quad (4)$$

İthalat denklemi (5), ithalatçı ülkenin bütün ticaret ortaklarından yaptığı ithalatın toplamını veren denklemdir. Denklemim değişkenleri ithalatçı ülkenin diğer ülkelerden talep ettiği mal miktarıdır.

$$qm_{in_1} = f(qd_{ij_1n_1}, qd_{ij_2n_1}, \dots, qd_{ij_n n_1}) \quad (5)$$

Model, ihracatı ise ticaret özdeşliği (6) denkleminden bulmaktadır. Ticaret özdeşliğine giren değişkenler arz, ithalat, tüketim ve ihracattır.

$$qx + qc = qp + qm \quad (6)$$

pr : fiyat	qx : ihracat	inc : gelir	w : dünya
qp : arz	qc : tüketim	pop : nüfus	n : ürün
qd : talep	sb : sübvansiyon	i : ithalatçı ülke	
qm : ithalat	tm : tarife	j : ihracatçı ülke	

4.3. Politika Senaryoları ve Bulgular

Barselona Süreci'nin hedeflerinden biri olan ve 2010 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan, ancak tarafların isteksiz tutumundan dolayı henüz hayata geçememiş olan, Akdeniz Bölgesi için serbest ticaret alanı ile ilgili 3 adet politika senaryosu AMTM modeli ile simüle edilmiştir. Tablo 4.2'de bu senaryolar verilmektedir. Her üç senaryoda 2009 yılından itibaren uygulanmıştır. Her senaryoda AB ve partner ülkeler arasındaki ticaretin değişim durumu incelenmiştir. İlk senaryoda AB'nin tüm dünyayı kapsayan, tam bir liberalizasyonu hayata geçirdiği varsayılmaktadır. Senaryo 2'de Akdeniz Bölgesi ülkelerinin sadece domateste karşılıklı olarak tam bir liberalizasyona gittiği varsayılmaktadır. Başka bir deyişle sadece domates için, Akdeniz bölgesi ülkeleri arasında serbest ticaret alanı oluşturulmuştur. Senaryo 3'de ise ikinci senaryoya benzer bir şekilde sadece zeytin için Akdeniz bölgesi ülkeleri arasında serbest ticaret alanı oluşturulduğu varsayılmaktadır. Buna ilave olarak ise Türkiye'nin zeytin üretimine %10'luk bir sübvansiyon uyguladığı varsayımı eklenmiştir.

Tablo 4.2: AMTM İle Uygulanan Politika Senaryoları

Senaryo 1	AB, modelin kapsadığı yedi ürünle alakalı tüm tarifelerde %100 liberalizasyon uygulamaktadır.
Senaryo 2	AB, Türkiye, Cezayir, Fas ve diğer partner ülkeler domateste karşılıklı olarak %100 liberalizasyon uygulamaktadır.
Senaryo 3	AB, Türkiye, Cezayir, Fas ve diğer partner ülkeler zeytinde karşılıklı olarak %100 liberalizasyon uygulamaktadır. Türkiye zeytin üretimine birim fiyat üzerinden %10 sübvansiyon vermektedir.

AB'nin tüm dünyaya uyguladığı tarifeleri sıfırlayarak, tam bir liberalizasyon uyguladığı senaryo 1'in sonuçları ile temel senaryo sonuçları karşılaştırıldığında AB'nin, elma ve zeytin hariç, diğer bütün model ürünlerinde ithalatını arttırdığı gözlemlenmiştir. En büyük artış, %22 ile domateste gerçekleşmiştir. Kayısı, üzüm, portakal ve patatesin ithalat artış oranı ise %3 olmuştur. Tablo 4.3'de bütün ürünlerde gerçekleşen artış miktarları verilmektedir.

Ancak AB'nin toplam ürün ithalatlarındaki bu artış, partner ülkelerin ithalat içindeki paylarında önemli bir değişikliğe neden olmamıştır. Sadece Türkiye'nin kayısı (%1) ile Fas'ın domates (%2) ve patates (%1) ithalat paylarında küçük artışlar görülmüştür. Düşüş görülenler ise Türkiye'nin üzüm (-%1) ile domates (-%2), diğer partner ülkelerin ise zeytin (-%1) ve

patates (-%1) ithalat paylarıdır. Tüm ürünlere bir bütün olarak bakıldığında ise, Türkiye'nin ve diğer partner ülkelerin AB ithalatındaki payı azalma göstermiş iken sadece Fas'ın payı bir miktar artış göstermiştir. Dünya'nın geri kalanı da AB ithalatındaki payını arttırmıştır.

Tablo 4.3: Senaryo 1'in AB'nin Ürün Bazında Toplam İthalatı Üzerine Etkisi (1.000 ton)

Ürünler	Temel Senaryo	Senaryo 1	Değişim (%)	Temel Senaryo	Senaryo 1	Değişim (%)
	2015			2020		
Elma	853	853	0%	893	893	0%
Kayısı	15	15	3%	16	16	3%
Üzüm	1.004	1.037	3%	1.051	1.085	3%
Zeytin	809	811	0%	847	848	0%
Portakal	1.055	1.085	3%	1.104	1.136	3%
Domates	505	617	22%	529	646	22%
Patates	551	568	3%	577	595	3%

Senaryo 2'de Akdeniz bölgesi ülkeleri, birbirlerine domateste uyguladıkları tarifeleri karşılıklı olarak sıfırlamıştır. Başka bir deyiş ile sadece domates için bölgede serbest bir ticaret alanı oluşturulmuştur.

Temel senaryo ile karşılaştırıldığında, diğer partner ülkeler hariç, bütün bölge ülkelerinin toplam domates ithalatında farklı oranlarda artış görülmüştür. Tablo 4.4'de bu artışlar verilmektedir. Türkiye, Cezayir ve Fas'ın ithalat artışlarındaki oranlar çok büyük olmuştur ancak toplam ithalatlarının miktar olarak küçüklüğü bu artışın önemini etkisiz kılmıştır. Miktar olarak toplam domates ithalatındaki en büyük artışı, AB gerçekleştirmiştir. İhracata bakıldığında Cezayir hariç, bütün bölge ülkelerinin toplam domates ihracatı artmıştır. En büyük toplam domates ihracatı artışını Fas gerçekleştirmiştir. Onu sırası ile Türkiye, AB ve diğer partner ülkeler takip etmiştir. Bu üç ülkenin ihracat miktarları birbirlerinininkine çok yakındır.

İhracat ve ithalata ayrı ayrı bakıldığında ikisinin de bölge ülkeleri için genel olarak arttığı görülmektedir. Ancak net ticaretler incelendiğinde senaryo 2'nin AB ve partner ülkeler üzerine etkileri farklı olmuştur. Tablo 4.4'de net ticaretteki değişimler verilmektedir. Temel senaryoda domateste dış ticaret açığı veren AB'nin senaryo 2'de domateste verdiği dış ticaret açığı artarken, partner ülkeler için bu durumun tam tersi gerçekleşmiştir. İhracat fazlası verdikleri temel senaryoya kıyasla daha fazla ihracat fazlası vermeye başlamışlardır.

Tablo 4.4: Senaryo 2'nin Akdeniz Ülkeleri Toplam Domates Ticareti Üzerine Etkisi
(1.000 ton)

İthalat

Ürünler	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)
	2015			2020		
AB	505	610	21%	529	638	21%
Türkiye	0,4	1,8	350%	0,4	1,9	350%
Cezayir	0,1	0,2	45%	0,1	0,2	45%
Fas	0,1	0,3	199%	0,1	0,3	199%
Diğer Partner Ülkeler	176	176	0%	184	184	0%
Dünyanın Geri Kalanı	1.038	1.046	1%	1.086	1.095	1%

İhracat

Ürünler	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)
	2015			2020		
AB	238	241	2%	249	253	2%
Türkiye	471	484	3%	493	507	3%
Cezayir	0	0	-	0	0	-
Fas	370	459	24%	388	481	24%
Diğer Partner Ülkeler	407	415	2%	426	434	2%
Dünyanın Geri Kalanı	233	233	0%	244	244	0%

Net Ticaret

Ürünler	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)
	2015			2020		
AB	-268	-368	38%	-280	-386	38%
Türkiye	470	482	3%	492	505	3%
Cezayir	0	0	-	0	0	-
Fas	370	459	24%	387	481	24%
Diğer Partner Ülkeler	231	239	4%	242	251	4%
Dünyanın Geri Kalanı	-804	-813	1%	-842	-851	1%

Senaryo 2'nin dünyanın geri kalanı üzerine etkisi çok az olmuştur. Buda Akdeniz bölgesindeki artan domates talebinin, bölge içindeki ülkelerce karşılandığını göstermektedir. En büyük domates ithalatçısı olan AB'nin domates ithalatındaki Fas'ın payı %3 artış gösterirken Türkiye, AB domates pazarında %2'lik bir kayba uğramıştır. Türkiye'nin domates ithalatı içinde ise sadece diğer partner ülkelerin payı %3'lük bir artış göstermiş, diğer ülkelerin oranlarında bir değişiklik gözlemlenmemiştir. Genel olarak bakıldığında senaryo 2, Akdeniz bölgesindeki ülkelerin üçüncü ülkeler ile olan domates ticaretinin bir kısmının yönünü bölge ülkelerine kaydırmasına neden olmuştur.

Senaryo 3’de ise senaryo 2’dekine benzer bir şekilde Akdeniz bölgesi ülkeleri, birbirlerine zeytinde uyguladıkları tarifeleri karşılıklı olarak sıfırlamıştır. Başka bir deyiş ile sadece zeytin için bölgede serbest bir ticaret alanı oluşturulmuştur. Buna ilave olarak Türkiye zeytin üretimine %10’luk bir sübvansiyon uygulamıştır.

Ülkelerin zeytin İhracat ve ithalatına ayrı ayrı bakıldığında ikisinin de bölge ülkeleri için genel olarak arttığı görülmektedir. Bu artışlar Tablo 4.5’de verilmektedir. Net ticaretleri incelendiğinde ise, temel senaryoda zeytinde dış ticaret açığı veren Fas ve Cezayir’in, senaryo 3’de bu açığı daha da arttırdığı gözlemlenmiştir. AB ve Türkiye için ise bu durumun tam tersi gerçekleşmiştir. Temel senaryoda zeytinde ihracat fazlası veren bu iki ülke/bölge, senaryo 3’de ihracat fazlalarını arttırmışlardır. Diğer partner ülkelerin net ticaretinde ise temel senaryo ile kıyaslandığında kayda değer bir değişiklik gözlemlenmemiştir.

Fas’ın ve Cezayir’in artan zeytin talebini AB karşılayarak, bu iki ülkenin ithalatı içindeki payını arttırmıştır. Diğer partner ülkeler ise Fas ve Cezayir pazarında AB ile rekabet edememiş ve ithalat içindeki paylarını düşürmüşlerdir. Türkiye ise zeytinde sübvansiyon uygulamaya başlamasına rağmen, sadece diğer partner ülkelere olan ithalatını az bir oranda arttırabilmiştir.

Tablo 4.5: Senaryo 3'ün Akdeniz Ülkeleri Toplam Zeytin Ticareti Üzerine Etkisi
(1.000 ton)

İthalat

Ürünler	Temel Senaryo	Senaryo 3	Değişim (%)	Temel Senaryo	Senaryo 3	Değişim (%)
AB	809	807	0%	847	845	0%
Türkiye	2	3	61%	2	3	61%
Cezayir	2	3	66%	2	3	66%
Fas	37	85	132%	38	89	132%
Diğer Partner Ülkeler	100	103	4%	104	108	4%
Dünyanın Geri Kalanı	2400	2490	4%	2512	2606	4%

İhracat

Ürünler	Temel Senaryo	Senaryo 3	Değişim (%)	Temel Senaryo	Senaryo 3	Değişim (%)
AB	1950	2074	6%	2041	2171	6%
Türkiye	92	108	18%	96	113	18%
Cezayir	0	0	143%	0	0	138%
Fas	7	7	12%	7	8	12%
Diğer Partner Ülkeler	1194	1196	0%	1250	1251	0%
Dünyanın Geri Kalanı	106	106	0%	111	111	0%

Net Ticaret

Ürünler	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)	Temel Senaryo	Senaryo 2	Değişim (%)
AB	1.141	1.267	11%	1.194	1.326	11%
Türkiye	90	105	17%	94	110	17%
Cezayir	-2	-3	61%	-2	-3	61%
Fas	-30	-78	158%	-32	-81	158%
Diğer Partner Ülkeler	1.094	1.092	0%	1.145	1.143	0%
Dünyanın Geri Kalanı	-2.293	-2.384	4%	-2.401	-2.495	4%

SONUÇ

Akdeniz bölgesindeki tarımsal ticaret, Barselona sürecinin başladığı 1995 yılına kadar, seksenli yıllarda imzalanmış olan bölgesel entegrasyonu düşük ticaret anlaşmaları ile sürdürülmüştür. Barselona süreci ile AB ve partner ülkeler arasında imzalanan AAOA'lar Akdeniz bölgesi entegrasyonu için yeni bir sayfa açılmasını sağlamıştır. Barselona süreci ile başlayan ve değişip yenilenerek 2008 yılında Akdeniz İçin Birlik adını alan bu yaklaşımın en önemli ekonomik hedeflerinden biri 2010 yılında kadar bölgede serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlamak olmuştur. Böylece bölge ülkelerin arasındaki tarımsal ticaretin canlandırılması amaçlanmıştır. Ancak bu hedef, AB'nin Akdeniz'e sınırı olan üyelerinin meyve ve sebze ürünlerinde partner ülkelerle ortaya çıkacak rekabetten kaçınması, partner ülkelerin de net ithalatçı olduğu tahıl, süt ürünleri ve et ürünleri gibi ürünlerde uyguladığı yüksek tarifelerin ortadan kalkması ile tarım sektörlerinin olumsuz yönde etkileneceği endişesi nedeni ile tutturulamamıştır. Ancak hedef konulan bu zamanın tutturulamaması, bölge için bir serbest ticaret alanı yaratılması hedefinden vazgeçildiği anlamına gelmemektedir.

Bu çalışmada tarımsal ticaret odaklı bir kısmi denge modeli olan AMTM kullanılarak, oluşturulacak serbest ticaret alanının bölge ülkeleri ve Türkiye'nin ticareti üzerine nasıl bir etkisi olacağı araştırılmıştır. Çalışmada incelenen ürünler, Akdeniz Bölgesi'nin üretim deseninde doğal olarak bulunan meyve ve sebze ürünlerinden seçilmiştir. Bundan dolayı toplam tarımsal ticarete net ithalatçı konumunda olan partner ülkeler, meyve ve sebze ürünlerinde rekabet güçlerinin yüksekliğinden dolayı net ihracatçı konumunda olabilmektedirler.

Üç farklı politika senaryosu 2020 yılına kadar simüle edilmiştir. Bunlardan ilki AB'nin tüm dünyaya %100 liberalizasyon uyguladığı senaryodur. Senaryo sonuçları temel senaryo ile karşılaştırıldığında bölge ülkelerinin AB'ye ihracatında çok önemli değişiklikler görülmemiştir. AB, domates ithalatında tercihini %2'lik bir oranda Türkiye'den Fas'a kaydırmıştır. Gözlemlenen en büyük değişiklik bu olmuştur. İkinci senaryoda ise bölgede sadece domates için bir serbest ticaret alanı oluşturulduğu varsayılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, Akdeniz bölgesindeki ülkelerin üçüncü ülkeler ile olan domates ticaretinin bir kısmının yönünü bölge ülkelerine kaydıracağı görülmüştür. En büyük değişiklik ilk senaryodakine benzer olarak AB'nin ithalat tercihinde görülmüş ve tercihi yine Türkiye'den Fas'a kaydırmıştır. Miktar olarak incelendiğinde de değişimlerin birbirine benzer olduğu

gözlemlenmiştir. Üçüncü senaryoda ise zeytin için bölgede serbest bir ticaret alanı oluşturulduğu varsayılmış, buna ilave olarak Türkiye zeytin üretimine %10'luk bir sübvansiyon vermiştir. Sonuçlara bakıldığında Akdeniz bölgesindeki ülkelerin üçüncü ülkeler ile olan zeytin ticaretinin çok az bir kısmının yönünü bölge ülkelerine kaydırıldığı görülmüştür. En büyük değişim ise Fas'ın ithalat miktarında görülmüştür. Buna ilave olarak Fas'ın ithalat tercihi diğer partner ülkelerden AB'ye kaymıştır. Türkiye ise prim uygulamasında rağmen ihracat miktarında önemli bir artış gösterememiş, sadece diğer partner ülkelere yaptığı ihracatı çok az bir miktar arttırabilmiştir.

Senaryolar toplu olarak değerlendirildiğinde ise AB'nin Akdeniz'e sınırı olan üyelerinin taşıdığı endişelerin çok önemli olmadığı görülebilmektedir. Uygulanan politika değişiklikleri domates dışında önemli ithalat artışlarına neden olmamaktadır. Türkiye açısından bakıldığında ise, serbest ticaret alanının oluşturulmasının Türkiye'nin ihracatı üzerine çok büyük bir etki yaratmadığı görülebilmektedir. Partner ülkeler ile olan ticareti ihmal edilebilecek düzeyde bir artış göstermektedir. Dikkate alınabilecek tek değişiklik domateste AB'nin ithalatındaki payının bir kısmını Fas'a kaptırmasıdır.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu A., “**Yeni Dış Ticaret Teorileri**”, Ekonomik Yaklaşım, No. 21, (1996), 71-99

Balfour R. and Schmid D., “**Union for the Mediterranean, Disunity for the EU?**”, Policy Brief, European Policy Centre, 2008.

Barselona Bildirgesi, Avrupa-Akdeniz Konferansı, Barselona, 1995

Bayraktutan Y., “**Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri**”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, No. 2, (2003), 175-186

Britz W., Junker F., and Weissleder, “**Quantitative Assessment of EU-Mediterranean Trade Liberalization Using the CAPRI Modelling System**”, EU-MED AGPOL Project, 2006

Bunte F., “**Liberalising EU Imports for Fruits and Vegetables**”, 11th EAAE Congress, Copenhagen, 2005

Cagatay S. and Saunders C., “**Lincoln Trade and Environment Model (LTEM): An Agricultural Multi-Country, Multi-Commodity Partial Equilibrium Framework**”, Lincoln University Agribusiness and Economics Research Unit, Canterbury, 2003

Chacholiades M., “**International Economics**”, Mcgraw Hill, Singapore, 1990

De Ville F. and Reynaert V., “**The Euro-Mediterranean Free Trade Area: an Evaluation on the Eve of the (Missed) Deadline**”, L’Europe en Formation, No. 356, (2010), 193-206.

Deviren N., “**Yeni Dış Ticaret Teorileri**”, Mevzuat Dergisi, No.81, (2004)

Dura C., “**Avrupa Birliği’nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri**”, Hazine Dergisi, No. 8, (1997), 17-40.

Centre for Social and Economic Research (CASE), **Economic Integration in the Euro-Mediterranean Region Final Report**, 2009.

Parliamentary Assembly, **Euro-Mediterranean Agricultural and Rural Policy**, Strasbourg, 2007.

García-Alvarez-Coque J. M.*, Martínez-Gómez V. and Villanueva M., “**A Trade Model to Evaluate the Impact of Trade Liberalisation on EU Tomato Imports**”, Spanish Journal of Agricultural Research, No. 7 (2), (2009), 235-247

García-Alvarez-Coque J. M.*, Martínez-Gómez V. and Villanueva M., “**Seasonal Protection of F&V Imports in the EU: Impacts of the Entry Price System**”, Agricultural Economics, No. 41, (2010), 205-218

Hervieu B., “**At the Heart of the Euro-Mediterranean Challenge: The Agriculture and Food Issue**”, Mediterranean Yearbook 2007, (2010), 206-210.

Houck J. P., “**Elements of Agricultural Trade Policies**”, Waveland Press Inc., Illinois, 1986

Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean, Paris, 2008

Kahraman S., “**AB-Akdeniz Bölgesel Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**”, Journal of Yasar University, Vol. 3, No. 12, (2008), 1731-1742.

Kavallari A. and Schmitz P. M., “**An Empirical Assessment of Agricultural Trade Policies in the Mediterranean Basin: Regional Effects on the EU Member States**”, 103rd EAAE Seminar, Barcelona, 2007

Kavallari A. and Schmitz P. M., “**Multicultural Trade Liberalization and Preference Erosion: Effects on the Agricultural Sector of the EU's Mediterranean Partner Countries**”, 12th EAAE Congress, Gent, 2008

Kavallari A., “**Agricultural Policy Reforms and Trade Liberalisation in the Mediterranean Basin: A Partial Equilibrium Analysis of Regional Effects on the EU-27 and on the Mediterranean Partner Countries**”, Doctorate Thesis, Justus Liebig University, 2008

Kekeç S., **“Türkiye’nin Avrupa-Akdeniz Ortakları İle Serbest Ticaret Anlaşmaları”**, Ortadoğu Analiz, Cilt 2, No. 24, (2010), 85-93.

Kurtbağ Ö., **“Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci”**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 3, No. 1, (2003), 73-92.

Maria J. and Coque G., **“Agricultural Trade and the Barcelona Process: Is Full Liberalisation Possible?”**, European Review of Agricultural Economics, Vol.29, (2002), 399-422.

Martin I., **“Economic Integration in the Mediterranean: Beyond the 2010 Free Trade Area”**, Mediterranean Yearbook 2010, (2010), 73-78.

Mediterranean Yearbook 2010, European Institute of the Mediterranean, Barcelona, 2010

Milli S. and Merino M., **“Methods and Tools Contributing to Agricultural Policy Analysis: A Review and Assessment”**, Sustained Working Paper, 2011

Piermartini R. and Teh R., **“World Trade Organisation Discussion Papers No. 10: Demystifying Modelling Methods for Trade Policy”**, Geneva, 2005

Tongeren F. and Meijl V., **“Review of Applied Models of International Trade in Agriculture and Related Resource and Environmental Modelling”**, Agricultural Economics Research Institute, FAIR6 CT 98-4148 Interim report No.1, 1999

Tovias A., **“A Deeper Free Trade Area and Its Potential Economic Impact”**, Papers For Barcelona 2010, No. 10, 2010.

Yılmaz Ş. E., **“Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi”**, Elif Yayınevi, Ankara, 2010

Anonim, 2011, <http://avrupa.marmara.edu.tr/index.php?sayfa=59>, 25.03.2011

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://comtrade.un.org/db/dqBasicQuery.aspx>, 01.06.2011

<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>, 01.06.2011

<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, 01.06.2011

<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=D92A2C56-D8D3-8566-4520C47A42E543E0>, 01.06.2011

EK-1: Akdeniz Ülkelerinin Model Ürünleri İçin Birbirlerine Uyguladıkları Ad Valorem Tarife Eşdeğerleri (Temel Senaryo)

Tarife Uygulayan Ülke	Tarife Uygulanan Ülke	Elma	Kayısı	Üzüm	Zeytin	Portakal	Domates	Patates
AB	Cezayir	6%	12%	2%	5%	1%	19%	4%
AB	Diğer Partner Ülkeler	3%	2%	0%	0%	0%	12%	0%
AB	Dünyanın Geri Kalanı	3%	0%	2%	12%	2%	8%	2%
AB	Fas	6%	22%	2%	5%	0%	10%	4%
AB	Türkiye	4%	2%	0%	5%	0%	4%	6%
Türkiye	AB	60%	55%	55%	19%	54%	49%	19%
Türkiye	Cezayir	60%	55%	55%	19%	54%	49%	19%
Türkiye	Diğer Partner Ülkeler	60%	55%	50%	19%	54%	49%	17%
Türkiye	Dünyanın Geri Kalanı	60%	55%	55%	19%	54%	49%	19%
Türkiye	Fas	60%	55%	55%	19%	54%	49%	19%
Cezayir	AB	30%	30%	30%	30%	30%	30%	27%
Cezayir	Diğer Partner Ülkeler	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Cezayir	Dünyanın Geri Kalanı	30%	30%	30%	30%	30%	30%	27%
Cezayir	Fas	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Cezayir	Türkiye	30%	30%	30%	30%	30%	30%	27%
Fas	AB	49%	49%	35%	49%	49%	49%	38%
Fas	Cezayir	49%	49%	49%	49%	49%	49%	44%
Fas	Diğer Partner Ülkeler	49%	0%	29%	0%	0%	0%	38%
Fas	Dünyanın Geri Kalanı	49%	49%	40%	49%	49%	49%	44%
Fas	Türkiye	49%	49%	41%	49%	49%	49%	44%
Diğer Partner Ülkeler	AB	29%	64%	0%	10%	64%	64%	48%
Diğer Partner Ülkeler	Cezayir	67%	54%	0%	39%	68%	54%	52%
Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı	78%	64%	61%	49%	64%	64%	58%
Diğer Partner Ülkeler	Fas	0%	0%	23%	0%	0%	0%	0%
Diğer Partner Ülkeler	Türkiye	43%	64%	50%	49%	46%	64%	27%
Dünyanın Geri Kalanı	AB	17%	16%	0%	12%	18%	0%	0%
Dünyanın Geri Kalanı	Cezayir	18%	18%	17%	14%	18%	23%	16%
Dünyanın Geri Kalanı	Diğer Partner Ülkeler	15%	15%	15%	11%	16%	20%	15%
Dünyanın Geri Kalanı	Fas	15%	17%	15%	12%	16%	20%	14%
Dünyanın Geri Kalanı	Türkiye	17%	16%	16%	14%	18%	21%	17%

EK-2: Akdeniz Ülkeleri Arasındaki 2008 Yılı Model Ürünleri Ticareti (1.000 Ton)

(Temel Senaryo)

ELMA

ithalat ↓ İhracat →						
	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı
AB		10	114	23	140	827
Türkiye	2		0	0	0,3	87,7
Cezayir	0	0		0	0	0
Fas	57	0	0		0	0
Diğer Partner Ülkeler	228	0	0	0		526
Dünyanın Geri Kalanı	228	1	0	1	199,7	

KAYISI

ithalat ↓ İhracat →						
	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı
AB		0	0	0	0	14
Türkiye	9		0,2	0	0	12,8
Cezayir	0	0		0	0	0
Fas	0	0	0		0	0
Diğer Partner Ülkeler	1	0	0	0		6
Dünyanın Geri Kalanı	4	0,1	0	0,1	1	

ÜZÜM

ithalat ↓ İhracat →						
	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı
AB		1	0,9	0,6	0	161,5
Türkiye	200		0,5	1	0,5	199
Cezayir	0	0		0	0	0
Fas	0	0	0		0	0
Diğer Partner Ülkeler	40	0	0,2	0		184,8
Dünyanın Geri Kalanı	698	0,3	3,1	0,8	10,5	

ZEYTİN

ithalat ↓ İhracat →						
	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı
AB		0,2	0,9	13,2	3	1804,8
Türkiye	7		0	0	1	78
Cezayir	0	0		0	0	0,1
Fas	6,1	0	0		0	0
Diğer Partner Ülkeler	732,8	1,4	0,6	21		360
Dünyanın Geri Kalanı	10,1	0	0,2	0	89,2	

EK-2: Devamı

(Temel Senaryo)

PORTAKAL

İhracat → İthalat ↓						
	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı
AB		0	3	0	0	233
Türkiye	24		0	0	0,2	137,8
Cezayir	0	0		0	0	0
Fas	140	0	0		0	156
Diğer Partner Ülkeler	134	0	0,2	0		549,8
Dünyanın Geri Kalanı	688	0	0	0,1	51	

DOMATES

İhracat → İthalat ↓						
	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı
AB		0	0	0	0	222
Türkiye	98		0	0	0	342
Cezayir	0	0		0	0	0
Fas	306	0	0		0	40
Diğer Partner Ülkeler	14	0,3	0	0		365,7
Dünyanın Geri Kalanı	54	0	0	0	164	

PATATES

İhracat → İthalat ↓						
	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler	Dünyanın Geri Kalanı
AB		10	114	23	140	827
Türkiye	2		0	0	0,3	87,7
Cezayir	0	0		0	0	0
Fas	57	0	0		0	0
Diğer Partner Ülkeler	228	0	0	0		526
Dünyanın Geri Kalanı	228	1	0	1	199,7	

EK-3: AMTM'deki Ülkelerin Arz Yönlü Kendi Fiyat Esneklikleri ve Çapraz Fiyat Esneklikleri

Ürün	Ülke	Elma	Kayısı	Üzüm	Zeytin	Portakal	Domates	Patates
Elma	AB	0,70	-0,01	-0,05	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
	Türkiye	0,70	-0,01	-0,05	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
	Cezayir	0,70	-0,01	-0,05	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
	Fas	0,70	-0,01	-0,05	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
	Diğer Partner Ülkeler	0,70	-0,01	-0,05	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
Kayısı	AB	-0,07	0,70	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05
	Türkiye	-0,01	0,70	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05
	Cezayir	0,00	0,70	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05
	Fas	-0,02	0,70	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05
	Diğer Partner Ülkeler	-0,04	0,70	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05
Üzüm	AB	-0,01	0,00	0,70	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
	Türkiye	-0,03	-0,01	0,70	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
	Cezayir	-0,03	-0,03	0,70	-0,05	-0,01	-0,02	-0,05
	Fas	-0,12	-0,03	0,70	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
	Diğer Partner Ülkeler	-0,04	0,00	0,70	-0,05	-0,01	-0,05	-0,05
Zeytin	AB	-0,02	0,00	-0,08	0,70	-0,01	-0,05	-0,05
	Türkiye	-0,04	-0,01	-0,07	0,70	-0,01	-0,05	-0,02
	Cezayir	-0,04	-0,05	-0,07	0,70	-0,01	-0,05	-0,05
	Fas	-0,04	-0,01	-0,02	0,70	-0,01	-0,05	-0,05
	Diğer Partner Ülkeler	-0,01	0,00	-0,02	0,70	-0,01	-0,05	-0,05
Portakal	AB	-0,04	-0,01	-0,06	-0,04	0,70	-0,05	-0,05
	Türkiye	-0,03	-0,05	-0,03	-0,02	0,70	-0,05	-0,05
	Cezayir	0,00	-0,03	0,00	0,00	0,70	-0,02	-0,05
	Fas	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	0,70	-0,05	-0,05
	Diğer Partner Ülkeler	-0,01	0,00	0,00	-0,01	0,70	-0,05	-0,05
Domates	AB	-0,03	0,00	-0,11	-0,07	-0,01	0,70	-0,05
	Türkiye	-0,02	-0,01	-0,04	-0,03	-0,01	0,70	-0,01
	Cezayir	-0,06	-0,07	-0,05	-0,08	-0,05	0,70	-0,05
	Fas	-0,05	-0,01	-0,02	-0,06	-0,05	0,70	-0,05
	Diğer Partner Ülkeler	-0,02	0,00	-0,02	-0,05	-0,02	0,70	-0,05
Patates	AB	-0,02	0,00	-0,07	-0,04	-0,01	-0,03	0,70
	Türkiye	-0,06	-0,02	-0,12	-0,04	-0,02	-0,03	0,70
	Cezayir	-0,01	-0,01	-0,02	-0,01	-0,02	-0,01	0,70
	Fas	-0,05	-0,01	-0,02	-0,06	-0,05	-0,05	0,70
	Diğer Partner Ülkeler	-0,02	0,00	-0,03	-0,08	-0,03	-0,07	0,70

EK-4: AMTM'deki Ülkelerin Talep Esneklikleri

Ürünler	AB	Türkiye	Cezayir	Fas	Diğer Partner Ülkeler
Elma	-0,84	-0,70	-1,64	-0,74	-0,10
Kayısı	-0,75	-0,70	-0,70	-0,70	-0,71
Üzüm	-0,78	-0,70	-0,73	-0,72	-0,71
Zeytin	-0,84	-0,70	-0,72	-0,80	-0,78
Portakal	-0,99	-0,70	-0,71	-0,70	-0,73
Domates	-0,76	-0,70	-0,70	-0,70	-0,73
Patates	-0,72	-0,71	-0,81	-0,74	-0,84

Tablo A: Partner Ülkelerin AB Toplam İthalatı İçindeki Payları (Senaryo 1)

TEMEL SENARYO	2015					
	AB Toplam İthalatı (1.000 ton)	Partner Ülkelerin AB İthalatı İçindeki Payları (%)				Dünyanın Geri Kalanı
		Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
Elma	853	0%	0%	0%	0%	100%
Kayısı	15	64%	0%	0%	7%	28%
Üzüm	1.004	21%	0%	0%	4%	74%
Zeytin	809	1%	0%	1%	97%	1%
Portakal	1.055	2%	0%	14%	14%	70%
Domates	505	21%	0%	65%	3%	11%
Patates	551	0%	0%	11%	44%	44%

SENARYO 1	2015					
	AB Toplam İthalatı (1.000 ton)	Partner Ülkelerin AB İthalatı İçindeki Payları (%)				Dünyanın Geri Kalanı
		Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
Elma	853	0%	0%	0%	0%	100%
Kayısı	15	65%	0%	0%	7%	28%
Üzüm	1.037	21%	0%	0%	4%	75%
Zeytin	811	1%	0%	1%	96%	2%
Portakal	1.085	2%	0%	14%	13%	71%
Domates	617	18%	0%	67%	3%	11%
Patates	568	0%	0%	12%	43%	45%

SENARYO 1	2015						
	Değişim	AB Toplam İthalatı (1.000 ton)	Partner Ülkelerin AB İthalatı İçindeki Payları (%)				Dünyanın Geri Kalanı
			Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
Elma	0	0%	0%	0%	0%	0%	
Kayısı	0	1%	0%	0%	0%	-1%	
Üzüm	33	-1%	0%	0%	0%	1%	
Zeytin	2	0%	0%	0%	-1%	0%	
Portakal	30	0%	0%	0%	0%	1%	
Domates	112	-2%	0%	2%	0%	0%	
Patates	17	0%	0%	1%	-1%	1%	

TEMEL SENARYO	2020					
	AB Toplam İthalatı (1.000 ton)	Partner Ülkelerin AB İthalatı İçindeki Payları (%)				Dünyanın Geri Kalanı
		Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
Elma	893	0%	0%	0%	0%	100%
Kayısı	16	64%	0%	0%	7%	28%
Üzüm	1.051	21%	0%	0%	4%	74%
Zeytin	847	1%	0%	1%	97%	1%
Portakal	1.104	2%	0%	14%	14%	70%
Domates	529	21%	0%	65%	3%	11%
Patates	577	0%	0%	11%	44%	44%

SENARYO 1	2020					
	AB Toplam İthalatı (1.000 ton)	Partner Ülkelerin AB İthalatı İçindeki Payları (%)				Dünyanın Geri Kalanı
		Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
Elma	893	0%	0%	0%	0%	100%
Kayısı	16	65%	0%	0%	7%	28%
Üzüm	1.085	21%	0%	0%	4%	75%
Zeytin	848	1%	0%	1%	96%	2%
Portakal	1.136	2%	0%	14%	13%	71%
Domates	646	18%	0%	67%	3%	11%
Patates	595	0%	0%	12%	43%	45%

SENARYO 1	2020						
	Değişim	AB Toplam İthalatı (1.000 ton)	Partner Ülkelerin AB İthalatı İçindeki Payları (%)				Dünyanın Geri Kalanı
			Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
Elma	0	0%	0%	0%	0%	0%	
Kayısı	1	1%	0%	0%	0%	-1%	
Üzüm	35	-1%	0%	0%	0%	1%	
Zeytin	2	0%	0%	0%	-1%	0%	
Portakal	32	0%	0%	0%	0%	1%	
Domates	117	-2%	0%	2%	0%	0%	
Patates	18	0%	0%	1%	-1%	1%	

Tablo B: Partner Ülkelerin Birbirlerinin Toplam Domates İthalatları İçindeki Payları (Senaryo 2)

TEMEL SENARYO	2015						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatları İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	505	-	21%	0%	65%	3%	11%
Türkiye	0,4	5%	-	5%	5%	79%	5%
Cezayir	0,1	20%	20%	-	20%	20%	20%
Fas	0,1	20%	20%	20%	-	20%	20%
DPÜ	176	0%	0%	0%	0%	-	100%
DGK	1038	23%	35%	0%	4%	38%	-

TEMEL SENARYO	2020						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatları İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	529	-	21%	0%	65%	3%	11%
Türkiye	0,4	5%	-	5%	5%	79%	5%
Cezayir	0,1	20%	20%	-	20%	20%	20%
Fas	0,1	20%	20%	20%	-	20%	20%
DPÜ	184	0%	0%	0%	0%	-	100%
DGK	1086	23%	35%	0%	4%	38%	-

SENARYO 2	2015						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatları İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	610	-	19%	0%	68%	3%	9%
Türkiye	1,8	5%	-	5%	5%	82%	1%
Cezayir	0,2	31%	28%	-	14%	14%	14%
Fas	0,3	31%	24%	31%	-	7%	7%
DPÜ	176	0%	0%	0%	0%	-	100%
DGK	1046	23%	35%	0%	4%	38%	-

SENARYO 2	2020						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatları İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	638	-	19%	0%	68%	3%	9%
Türkiye	1,9	5%	-	5%	5%	82%	1%
Cezayir	0,2	31%	28%	-	14%	14%	14%
Fas	0,3	31%	24%	31%	-	7%	7%
DPÜ	184	0%	0%	0%	0%	-	100%
DGK	1095	23%	35%	0%	4%	38%	-

SENARYO 2	2015						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatları İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	105	-	-2%	0%	3%	0%	-2%
Türkiye	1,4	0%	-	0%	0%	3%	-4%
Cezayir	0,1	11%	8%	-	-6%	-6%	-6%
Fas	0,2	11%	4%	11%	-	-13%	-13%
DPÜ	0	0%	0%	0%	0%	-	0%
DGK	8	0%	0%	0%	0%	0%	-

SENARYO 2	2020							
	Değişim	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatları İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
			AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB		109	-	-2%	0%	3%	0%	-2%
Türkiye		1,5	0%	-	0%	0%	3%	-4%
Cezayir		0,1	11%	8%	-	-6%	-6%	-6%
Fas		0,2	11%	4%	11%	-	-13%	-13%
DPÜ		0	0%	0%	0%	0%	-	0%
DGK		9	0%	0%	0%	0%	0%	-

Tablo C: Partner Ülkelerin Birbirlerinin Toplam Zeytin İthalatları İçindeki Payları (Senaryo 3)

TEMEL SENARYO	2015						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatlar İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	809	-	1%	0%	1%	97%	1%
Türkiye	2	12%	-	1%	1%	84%	1%
Cezayir	2	52%	1%	-	1%	34%	11%
Fas	37	39%	0%	0%	-	61%	0%
DPÜ	100	3%	1%	0%	0%	-	96%
DGK	2400	80%	3%	0%	0%	16%	-

SENARYO 3	2015						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatlar İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	807	-	1%	0%	1%	97%	1%
Türkiye	3	12%	-	1%	1%	85%	1%
Cezayir	3	70%	1%	-	1%	21%	7%
Fas	85	73%	0%	0%	-	26%	0%
DPÜ	103	4%	4%	0%	0%	-	92%
DGK	2490	81%	4%	0%	0%	16%	-

SENARYO 3	2015						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatlar İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	-1	-	0%	0%	0%	0%	0%
Türkiye	1	0%	-	0%	0%	0%	0%
Cezayir	1	19%	0%	-	0%	-14%	-5%
Fas	48	35%	0%	0%	-	-35%	0%
DPÜ	4	1%	3%	0%	0%	-	-4%
DGK	90	0%	0%	0%	0%	0%	-

TEMEL SENARYO	2020						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatlar İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	847	-	1%	0%	1%	97%	1%
Türkiye	2	12%	-	1%	1%	84%	1%
Cezayir	2	52%	1%	-	1%	34%	11%
Fas	38	39%	0%	0%	-	61%	0%
DPÜ	104	3%	1%	0%	0%	-	96%
DGK	2512	80%	3%	0%	0%	16%	-

TEMEL SENARYO	2020						
	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatlar İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
		AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	845	-	1%	0%	1%	97%	1%
Türkiye	3	12%	-	1%	1%	85%	1%
Cezayir	3	70%	1%	-	1%	21%	7%
Fas	89	73%	0%	0%	-	26%	0%
DPÜ	108	4%	4%	0%	0%	-	92%
DGK	2606	81%	4%	0%	0%	16%	-

SENARYO 3	2020							
	Değişim	Toplam İthalat (1.000 ton)	Partner Ülkelerin Toplam İthalatlar İçindeki Payları (%)					Dünyanın Geri Kalanı
			AB	Türkiye	Cezayir	Fas	DPÜ	
AB	-2	-	0%	0%	0%	0%	0%	
Türkiye	1	0%	-	0%	0%	0%	0%	
Cezayir	1	19%	0%	-	0%	-14%	-5%	
Fas	50	35%	0%	0%	-	-35%	0%	
DPÜ	4	1%	3%	0%	0%	-	-4%	
DGK	94	0%	0%	0%	0%	0%	-	

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : Özgür KUŞÇU
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.01.1986 / İSTANBUL
Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Haydarpaşa Anadolu Lisesi

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği

Tez Konusu : Akdeniz İçin Birlik Anlaşması ve Türkiye'nin Değişen Yaş Meyve ve Sebze Ticareti: Akdeniz Kısmi Denge Tarım Ticaret Modeli İle Bir Uygulama

Yabancı Dil : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

İş Deneyimi

Stajlar : Besan Besin Sanayi Tic. A.Ş. Knorr Arge Departmanı
LTS Laboratuvar Hizmetleri

Çalıştığı Kurumlar : Çikurab Kurabiye
Adres : Bayındır Mah. 333 Sok. Mut Apt. 15/A ANTALYA
E-posta : info@cikurab.com